

ARENDAME TURISMITEADUST

2

II rahvusvaheline turismihariduse konverents
“Turism, haridus ja pärimuskultuur: ühendussilla loomine”
9. – 10.12.2010.

Artiklikogumik

Pärnu 2011

Väljaandja: Eesti Turismihariduse Liit MTÜ
Ringi 35, 80010 Pärnu

Eesti Turismihariduse Liit
Association of Estonian Tourism Education

Koostajad: Tiina Tamm ja Mirjam Paju

Toimetuse kolleegium:

Lii Muru, TTÜ Kuressaare kolledž

Heli Tooman, TÜ Pärnu kolledž

Külli Toots, Tartu Kutsehariduskeskus

Lea Sudakova, Eesti Maaülikool

Eda Veeroja, Võrumaa Kutsehariduskeskus

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Konverentsikogumiku trükkimist on toetanud Euroopa Liidu Sotsiaalfond

ISBN 978-9949-21-437-2

SISUKORD

Avasõnad	5
Helen Ilves, Heli Tooman Turismiteaduse arendamine Eestis.....	7
Lea Sudakova Turismiuuringutel on tarbija, kas see on võimalus või oht?	16
Eda Veeroja Kohaliku pärandi kasutamine turismiarenduses ja -õpetuses Võrumaal	22
Lii Muru Kultuuri tähtsus giidiõppes, reisisaatja töös	28
Maris Lahe, Raivo Märg Noorele tallinlasele oma rahvarõivas	31
Kadi Buht, Kätlin Martin, Risse Soomets Eesti populaarsemad tähtpäevad ja tavad postkaartidel	37
Gerda Lill, Jane Sukk, Elika Kaldoja Eesti pärimuskultuur välisriikide lavalaudadel	42
Karin Saks, Mihkel Paju Saaremaa pulm	47
Laivi Mesikäpp Seto toidukultuuri pärand toitlustusettevõtte tootearenduses Setomaa Turismitalo näitel	50
Virge Õuema Turisti toomine võru keele ja maakultuuri juurde	54
Kaisa Parm Võru keel kui kultuuripärand	57
Victoria Rutskaja Ecological heritage of Estonia	61
Olga Mustafina Song festivals – a part of the Estonian cultural heritage	64
Rait Prits, Indrek Edala Metsavendlus eestlaste ajaloolises mälus	67

Helena Nestra, Elerin Ehte	
Lodja taassünd	71
Tiina Haav, Sandra Nurmik, Önnela Videse, Angela Koit	
Puust sündinud elu	76
Kristel Tammiste	
Rebala muinsuskaitseala turismiobjektina	80
Nadežda Bagdasarova, Anastassia Saveljeva, Urve Pärs	
Kama uues kuues	88
Tuuli Lang	
Suitsusaun	94
Kristel Kleberg, Kati Vann	
Hobuseraud kui õnne sümbol	97
Kersti Uusväli, Inge Lauringson, Riina Viilup, Tiina Oja	
Eesti pärimuskultuurist välisturistile – tantsupidu	101
Ragne Vainov	
Eesti pärandkultuur – laul, tants ja kirjasõna	104

AVASÕNAD

Head lugejad!

Hoiate käes Eesti Turismihariduse Liidu kogumikku “Arendame turismiteadust” teist väljaannet. Selle kogumiku artiklid on valitud ETHL järjekordse rahvusvahelise konverentsi “Turism, haridus ja pärimuskultuur: ühendussilla loomine” 9.–10.12.2010. a. teematikat silmas pidades.

Maaailma Turismiorganisatsiooni määratluse järgi defineeritakse turismi kui inimeste reisimist väljapoole nende igapäevast elukeskkonda puhkuse, äri või muudel eesmärkidel kestusega kuni üks kalendriaasta ning turism liigitub väljaminevaks, sissetulevaks ja siseturismiks. Turismi erinevaid vorme liigitatakse mitmeti, näiteks: puhketurism, äriturism, rühmaturism, individuaalturism jne. Aga ka: elamusturism, konverentsiturism, kultuuriturism, kuurorditurism, linnaturism, loodusturism, päranditurism, raviturism, seiklusturism, sporditurism, ökoturism jne.

Pärimuskultuuri mõiste tugineb UNESCO vaimse kultuuripärandi kaitse konventsioonile (2003), mille kohaselt kuuluvad vaimse kultuuripärandi hulka tavad, esitus- ja väljendusvormid, teadmised, oskused ja nendega seotud tööriistad, esemed, artefaktid ja kultuuriruumid, mida kogukonnad, rühmad ja mõnel juhul üksikisikud tunnustavad oma kultuuripärandi osana. Pärimuskultuur tunnistatakse kogukonna taotluste kajastusena, kuivõrd see kannab tema kultuurilist ja sotsiaalset identiteeti.

Kuidas tuleks aga omavahel ühendada turismi ja pärimuskultuuri? Ilmselt annavad sellele parimaid võimalikke vastuseid asjakohased teadusuuringud kombineerituna nii turismi- kui ka pärimuskultuuri edendajate praktiliste kogemuste ja tarkusega. Teadus, sh turismiteadus, aga ka teadus pärimuskultuurist, ei saa areneda ilma hariduseta, seetõttu on haridusasutustel täita tähtis ülesanne õppijate, aga iseenesest mõistetavalt ka õppejõudude, valmisolekute suurendamisel valdkonna teaduspõhisel uurimisel ja arendamisel. Täna sel päeval võib kindlata, et pärimuskultuuri alaseid uuringuid on Eestis tehtud väga palju, vastavaid turismiga seonduvaid uuringuid aga äärmiselt vähe. Turismiteadus kui niisugune, on suhteliselt uus teadusuuringute valdkond kogu maailmas ja alles üpris lapsekingades Eestis. Samas võib öelda, et turismiteadusest on kujunenud multidistsiplinaarne ehk mitmeid teadusvaldkondi hõlmav teadusharu, mis integreerib mitmete teadusvaldkondade tarkust ja kogemusi, kasutades neid järjest keerukamaks muutuva turismimajanduse uurimisel ja arendamisel. Turismiteadus on

elkõige rakendusteadus, mis tugineb fundamentaalteadustele ja kasutab paljude teadusharude tarkust ja saavutusi.

Kui rääkida päranditurismist, mis ühendab omavahel pärimuskultuuri ja turismi, siis võib öelda, et see valdkond lausa ootab asjakohaseid uuringuid. Selleks, et meie rikkalikku pärandit mitte ainult hoolikalt hoida ja kanda, vaid seda ka parimal, tulutooval ja jätkusuutlikul moel Eesti külastajatele näidata ning sõnumeid meie pärandist laia maailma viia, on päranditurismil täita oluline roll. Sel turismivormil on oma eripära, mida tuleb mõista, tunda ja arvesse võtta päranditurismi arendamisel. Päranditurismi huvilised kuuluvad mitmetesse erinevatesse sihtrühmadesse ning võivad pärimuskultuuri ja reisimise vastu huvi tunda erinevatel põhjustel. Paljudele võib selleks olla nostalgia ja isiklikud mälestused ning päranditurismi turundamisel ongi sageli seda põhjust eriliselt rõhutatud. See ei pruugi aga sugugi nii olla, nt noored võivad päranditurismi vastu huvi tunda hoopis teistel põhjustel kui eakamad inimesed, soomlased teistel põhjustel kui venelased või sakslased jne. Paraku on selliseid nüansse vähe uuritud, neid tihtipeale ei teata ega võeta arvesse päranditurismitoodete arendamisel ja turundamisel. Domineerivaks on tihtipeale pärandi valdaja nägemus selle omaduste esiletoomisel, mitte aga dialoog nendega, kellele ja miks võiks pärand huvi pakuda. Turismitoodetele, sh päranditurismitoodete pakkujatele tagab edu uuringutulemustele põhinev teadlik arendustegevus, arusaam külastajate motiividest, ootustest, vajadustest ja soovidest, oskuslik tootearendus ja külastajarühmi kõitev turundus.

Usume, et Eesti Turismihariduse Liidu konverents “Turism, haridus ja pärimuskultuur: ühendussilla loomine” ning Teile avanev kogumik “Arendame turismiteadust” nr 2 on oluliseks sammuks silla loomisel pärimuskultuuri ja turismi vahel ning annab ideid päranditurismi temaatika edasiseks uurimiseks ja arendamiseks.

Heli Tooman, PhD
ETHL juhatuse liige
Tartu Ülikooli Pärnu kolledž

TURISMITEADUSE ARENDAMINE EESTIS

Helen Ilves, Heli Tooman
Tartu Ülikooli Pärnu kolledž

Sissejuhatus

Turism kannab olulist rolli paljude maade majanduses ja elukeskkonnas ning sedasama võib julgelt öelda ka Eesti kohta. Samas ei sünni ega arene konkurentsivõimelised, köitvad ja majanduslikult tulutoovad turismisihtkohad iseenesest, vaid selle nimel tehakse nii avaliku kui ka erasektori poolt tõsiseid jõupingutusi. Tohtu konkurents turismisihtkohtade vahel, lugematu arvu turismiteenuste pakkumine, tehnoloogia kiire areng, reisijate teadlikkuse, nõudlikkuse ja kvaliteediootuste kasv ja terve rida teisi tegureid on olnud peamisteks põhjusteks, miks viimastel aastatel on üha rohkem hakatud pöörama tähelepanu turismi jätkusuutlikule ja teaduspõhisele arendamisele.

Võtmeküsimuseks on muutunud nii avaliku kui ka erasektori teadlikkus turismisüsteemi terviklikust toimimisest, turismi arendamisega kaasnevatest positiivsetest ja ka võimalikest negatiivsetest mõjuteguritest ning põhjalikele uurimistulemustele tuginev tootearendus ja turundus. Juhtivat rolli kannab siinjuures avalik sektor, kes kujundab turismipoliitikat, arengustrateegiaid ja võtab vastu otsuseid erinevatele keskkondadele negatiivsete mõjude minimeerimiseks, sotsiaalmajandusliku kasu maksimeerimiseks ning soodsa ettevõtluskeskkonna kujundamiseks.

Eestis on turismi teaduspõhisele arendamisele siiani vähest tähelepanu pööranud. Käesolevas artiklis antakse ülevaade turismiteadusest kui multidistsiplinaarsest teadusuuringute valdkonnast ning tutvustatakse uuringu tulemuste põhjal teadlaste, avaliku ja erasektori arusaamu turismiteadusest ning selle arendusvajadusest ja -võimalustest Eestis.

Turism kui multidistsiplinaarne teadusuuringute valdkond

Turismiteaduse arengu aluseks on olnud ühelt poolt akadeemilise turismihariduse areng ja vastavate haridusasutuste kiire kasv, teiselt poolt aga ühiskonnas toimuvate protsesside, turismimajanduse arengu ja konkurensi tihenemisega

kasvanud vajadus turismi jätkusuutlikuks ja teaduspõhiseks arendamiseks. Nüüdisajal tegelevad turismivaldkonna teadusuuringute ja teaduspõhise arendustegevusega paljud ülikoolid, uurimisasutused ja organisatsioonid, ilmub arvukalt turismialaseid teadusajakirju ning üha rohkem võib kohata tõendusi sellest, kuidas turismiteaduse saavutusi rakendatakse sihtkohtade planeerimisel, jätkusuutlikul arendamisel, maine kujundamisel, elukeskkonna ja -kvaliteedi parendamisel, ettevõtluse arendamisel jne.

Teaduspõhistes turismiuuringutes on keskne roll teadlastel, kes täidavad tühimiku ülikoolide ning avaliku ja erasektori vahel, aitavad määratleda teaduspõhise tegevusala toimimiseks olulisi uurimisprobleeme, viivad läbi vajalikke uuringuid probleemide põhjuste väljaselgitamiseks ning lahenduste leidmiseks (Cooper 2006). Turismiteadus põhineb avaliku ja erasektori ning akadeemilise süsteemi koostööl ning osapoolte ühiseks eesmärgiks on määratleda sihtkohast ja ettevõtlusest tulenevad olulised uurimisprobleemid ning leida teaduslikele metodoloogiatele tuginedes nendele rakendatavad lahendused. (Benner, Sandström 2000, Ayikoru 2009)

Turismialase teadustöö arendamiseks ja koostöö tõhustamiseks huvigruppide vahel on mitmetes maades loodud riiklikul tasandil teadusasutusi, mille kohta toob näiteid Hall (2005): *Council for Australian University Tourism and Hospitality Education* (CAUTHE), *Tourism Society in the United Kingdom* ja *Finnish University Network for Tourism Studies* (FUNTS) jt. Tuginedes nimetatud asutuste veebilehekülgedel toodud materjalidele (CAUTHE 2010; The Tourism Society 2010; FUNTS 2010), saab öelda, et nende institutsioonide peamiseks eesmärgiks on turismihariduse, täienduskoolituse ja teadusuuringute arendamine riiklikul ja rahvusvahelisel tasandil. Riiklikul tasandil võimaldab seda erinevate teadusasutuste koondumine – ühtse keskuse juurde on moodustatud erinevate uurimisvaldkondade uurimisgrupid. Teadusasutuste ja -keskuste poolt antakse välja teadusajakirju ning korraldatakse iga-aastaseid teaduskonverentse, esitatakse ülevaade turismiteadlastest, nende uurimisvaldkondadest, avaldatud teadusartiklitest jne.

Siinkohal võib märkida, et kuigi teadusasutuste peamiseks eesmärgiks on turismiõppe, täienduskoolituste ja teaduspõhiste turismiuuringute läbiviimine ja kvaliteedi tõstmine, tegeletakse aktiivselt ka ühiskonna teavitamisega turismiteaduse arengust, uuringutulemusi tutvustatakse teadusajakirjades, aga ka muudes turismialastes väljaannetes, konverentsidel, seminaridel ja veebilehtedel.

Teaduspõhised teadmised kui kontseptsioon on väärtusteahel, mis koosneb andmete ja informatsiooni kogumisest ning akadeemilisest analüüsist, mida avalik ja erasektor kasutavad valdkonna arengupoliitike kujundamisel, arengustra-

teegiatega väljatöötamisel ja otsuste vastuvõtmisel. (Xiao, Smith 2007: 311; Cooper 2003: 4; Cooper 2006: 47) Turismimajanduse areng ja edukus sõltuvad suurel määral teaduspõhiste turismiuuringute mahust ja kvaliteedist ning nende tulemuste rakendatavusest ja kasutamisest avaliku ning erasektori poolt.

Turism on teadusliku uurimisvaldkonnana 20. sajandil läbinud mitmed etapid, mida Jafari käsitleb nelja arenguplatvormina (Leiper 2004: 39; Cohn 1999: 135; Macbeth 2005: 965; Tribe, Airey 2007: 4) ning mida Weaver (2006: 4) kirjeldab turismivaldkonna jätkusuutliku arendamise etappidena:

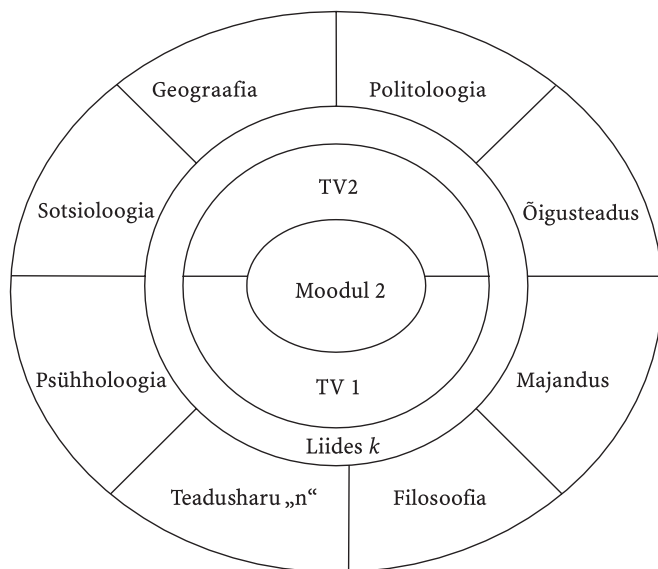
- Propageerimise platvorm (*advocacy*). 1960ndatel aastatel olid domineerivaks turismi majanduslike mõjudega seonduvad uuringud, mida teostasid põhiliselt majandusteadlased.
- Ennetav platvorm (*cautionary*). 1970ndatel aastatel rõhutati turismitegevusega kaasnevaid positiivseid ja negatiivseid mõjusid ümbritsevale keskkonnale ja kohalikule kogukonnale.
- Kohanemisplatvorm (*adaptancy*). 1980ndatel aastatel olid domineerivaks massiturismist tulenevate tagajärgede uurimine ja ökoturismi propageerimine.
- Teadmiste platvorm (*knowledge*). 1990ndatest aastatest on oluliseks muutunud turismivaldkonna mitmekesisuse ja seoste mõistmine, mis on tekitanud suurenenud vajaduse mitmekülsete teaduspõhiste turismiuuringute järele.

Kirjeldatud neljale platvormile lisaks on 21. sajandi algusest võimalik käsitleda viiendat, jätkusuutlikkuse platvormi, mis on tihedalt seotud jätkusuutliku keskkonna- ja sotsiaalpoliitika kujundamise ning sihtkoha arendamisega. (Macbeth 2005: 966)

Nimetatud platvormide järgi on turismivaldkonna teaduslik käsitlus mõjutatud turismitegevuse majanduslikest positiivsetest mõjudest ning järgnevatel perioodidel on mõistetud, et nende mõjude kindlustamiseks on uuringutes vaja keskenduda sihtkoha erinevatele keskkondadele ja kohalikule kogukonnale. 21. sajandi algust iseloomustab teaduspõhise informatsiooni kasutamise kiire kasv turismisihtkohtade, aga ka turismiettevõtluse arendamisel. Teadlastest on kujunenud olulised partnerid nii avalikule kui ka erasektorile.

Turismivaldkonna teoreetiliste käsitlustega on tegeletud 20. sajandi algusaastatest, kuid seniajani puudub turismiteadusele ühtne ja universaalne lähenemine (Netto 2009: 47). Tribe (1999, Airey 2005: 21 vahendusel) on oma väitekirjas öelnud, et teadmised, mis tuginevad teaduslikele meetoditele ja on loodud ülikoolides, on väärtuslikud. Turismi puhul on väärtuslike teadmiste allikaks erinevate teadusharude teadlaste teadmised ja oskused, kes kasutavad oma uurimistöös turismiuuringutele omaseid meetodeid.

Avaliku ja erasektori probleemide lahendamiseks vajalike teaduspõhiste teadmiste loomiseks on Tribe välja töötanud turismiteadmiste kujunemise mudeli (joonis 1), jagades turismiuringud kahte valdkonda – ettevõtlusega seotud turismivaldkond – TV1 (*TF1 – tourism field 1*) ja ettevõtlusega mitteseotud turismivaldkond – TV2 (*TF2 – tourism field 2*).

Joonis 1. Turismiteadmiste loomine. Välimine ring = teadusharud ja nende allharud; liides k = turismiteadmiste tekkimine; sisemine ring = turismimajandus (TV1 = ettevõtlusega seotud turism; TV2 = ettevõtlusega mitteseotud turism); moodul 2 = rakendatavad turismiteadmised. (Tribe 1997, Tribe 2004: 50 alusel)

TV1 valdkonna tekkimine on mõjutatud turismisektori kasvavatest majanduslikest mõjudest ning valdkond hõlmab turismiturundust, turismistrateegiat ja -juhtimist. TV2 on seotud sihtkoha keskkonna ja sotsiaalsete mõjude hindamise ning sihtkoha tajuga. (Tribe 2004: 49) See näitab, et turism on majandustegevus, mida mõjutab seda ümbritsev keskkond. Ühelt poolt saaks turismi käsitleda osana majandusteadusest, kuid kuna see hõlmab ka ettevõtlusega mitteseotud teadusharusid, on seda teadusvaldkonda siiski raske klassifitseerida vaid majandusteadusena.

Tribe käsitleb turismialaste teadmiste kujunemist Gibbonsi jt (1994) järgi kahest aspektist (Tribe 2004: 51 vahendusel):

- moodul 1 ehk teadusharud ja nende allharud (tähistab joonisel 1 välimist ringi), millele tuginedes luuakse ülikoolides inter- ja multidistsiplinaarseid turismiteadmisi, mis väljenduvad turismiteooriates ja -kontseptsioonides;
- moodul 2 (joonis 1) tähistab teadmisi, mida väärtustatakse läbi nende võime lahendada probleeme ehk rakendatavaid teadmisi avaliku ja erasektori tegevustes rakendusuringute tulemusel. Sellest tulenevalt saab välja tuua, et moodul 2 on teaduspõhise tegevusala väljundiks.

Välimine ring joonisel 1 tähistab teadusharusid, mille metodoloogiate kasutamise toetab turismivaldkonna teaduslikku käsitlemist (teadusharu “n” sümboliseerib teisi “võtme”-teadusharusid) ning liides k tähistab ala, kus teadlaste poolt kujundatakse turismi teaduslikuks käsitlemiseks vajalikud multi- või interdistsiplinaarsed turismiteooriad ja -kontseptsioonid, millele tuginedes viiakse läbi teaduspõhiseid turismiuuringuid (TV1 ja TV2). Moodul 2 tähistab turismialaseid teaduspõhiseid teadmisi, mida kasutavad avalik ja erasektor erinevate otsuste ja poliitikate tegemise eesmärgil ning mis võivad kajastuda ametlikes raportites, eeskirjades, seadustes ning käsiraamatutes. (Cooper 2003: 5; Tribe 2004: 50)

Turismiteadmiste loomise mudelit võib pidada turismiteaduse kontekstis ülevaatlikuks käsitluseks, mis võimaldab saada ülevaate selle multidistsiplinaarsusest ning samas ka avaliku ja erasektori tegevustesse rakendatavast teadusvaldkonnast.

Eesti turismiteaduse uuring

Turismiteaduse temaatikat ei ole Eestis varem põhjalikult uuritud ning vähe on teaduspõhiseid turismiuuringuid, mida saaks rakendada Eesti kui turismisihtkoha arendustegevuses. Põhjusena võib esile tuua vastava kompetentsiga teadlaste puudumist Eestis, aga ka üldlevinud arvamust, et turism on ärivaldkond, kus otsused tehakse valdavalt turismiettevõtjate endi tarkusele ja ettevõtlikkusele tuginedes. Sellest tulenevalt on käesolevale uuringule püstitatud probleemküsimus: kas turismimajanduse teaduspõhine arendamine aitab oluliselt kaasa Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikule ja konkurentsivõimelisele arengule ning see läbi majandusnäitajate kasvule?

Tuginedes uuringu probleemile, on uuringule püstitatud järgmine hüpotees: turismiteaduse arendamine aitab oluliselt kaasa Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime kasvule.

Uuringu eesmärgiks on ühelt poolt leida kinnitus hüpoteesile, et Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime kasvule aitab kaasa turismiteaduse arendamine, ning teiselt poolt pakkuda välja turismiteaduse arengukontseptsioon.

Uuringu meetodina kasutati struktureeritud intervjuud, mis võimaldas erinevatelt osapooltelt saada hinnangut turismiteaduse teemaatikale ning selle arengu- vajadusele.

Uuringusse olid kaasatud Eesti teadlased, avalik ja erasektor ehk osapooled, kes saavad turismisihtkohtade arendamisel teha efektiivset ja teaduspõhist koostööd. Eestis ei ole turismiteadust teadlikult ja sihipäraselt arendatud ning seetõttu puudub ülevaade kõikidest Eesti teadlastest, kes turismivaldkonda uurivad. Avaliku ja erasektori vähene huvi teaduspõhiste uuringute vastu ei võimalda samuti leida üldkogumit, mille alusel valim koostada ning seetõttu oli sobivaimaks valimi moodustamise meetodiks lumepallimeetod. Valimisse kuulus 31 isikut (sh 12 erasektorist, 9 avalikust sektorist, 10 teadlast). Kõigi nende isikutega võeti ühendust e-maili teel ning uuringus oli nõus osalema 18 isikut (7 erasektorist, 4 avalikust sektorist, 7 teadlast).

Intervjuud viidi läbi ajavahemikul 1. aprill 2010 – 4. mai 2010 Pärnus ja Tallinnas. Uuringu tulemuste analüüsimisel kasutati kontentanalüüsi.

Turismiteaduse rahvusvahelise koostöö edendamise eesmärgil paluti e-posti teel avaldada oma arvamust ka välisteadlastel, keda soovitati viie uuringus osalenud Eesti teadlase poolt, kellelt saadi ka kontaktandmed. Seda ei saa pidada eraldiseisvaks uuringuks ega ka käesoleva uuringu osaks, kuid välisteadlaste vastused andsid olulist lisaväärtust Eesti turismiteaduse arengukontseptsiooni ideekavandi väljatöötamisel. Välisteadlastel paluti avaldada oma arvamust järgmistes küsimustes: 1) kelle initsiatiivil peaks toimuma turismiteaduse arendamine; 2) millised võimalused on turismiteaduse arendamisel rahvusvahelise koostöö edendamiseks. Oma mõtteid ja arvamusi avaldas viis välisteadlast ja nende päritoluriikideks olid Horvaatia, Iisrael, Soome ja Ungari. Uuringus osalenud avaliku sektori esindajad tuginevad oma tegevustes küllaltki palju olemasolevale teaduslikule informatsioonile ning teadlased on teatud määral toetanud eelkõige avaliku sektori tegevusi. Teadlased märkisid, et kuigi nende poolt läbiviidavate uuringute vastu on huvi teatud määral olemas, vajaks see siiski suuremat tähelepanu, eriti rõhutati sihipärase uuringute läbiviimise vajadust, sest senistele uuringutele on olnud omane projektipõhiseks jäämine. Kuigi erasektori esindajad ei ole teaduspõhist informatsiooni oma tegevustes kasutanud, leiavad nad, et vajaksid seda konkurentsivõime kasvatamiseks. Uuringus osalenute hinnang ja seotus turismivaldkonna teadusliku käsitlusega andis püstitatud hüpoteesile – Eesti turismiteaduse arendamine aitab oluliselt kaasa Eesti kui sihtkoha jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime kasvule – osalise kinnituse. Käesoleva uuringu maht ja piirangud (sh suhteliselt väike arv vastajaid) ei võimalda väita, et hüpotees sai täieliku kinnituse, vajalikud on edasised uuringud ning kinnitused teadustöö tulemuslikkuse

kohta. Küll aga võib uuringu tulemusel väita, et turismiteadust peetakse oluliseks hoovaks Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime kasvule. Uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et avaliku sektori vastused teaduspõhiste turismiuuringute vajaduse osas jäid üldsõnaliseks, millest võib järeldada, et turismiteaduse multidistsiplinaarsust ning võimalusi teadvustatakse ja tuntakse veel väga vähe. Erasektori esindajad leidsid, et nad vajaksid teaduslikult põhjendatud otsuseid, kuid pole seda seni saanud ega ilmselt ka soovida osanud.

Konkreetsed teaduspõhiste uuringute vajadusi, eelkõige avaliku sektori poolt, kel tegelikult on kanda vastutav roll turismisihtkoha jätkusuutlikkuse tagamisel, uuringu tulemuste põhjal välja ei tulnud. Sellest võib järeldada, et avalikul sektoril puuduvad vajalikud süsteemsed ja terviklikud teadmised turismist kui mitmekülgsest tegevusvaldkonnast, mida mõjutavad mitmesugused keskkonnatingimused ning mis omakorda mõjutab kogu riigi ja kohaliku kogukonna majanduslikku, sotsiaalset ja kultuurilist heaolu. Seetõttu oleks vajalik teadlaste poolne aktiivsem teavitustöö ning vastavate vajalike uurimisteede ja -võimaluste väljapakumine.

Uuringu tulemustest selgus, et turismiteaduse vähene sihipärane arendamine Eestis on tingitud peamiselt selle teadusvaldkonna suhteliselt probleemsest teaduslikust põhjendatusest. Turismiteaduse edasine areng sõltub suuresti sellest, milline teaduslik väärtus valdkonnale Eestis antakse. Kuna turismiteadus on seotud erinevate teaduharudega, eeldab valdkonna arendamine nende teadmiste koondamist. Parimaks võimaluseks võiks olla koordineeriva keskuse (edaspidi Keskus) loomine, mida maailma erinevates riikides on juba edukalt ka tehtud.

Keskuse rajamine Eestis võimaldaks kaardistada turismivaldkonnaga seonduvat probleemeid, uurida neid probleeme teaduspõhiselt ning pakkuda uuringute tulemustele põhinevaid lahendusi turismimajanduse jätkusuutlikuks ja konkurentsivõimeliseks arendamiseks. Keskuse eesmärgiks oleks teaduskompetentsi ja uurimisvaldkondade koondamine, uurimistulemustel põhinevate teadusartiklite publitseerimine, turismiteaduse konverentsidel osalemine, aga ka teaduskonverentside korraldamine Eestis, rahvusvahelise koostöö arendamine ning turismiteadlaste töö praktiline kasutamine valdkonna arendamisel. Keskuse loomine võimaldaks tugevdada koostööd avaliku ja erasektori vahel ning samas saaks Keskus olla koostööpartneriks, kelle poole uuringu läbiviimise vajaduse tekkimisel pöörduda. Keskus saaks koordineerida turismialast rahvusvahelist teabevahetust, teavitada vastavatest võrgustikest, teaduskonverentsidest jne. Keskuse kaudu saaks jagada vajalikku teavet avalikkusele ning toetada rahvusvahelist uurimisgruppide loomist või neis osalemist.

Kokkuvõte

Turismi teaduslik käsitlus on 21. sajandi alguseks saavutanud multidistsiplinaarse dimensiooni, olles seotud geograafia, psühholoogia, filosoofia, majandusteaduste, õigusteaduse ja mitmete teiste fundamentaalteadustega. Turismiteadust peetakse maailma erinevates riikides vajalikuks teadusvaldkonnaks turismisihtkohtade jätkusuutlikul ja konkurentsivõimelisel arendamisel. Selle toetamiseks on loodud turismiteadusasutusi, mis koondavad enda alla informatsiooni turismialastest uurimisvaldkondadest, teadlastest, avaldavad turismialaseid teadusajakirju, annavad ülevaateid turismialastest teadusartiklitest, korraldavad turismialaseid teaduskonverentse ning edendavad turismiteaduse alast rahvusvahelist koostööd.

Uuringu tulemusena selgus, et turismiteaduse arendamist peetakse nii avaliku kui ka erasektori poolt vajalikuks. Uuringu teema uudsus ja vastavate valdkonna asjatundjate vähesus Eestis ei võimaldanud uuringu valimi mahukust, kuid andis hea ülevaate, millised peaksid olema edaspidised tegevused, et Eesti turismiteadus areneks rahvusvaheliselt tunnustatud teadustegevuseks, mille tulemused aitavad oluliselt kaasa Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikule ja konkurentsivõimelisele arengule.

Käesoleva uuringu eesmärgiks oli Eesti turismiteaduse arengukontseptsiooni ideekavandi väljatöötamine läbiviidud uuringu tulemuste alusel. Uuringutulemuste põhjal võib öelda, et Eesti turismiteaduse arengule aitaks kaasa turismiteadust koordineeriva Keskuse loomine, mis koondaks enda alla erinevad uurimisvaldkonnad ja teaduskompetentsi.

Vajalikud oleksid täiendavad uuringud, mis võimaldaksid välja tuua teadlaste, avaliku ja erasektori vajadused ning seisukohad turismiuuringute Keskuse loomisest Eestis, samuti paremini välja selgitada, kuidas turismiteaduse arendamine saaks kaasa aidata Eesti kui turismisihtkoha jätkusuutlikkuse ja konkurentsivõime kasvule. Kuna paljudes maailma riikides on turismiteaduse edenedamisega juba palju aastaid põhjalikult tegeletud, oleks otstarbekas Keskuse rajamisel tugineda teiste riikide kogemustele.

Kasutatud allikad:

- Airey, D. 2005. Growth and Development. An International Handbook of Tourism Education. Eds. Airey, D., Tribe, J. Elsevier, pp. 13-25.
- Ayikoru, M. 2009. Epistemology, Ontology and Tourism. Philosophical Issues in Tourism. Ed. Tribe, J. pp. 62-79.

- Benner, M., Sandström, U. 2000. Institutionalizing the Triple Helix: Research Funding and Norms in the Academic System. *Research Policy*, Vol. 29, pp. 291–301.
- Cohn, K. S. 1999. Special Issue on Tourism and Quality-of-Life Issues. *Journal of Business Research*, Vol. 44, pp. 135–136.
- Cooper, C. 2003. *Progress in Tourism Research. Classic Reviews in Tourism*. Ed. Cooper, C. Channel View Publication: Clevedon, pp. 1-9.
- Cooper, C. 2006. Knowledge Management and Tourism. *Annals of Tourism Research*, Vol. 33, No. 1, pp. 47–64.
- Council for Australian University Tourism and Hospitality Education [http://www.cauthe.com.au] 09.04.2010.
- Finnish University Network for Tourism Studies [http://www.tourismuninet.org] 09.04.2010.
- Hall, C. M. 2005. *Tourism: Rethinking the Social Science of Mobility*. Pearson: Prentice Hall, 448 p.
- Leiper, N. 2004. *Tourism Management*. 3rd Edition, Pearson: Hospitality Press. 455 p.
- Macbeth, J. 2005. Toward and Ethics Platform for Tourism. *Annals of Tourism Research*. Vol. 32, Nr. 4, pp. 962-984.
- Netto, A., P. 2009. What is Tourism? Definitions, Theoretical Phases and Principles. *Philosophical Issues in Tourism*. Ed. Tribe, J. Channel View Publications, pp. 43-61.
- Tourism Society in the United Kingdom. [http://www.tourismsociety.org] 09.04.2010.
- Tribe, J. 2004. Knowing about tourism: Epistemological issues. *Qualitative Research in Tourism: Ontologies, Epistemologies and Methodologies*, Eds. Phillimore, J., Goodson, L. Routledge: London, pp. 46-62.
- Tribe, J., Airey, D. 2007. A Review of Tourism Research. *Developments in Tourism Research*. Eds. Tribe, J., Airey, D. Elsevier Ltd, pp. 3-14.
- Weaver, D. 2006. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Elsevier Ltd. pp. 1-18.
- Xiao, H., Smith, S., L., J. 2007. The Use of Tourism Knowledge: Research Propositions. *Annals of Tourism Research*, Vol. 34, No. 2, pp. 310-331.

TURISMIUURINGUTEL ON TARBIBA, KAS SEE ON VÕIMALUS VÕI OHT?

Lea Sudakova

Eesti Maaülikooli Põllumajandus- ja keskkonnainstituut

Sissejuhatus

Turism on muutunud aktuaalseks uurimisteenaks seoses antud majandusharu kiire kasvuga viimastel aastakümnetel ning on põhjust arvata, et huvi selle temaatika vastu lähiaastatel ei vähene, arvestades turistide arvu kasvu prognoose, mille järgi 2020. aastaks on maailmas 1,5 miljardit turisti, mis tähendab kahekordistumist 15 aasta jooksul. Sama tekib ka juurde uusi turismitemaatika uurijaid ning turismialaseid teadusajakirju. Seoses turismi majandusliku, sotsiaalse ja kultuurilise rolli suurenemisega on vajalik struktureerida ja anda tähendusi asetleidvatele protsessidele ning mõista nende mõju ühiskonna erinevatele sfääridele – loodus, majandus, poliitika, pärimuskultuur. Antud teadmiste abil on võimalik neid protsesse suunata, seades eesmärgiks turismiga kaasneva negatiivse mõju minimeerimise ning positiivse mõju suurendamise.

Käesolevas artiklis on analüüsitud turismi kui teadusuuringute valdkonna olemust, struktuuri ja seoseid, refereerides erinevaid kirjandusallikaid ning süstematiseerides nendes toodud uuringute tulemusi. Töö on ühelt poolt initsieeritud selleks, et käivitada diskussioon teemal, kas turismiharidus võiks tulevikus olla iseseisev teaduseriala. Teiseks ülesandeks oli vaadelda, kuid võrd turismiuuringute tellijate turg mõjutab selle teema uurimuste suunda ja kvaliteeti.

Turismi kui iseseisva teaduseriala perspektiivid

Alustuseks peaks jõudma selgusele, millise teadusvaldkonna ja -eriala alla liigituvad turismialased uuringud. Eesti teadusvaldkondade ja -erialade klassifikaator liigitab teadusvaldkonnad järgmiselt: bio- ja keskkonnateadused; ühiskonnateadused ja kultuur; terviseuuringud ning loodusteadused ja tehnika (RTL 2010, 1, 2). Traditsiooniliselt on turismi temaatika uuringud kuulunud põhiliselt sotsiaal- ja majandusteaduste alla, kuid kaasajal on koos turismi murrangulise kasvuga

kasvanud ka turismialaste uuringute arv ning uurimissuundade mitmekesisus, millele viitavad ka erinevad autorid Franklin ja Crang (2001), Tribe ja Airey (2007), Ritchie, Burns ja Palmer (2005). Tänapäeval oleks ilmselt õigem otsida vastust küsimusele, millist teaduseriala turismiuuringud ei puuduta. Antud paradigmat lähtudes püüti leida teadusvaldkondade ja -erialade lõikes selliseid, mis ei oleks kuidagi seotud turismi temaatikaga, kuid ei leitud.

Toome siinkohal vaid mõne näite: ökoloogia, biosüsteemaatika ja füsioloogia erialaga on seotud turismi ökoloogilise mõju uuringud; põllumajandusteadusega – põllumajanduse ja turismi koostoimeefekt; kultuuriuuringutega – rahvuslikud tavad ja kumbed turismis; kommunikatsiooni- ja infoteadustega – turistide liikumistrajektorid mobiilipositsioneerimise meetodil; rahvatervishoiuga – tervise- ja spaaturism; sporditeadusega – aktiivne ja sporditurism. Lisaks räägivad turismi spetsialistid kaasa taolistel olulistel teemadel nagu globaalse kliimasoojenemise mõju turismile ja vice versa, turismi mõju AIDSi levikule, turismitranspordi süsinikdioksiidi emissioon jne. Sageli on turismi temaatika uurimisvaldkondi siduvaks lüliks, omandades tähenduse vaid nende lõimumispiiril.

Eeltoodust võime väita, et turismiteadust ei ole olemas ning sellel pole ka perspektiivi iseseisvaks erialaks kujunemisel kuna turismialaste uuringute põhiluseks on mingi muu teaduseriala. Samamoodi võime väita, et turismiteadus on tuleviku eriala kuna sellel on unikaalne võime integreerida paljusid teadusvaldkondi, erialasid, uurijaid ning metodoloogiasid ja meetodikaid, saavutades seeläbi uue kvaliteedi. Turismi fenomen kõikide erialade integreerijana seisneb asjaolul, et turism ongi väljalõige elust, lihtsalt väljaspool turisti igapäevast elukeskkonda, ning puudutab seega kõiki eluvaldkondi.

Maailmas on vähemalt 40 inglisekeelset turismialast perioodilist väljaannet – täpset arvu on raske määratleda eriala mitmetahulisuse tõttu. Samal ajal kui ühed turismi uurijad keskenduvad enam turismi kui teadusvaldkonna arendamisele, otsides turismi sügavamat tähendust, näiteks, mida turism tähendab erinevatele kogukondadele; näevad teised turismiuuringute rolli eelkõige andmete esitamises erinevatele majandusharudele, püüdes vastata küsimustele nagu, kuidas tagada turismiettevõtete efektiivsem majandamine (Ritchie, Burns ja Palmer, 2005). Turismi kui teadusvaldkonna uuringud on koondunud perioodilistesse väljaannetesse *Annals of Tourism Research*, *Tourism Studies* ja teised ajakirjadesse *Tourism Management* ja *Journal of Travel and Tourism Marketing* jt. Antud duaalsust kirjeldatakse Ritchie, Burns ja Palmer (2005) poolt, viidates erinevatele autoritele, kui konstantset pinget akadeemiliste ja majandusharule baseeruvate uurijate vahel. Läheneviise, mille andmed on saadud nn. statistilisest “tegelikkusest”, külastajate rahulolu uuringud jms., nimetatakse “positivistid” ja lähene-

misviise, kus tegeletakse abstraktsete teemadega nagu sotsiaalne mõju ja turismi roll postmodernistlikus majanduses, nagu hermeneutilisteks. Sellised diskursiivsed, reflektiivsed ja refleksiivsed lähenemisviisid pakuvad uusi dimensioone teadmiste ainesele nende kokkupuute aladel (Riley and Love, 2000).

Franklin ja Crang (2001) peavad turismialaste uuringute põhiliseks probleemiks asjaolu, et põhiline uurimisobjekt, turism, on murranguliselt kasvanud ja samas selle uurijaskond on suhteliselt uus ning hõivatud selle laienemise kirjeldamisega. Tribe ja Airey (2007) esitavad Jafari (2001) poolt nähtud turismiuuringute muutust ajas järgnevalt:

- 1960 – propageerimise platvorm – domineerisid ökonomistid;
- 1970 – hoiatav platvorm – turismi positiivsed ja negatiivsed mõjud, mis olid eelkõige juhitud keskkonnanuurijate poolt;
- 1980 – kohandamise platvorm pööras oma tähelepanu massiturismi alternatiividele;
- 1990 – teadmiste platvorm nägi turismis küpsemat teadust, mis pakub laiaulatuslikumat/üldistatumat mõistmist kui varasemad üksikuid osi kirjeldavad uurimused.

Turismiuuringute muutusest ajas on ajendatud Xiao and Smith (2007) uuring, mille raames teostati perioodilise väljaande *Annals of Tourism Research* kõiki teemasid hõlmavate viitamiste analüüsi 30 aasta jooksul ning leidsid, et osade teemade märksõnade viitamise sagedus suurenes, nagu: laiaulatuslik turistide tüpoloogია, kogukonna areng, alternatiivne kogemus/toode; sotsiaal-kultuurilised aspektid ja muutused, geopoliitilised regioonid/fookused; turundus ja juhtimine ning keskkond. Järgmiste teemade märksõnade tsiteerimine aga vähenes: majandus, tööstus ja transport, klienditeenindus, rekreatsioon, mõjud, Põhja-Ameerika, turism (kitsamas ja laiemas tähenduses), kolmas maailm ja sotsioloogia.

Nõudlusest juhitud turismiuuringud

Franklin ja Craig (2001) märgivad, et ei ole teada, mis on kasvanud kiiremini, kas turism või sellealased uuringud ning, et suhteliselt väikese osa teoreetikute töö rajaneb standardsetel selgitustel, aktsepteeritud analüüsidel ja avastuslikel ideedel; turismi uuringud on niisama fragmenteeritud kui turismimajandus tervikuna ning taoline fragmenteeritus on omane nii pakkumisele kui nõudlusele; turismi alal domineerivad valdkondlike ja territoriaalsete strateegiade väljatöötamiseks tehtavad ning turismiettevõtjate poolt tellitavad üirakenduslikud uuringud.

Paljude turismiuurijate arvates (Franklin ja Crang, 2001, Tribe ja Airey, 2007, Ritchie, Burns ja Palmer, 2005) ei soovi turismiettevõtjad rahastada uuringuid,

mis laiendavad ühiskonna arusaamist turismi terviklikkusest, vaid ainult neid, mis on ellu kutsustud mehhanistlikel, kommertslikel eesmärkidel, nagu turu- ja tooteuuring. Viimastel aastatel mõjutab turu- ja tootearendusuuringute mahu kasvu ka rahastamisvõimalus vastavalt Eesti Riiklikule Arengukavale ning piirkondlike turismialaste arendusprojektide elluviimine.

Tekib küsimus, millest on tingitud turismiuurijate halvustav suhtumine ärieesmärgil tellitud uuringutesse. Tegelikuses seisavad paljude muude alade teadlased vastupidise probleemi käes, kuidas saavutada uuringute rakenduslikkus. Samuti on positiivne, et turismi erasektor loob potentsiaali tõsiteaduslike uuringute tekkimiseks, võimaldades uurijatele sissetuleku ning jääda oma erialale truuks.

Võib vaid oletada, et uurimistemaatikate valikul juhendumine ainult turimiettevõtete poolt esitatud tellimustest e. turunõudlusest on samavõrd ohtlik nagu see on turismitoote arendamise puhul. Kui turismitoote arendamisel tingib ülipüüdlik nõudluse reagerimine toodete unifitseerimise, vulgariseerumise, unikaalsuse ja eheduse kadumise, siis turismiuuringute puhul võib liigne tellijate turule orienteeritus viia nii turismiuuringute kui ka uurijate kvaliteedi ning maine langusele.

Probleem ei seisne tegelikult selles, et erasektori poolt tellitakse turismiuuringuid vaid selles, et avaliku sektori poolne tellimus on proportsionaalselt väikesemahulisem. Selle olukorra põhjuseks võib aga pidada turismierialade akadeemilise õppe lühikest ajalugu, mis ei ole veel jõudnud luua turismiteadlaste kogukonda, kellelt vastavaid uuringuid tellida. Teadusteamade rahastamise reeglite järgi peaks uurimisrühma eest vedama ala tunnustatud professor ning eelnevad uurimistööd peaksid olema avaldatud eelretsenseeritavates tunnustatud teadusajakirjades. Sellest tekib aga põhjus-tagajärg tsükel, millest on väga raske väljapääsu leida. Nii nagu ka teiste uute erialade puhul, seisneb lahendus ilmselt teemaga seonduvate erialade kaudu lähenemises, millest Eestis on esimesed positiivsed sammud, nagu näiteks geograafide ja turismi mobiilipositsioneerimise sümbioos.

Kokkuvõtte

Seoses turismi nõudluse ja pakkumise mahu suurenemisega, aga eriti, arvestades selle tegevusala majadusliku, sotsiaalse ja kultuurilise rolli suurenemisega on vajalik struktureerida ja anda tähendusi asetleidvatele protsessidele ning õppida neid suunama. Otsides vastust küsimusele, millise teadusvaldkonna ja eriala alla turismiuuringud liigituvad, kõrvutasime teaduserialasid kaasaja turismi temaatikatega ning leisime, et kõikidel erialadel on seos turismiga ning, et sageli on turismi temaatika uurimisvaldkondi siduvaks lüliks, omandades tähenduse vaid

nende lõimumispunktis. Arutlesime küsimuse üle, kas võime rääkida iseseisvast turismiteadusest kui vastavad uuringud baseeruvad mingil muul teaduserialal ning leidsime, et turismil on võime integreerida erinevaid teadusvaldkondi, erialasid, uurijaid, metodoloogiaid ja meetodikaid, saavutates seeläbi uue kvaliteedi.

Turismiuuringutes domineerisid 1960-ndatel majandusteadlased, seejärel keskkonnateadlased, hiljem on toimunud uurijate triangulatsioon ning uurimismeetodite hübriidiseerumine. Viimastel aastatel on *Annals of Tourism Research* andmetel populaarsemad järgmised teemavaldkonnad: laiaulatuslik turistide tüpoloogia, kogukonna areng, alternatiivne kogemus/toode; sotsiaal-kultuurilised aspektid ja muutused, geopoliitilised regioonid/fookused; turundus ja juhtimine ning keskkond ning järgmiste teemade olulisus on vähenenud: majandus, tööstus ja transport, klienditeenindus, rekreatsioon, mõjud, Põhja-Ameerika, turism (kitsamas ja laiemas tähenduses), kolmas maailm ja sotsioloogia. Erinevatest kirjandusallikatest ilmneb, et ühed turismi uurijad keskenduvad enam turismi kui teadusvaldkonna arendamisele ning teised näevad turismiuuringute rolli eelkõige andmete esitamises erinevatele majandusharudele.

Turismi alal domineerivad valdkondlike ja territoriaalsete strateegiade väljatöötamiseks tehtavad ning turismiettevõtjate poolt tellitavad ülikanduslikud uuringud. Uuringute rakendatavus on paljude teiste erialade puhul probleemiks, miks turismiuurijad peavad probleemiks liigset rakenduslikkust? Võib oletada, et uurimistemaatikate valikul juhendumine vaid turismiettevõtete poolt esitatud tellimustest e. turunõudlusest on samavõrd ohtlik nagu see on turismitoote arendamise puhul, viies lihtsustumiseni, kopeerimiseni, loomingulisuse kadumiseni. Ilmselt ei ole aga probleem selles, et erasektor tellib palju vaid avaliku sektori poolse tellimuse väikses mahus.

Kasutatud allikad:

- Franklin, A., Crang, M. 2001. *The trouble with tourism and travel theory*. *Tourist Studies*, SAGE Publications, London, Thousand Oaks and New Dehli, Vol 1.
- Riley, R.W., Love, L.L. 2000. The state of qualitative tourism research. *Annals of Tourism Research*, Vol 27, Issue 1, pp. 164-187.
- Ritchie, B.W., Burns, P., Palmer, C. 2005. *Introduction: Reflections on the Practice of Research*. *Tourism Research Methods: integrating theory with practice*, CABI Publishing.
- RT I 1997, 30, 471. Teadus- ja arendustegevuse korralduse seadus, jõustunud 02.05.1997.

RTL 2010, 1, 2. Haridus- ja teadusministri määrus "Teadus- ja arendustegevuse valdkondade loetelu", jõustunud 08.01.2010.

Tribe, J., Airey, D. 2007. A review of tourism research. *Developments in Tourism Research*, Elsevier.

Xiao, H., Smith, S.L.J. 2007. The use of Tourism knowledge: Research Propositions. *Annals of Tourism Research*, Vol 34, Issue 2, pp. 310-331.

KOHALIKU PÄRANDI KASUTAMINE TURISMIARENDES JA -ÕPETUSES VÕRUMAA

Eda Veeroja

Võrumaa Kutsehariduskeskus, turismiettevõtja

Pärand koosneb väärtustest, mille on oma teadmiste, väärtushinnangute, uskumuste, tavade ning loomingulise tööga määratlenud pärandit kasutav kogukond. Pärandisse on kaasatud erinevate põlvkondade ja traditsioonide koosmõjud. Iga riik ja piirkond määratleb oma pärandi ise. Iga organisatsioon määratleb oma väärtused ise.

Pärandiga on igal inimesel OMA ISIKLIK suhe, oma isiklik arusaam pärandist ja pärandi mõjust meile isiksustena. Pärandi kaudu ilmneb meie päritolu, meie **identiteet** isiksuste ja rahvana.

Eesti Riiklik turismiarenduskava kirjeldab, et aastaks 2013 on Eesti atraktiivne reisisiht, mis oma põhjamaise looduse, unikaalse kultuuripärandi ja kvaliteetsete turismitoodetega tekitab soovi külastada Eestit, viibida siin kauem ning pöörduda tagasi tulevikus.

Võrumaa turismiarengu visioon on sarnane. Aastal 2015 on Võrumaa siseturul eelistatud ning Läänemere regioonis tuntud puhkusepaik, pakkudes aastaringselt atraktiivseid loodus-, elamus- ja *pärandturismitooteid* ning aktiivse puhkuse võimalusi.

Need kaks raamdokumenti sisaldavad oma visioonides sõna PÄRAND. See on pidepunktiks Võrumaa Kutsehariduskeskuse Turismi õppeoolis turismihariduse andmisel pärandiga köidiste hoidmiseks. Võrumaa Kutsehariduskeskuse Turismi õppetooli õppekavad on: rakenduskõrghariduse õppekava turismi- ja toitlustuskorraldus; kutsehariduse õppekavad turismikorraldus ja hotelliteenindus; kutsekeskhariduse õppekava majutusteenindus; kutseõpe põhikoolis ja gümnaasiumis õppekavad turismikorraldus ja hotelliteenindus.

Võrumaa Kutsehariduskeskus ei ole päranditurismi kool ega täna (2010) veel isegi mitte maaturismi õpetav turismikool. Päranditurismi piirkonnas asuva turismiõppe üks eesmärke on siduda pärand ja turism õppeprotsessi eelkõige väärtuste ja hoiakute kaudu. Igapäevases õppetöös kujunevad väärtused ja hoiakud

kud õpiülesannete, edulugude ja õppurite isikliku osalemise läbi. Ilma kõlavate loosungiteta jääb õppuritele ise mõtlemise ja ise otsustamise ruum. Erinevate tegevuste kaudu arendatakse õppijates oskusi pärandi ja turismi sidumiseks nii, et see rahuldaks väljastpoolt tulijate vajadusi ja laseks piirkonna põliselanikel oma väärtusi säilitades väärikalt oma kultuuri edasi kanda, oma töö eest õiglast tasu saades elatist teenida.

Võrumaal on 156 turismiettevõtet, neist 83 majutusettevõtet kokku 1900 voodikohaga. Enamus Võrumaa turismiettevõtetest on väikesed 1-2 töötajaga pere-ettevõtted, mis müstilisi kasumeid ei tooda. Pigem võimaldab turism perefel ja küladel traditsiooniliselt ära elada. Säilib traditsiooniline elukeskkond ja looduskeskkond (maastikud), säilivad igipõlised oskused, tavad ja kombed.

Üks võimalus kasutada kooli ja õppurite teadmistepagasit turismiarenduses on kaasata õppureid praktilise väärtusega juhendatud uuringute läbiviimisse.

2009/2010 sügistelvel olid kolm turismi- ja toitlustuskorralduse õppekava lõputööd seotud pärandi kasutamise uurimisega.

Üliõpilane Triinu Raam analüüsis oma lõputöös kas ja kuidas on Võrumaa turismiettevõtjad leidnud rakendust kohalikule pärandile kui ressursile, mille oskuslik lõimimine pakutavatesse toodetesse ja teenustesse võimaldab eristuda konkurentidest. Autor uuris Võrumaa turismiettevõtete kodulehti ja viis läbi küsitluse.

Leitud ja vaadeldud Võrumaa turismiettevõtete 98 kodulehest 56-l leidis autor pärandi kasutamise märke. Kõige selgemalt eristus 28 ettevõtte kodulehel looduspärandi kasutamine. Samas lõputöös kasutatud ankeetküsitluse tulemustest ilmnnes, et teadlikult kasutab pärandit oma turismiettevõtte reklaamimisel vaid 27 ettevõtet 156-st Võrumaa turismiettevõttest ning nende hulgas oli kolm ettevõtet, kes sealjuures ei määratlenud end päranditurismi ettevõtteks.

Võrumaa turismiarendajad on veendunud, et Võrumaa on päranditurismi piirkond. Võrumaa brändi võtmeteguriteks on: looduslikule ning ajaloo- ja kultuuripärandile tuginev tootearendus; süsteemne ja toote eripära esile toov turunduskommunikatsioon; kõrge ja stabiilne teenuse kvaliteet; turismiasjaliste sihipeerone ja koordineeritud koostöö.

Uuringu käigus selgus aga, et Võrumaa päranditurismi piirkonna kuvandi siseturundus on olnud nõrk ehk teisisõnu: turismiettevõtjatele endile päranditurismi võimalused nii selged pole. Kasvuruumi on ettevõtjate teadlikkuse, koostöö ja oskuste arendamisel.

Triinu Raami tehtud Võrumaa turismiettevõtete kodulehete uuringus selgus kahjuks ka, et kolmandikul (34%) ettevõtetel koduleht üldse puudus või polnud

leitav. Ainuüksi selle fakti teadvustamine on Võrumaa turismiasjalistele edasiste arendus- ja koolitustegevuste planeerimiseks oluline.

Toidupärandiga seotud lõputöö koostas Kaiti Vasiljeva. Eesmärk oli välja töötada kohalikule toorainele ja retseptidele toetuv Haanja suusamaratoni toidu- ja joogivalik arvestades vastupidavusalade sportlaste toitlustamise üldisi põhimõtteid. Lõputöö valmis koostöös Haanja suusamaratoni korraldusmeeskonna ja kohalike väiketootjatega. Koostatud näidismenüüd pakuvad kohalikke alternatiive välismaistele toiduainetele ning on aluseks Haanja maratonil pakutava toidu ja joogi valikul, muutes Haanja suusamaratoni veelgi omanäolisemaks.

Kersti Kõlli lõputöö jäädvustab ühe kaduva oskuse – suitsusaunas liha suitsutamise tehnoloogia. Lõputöös esitatakse ülevaade liha suitsutamise ajaloost, liha soolamisest ja liha suitsutamisest suitsusaunas. Töös on kahe lihasuitsutamise katse tehnoloogilised kirjeldused, temperatuurid ning vajalike dokumentide näidised.

Suitsusauna teemaga on seotud ka 2010. a. veebruaris lõpetava Kertu Pehlaku koostamisel olev lõputöö, mis uurib suitsusaunade pärimuse kaitsmise vajadust. Lõputöö eesmärk on koostada tegevuskava Võrumaa suitsusaunapärandi uurimiseks, jäädvustamiseks ja kaitsmiseks.

Eelpool loetletud lõputööd on uurimused, millega seotud vaid mõned üliõpilased. Kõik lõputööd on kättesaadavad ning abiks ettevõtjatele.

Kõik turismiõppurid osalevad turismi õppetoolis traditsiooniks kujunenud erinevate rahvakalendritähtpäevade tähistamisel koolis. Õpetaja Malle Peedeli eestvedamisel uuritakse rahvakalendri tähtpäevade tähistamise tavasid, kombeid ning toite. Õppurite poolt läbi viidud meeleolukad Mardi- ja Kadripäevad, pööripäevad ja muud rahvakalendri tähtpäevad arendavad tegijate projektitöö oskusi. Kaasa elamas ja osa saamas on lisaks turismi õppetooli õppuritele naabruses asuva Tilsi lastekodu lapsed. Toitlustamisega jõuluprogramme on pakutud ka piirkonna ettevõtetele.

Projektitöö ja projektijuhtimise õpe on Võrumaa Kutsehariduskeskuse turismi õppetoolis enamasti seotud piirkonnas toimuvate erinevate ürituste ja sündmustega. Sealhulgas ka pärandit väärtustavate tegemistega. Meie kutseõpetajad ja õppurid on partneritena osalenud kaubamärgi UMA MEKK väljatöötamises, Uma Meki konverentsi ja suurlaada töötubade läbiviimises ja Uma Meki küsitluse tulemuste töötlemises, erinevate konverentside ettevalmistamises ja läbiviimises.

Päranditoidu ja kohaliku toidu arenduste eestvedavaks kutseõpetajaks on olnud Silvi Pihlakas. Toitlustuskorralduse ja toitlustusteeninduse praktilistes ja iseseisva töö tundides on arendatud päranditoite, valmistatud ja pakutud neid

erinevates töötubades, messidel, konverentsidel ja mujal. Ühises tegutsemises toimub lisaks oskuste omandamisele väärtuste ja hoiakute muutus. Pärand peidab endas lõputuid avastamisi, kaob piir õppija ja õpetaja vahel. Jagatud mõtted ning arusaamad, teadmised, oskused ja töövõtted arenevad ning kestavad veel vähemalt ühe põlvkonna. Mõnikord tundub, et põnevas loomingulises keskkonnas leitakse endast teadmised ja oskused, mille olemasolust tegija isegi varem teadlik polnud.

Esialgu võib õppijat pärandiga seotud eksootika. Hiljem tekib uurimise, õppimise ja tegevuste käigus sügavam huvi, soov väärtust jagada ning uuesti kogeda. Muidugi mitte kõigil õppuritel. Nagu eelpool märgitud jääb teema lõplik valik alati õppurile.

Pärandi väärtustamist ja tajumist eduka eristumise võimaldajana oleme kogunud, kui osaleme oma õppuritega kutsevõistlustel. Viimastel aastatel on meie noored Nooruslikul kevadel, Majutusteenindajate kutsevõistlustel ja Rahvusvahelistel Turismi- ja Hotellikoolide Assotsiatsiooni kutsevõistlustel ja mujalgi valinud oma võistlustööde teema ja stiili pärandist lähtuvalt. Need on olnud võistlustel osalevate õppurite endi valikud. Võistlejate edulood ja positiivsed eristumiskogemused on omakorda olnud innustavaks eeskujuks järgmistele.

Oma osa õppurite kujunemises on kindlasti ka Võrumaa Kutsehariduskeskuse õppekeskkonnal: asub ju kool Väimela mõisas, õppehooneid ümbritseb mõisapark suure viljapuuaiaga, väliõppeklassi, järve ja seda ümbritsev looduse õppe-rajaga. Enamus meie õppereisegi on kooli ümbritseva päranditurismipiirkonna kesksed. Sealjuures on õppijaile kindel soovitus sooritada vähemalt üks praktika välismaal või vähemasti suures turismiettevõttes. Ikka eesmärgiga võimaldada noortele laiemat maailmapilti ja objektiivset arusaama turismimajandusest.

Koostöö on Võrumaa Kutsehariduskeskuse turismi õppetooli kõiki tegemisi läbib märksõna. Osaletakse aktiivselt piirkonna arenduses, täiskasvanute koolituses, uuringute läbiviimisel ja rahvusvahelises koostöös. Mitmetasandilises rahvusvahelises koostöös on valminud ökoturismi õppekava, millega saabuval aastal rahvusvaheline arendustöö jätkub.

Päranditurismi teemadel on käidud esinemas konverentsidel Itaalias, õpetamas Tampere (Soomes).

Koostöö turismiettevõtetega on aktiivne. Viimasel neljal aastal on täiskasvanute koolituses nõutud ja hinnatud olnud just erinevatel pärandiga seotud teemad. Pärandiliste tavade, kommete, oskuste, hoiakute ja väärtuste jagamine teadvustab nende erilisust; kinnistab ja väärtustab neid ettevõtjate ja põliselanike hulgas. Täiskasvanute koolituse väärtus on oma ala parimate asjatundjatega koostöös päranditeemade süvitsi läbimõtlemine ja lahti mõtestamine, unikaal-

suse teadvustamine. Eelkõige peame me ise elavate pärandi kandjatena mõistma oma olulisust ja unikaalsust meie kultuuri säilimises. Alles siis saame pärandi vahendajateks.

Võrumaa üheks eripäraks on tema asukoht. Tallinn ja Riia on ühte viisi kaugel ning Petseri on piirita. Oleme alati pidanud oma külades ise hakkama saama, sest ääremaa seotus Eesti riigi ja ka üleilmse majandusega on ajast-aega olnud nõrgem. Omavaheline kaubavahetus Võrumaal toimib jätkuvalt aktiivselt. Hea näide on Lõuna-Eesti toiduvõrgustik – kohaliku mahetoidu ja tooraine müügi võrgustik, mille abil meie turismiettevõtjad suudavad senisest enam pakkuda oma külalistele kohalikku toitu. Pärandtoit ja kohalik toit on vähemasti siseturistile nostalgia. Koduleib, koorevõi, sõir, *savvusannah sautõt* liha on nostalgia-turismile omaselt igaihe jaoks seotud kindlate emotsioonide, kohtade ja inimestega. Turismiettevõtjale on see oskusi nõudev töömahukas käsitöö, mida toidu- ja veterinaarameti reeglitele vastav tootmisprotsessi kirjeldus võimaldab enamasti pakkuda vaid kohapeal elamustoiduna. Mõnikord saab kaasa osata sellist toitu suveniirina, mitte toiduna. Päranditoidu väärtuseks lisaks nostalgiale ja eksootikale on pärandina saadud oskuste ja töövõtete säilitamine; pärandi selgituseks ja rikastamiseks räägitud lood ja legendid.

Võrumaa pärandikultuuri mõistmisel on oluline võro keelest ja meelest arusaamine, “mägieestlaste” mõtteviisi mõistmine. Vastastikune mitterõõmne tingib üleoleva suhtumise mõlemalt poolt – nii teenuse osutaja kui tarbija poolt. Looduskaunis elukeskkond ja piiramatuid pärandiressursse pakkuv ettevõtluskeskkond toob piirkonda tagasi ajaloo keerdkäikudes piirkonnast lahkunud põliselanikke. On ka uusasukaid. Väljastpoolt tulijad tajuvad paremini pärandi ettevõtluses kasutamise võimalusi ning on ettevõtlikumad kui kohalikud. Noal on alati kaks tera ja kasulikke toimetuste kõrval peab silmas pidama, et ennast toitvat kätt kogemata ei vigastataks. Olulised on kogukonna ja turismiasjaliste kokkulepped säilitamist vajavate väärtuste osas. Kannab ju pärandi kasutamine ettevõtluses kahte eesmärki. Eelkõige on oluline pärandi säilimise tagamine järeltulevatele põlvetele, mis omakorda võimaldab arendada piirkonda läbi ettevõtluse. Pärand nagu iga elav nähtus on muutumises. Tähtis ei ole mitte muutumatus vaid püsijäämine. Väärtustest lähtuv innovatsiooniloogika on märgiliste tähenduste ja traditsioonilise väärtustamine muutunud keskkonnas. Elame ühiskonnas, kus klient on harjutatud kuningaks. Päranditurismis on oluline leida pakkumisele kohane turunišš nii, et pärandi vahendaja ei peaks tegema külastaja ootuste täitmiseks kompromisse autentsuse arvelt. Külastajanišši ootus peab olema etteadvvalt kooskõlas tooteks vormitud pärandi olemusega. Pigem vähem, kuid teadlikumalt ja õiglase hinna eest.

Võrumaal on turismiettevõtjaid, kes on pärandi vahendamisel ettevõtluses oma edulugudega suurepäraseks isiklikuks eeskujuks. Oleme kutsunud ja kutsume värvikaid isiksusi õppuritega oma kogemusi meistriklassides jagama: Aigar Pindmaa, Irje Karjus, Meelis Mõttus, Anneli Luisk ja paljud teised. Võrumaa pärandi ja päranditurismi edulood on ka võro keele kasutamine, uma pido, uma mekk, savvusann. Võrumaa Kutsehariduskeskuse turismi õppetool oma kutseõpetajate, õppurite, ettevõtjate koolituste ja praktiliste tegevustega on kõigis nendes edulugudes partnerina andnud oma panuse.

Edulugudele lisaks on pärandi säilimisel alati intensiivne ajasurve. Vanu tead-
jaid ja teadmisi kaob ja uued teadmised matavad vanad enda alla. Kuidas toetada
tänapäevase päranditurismi teenusepakkuja pärandiväärtuste mõistmise ja pärandi-
väärtuste käsitlemise alast teadlikkuse tõusu? Kuidas ühendada pärand, innovaa-
tilised ideed, ettevõtjad ja küllastajate ootused nii, et külakogukonna traditsiooni-
line eluviis säiliks? Kuidas kordistada pärandiks saadud teadmiste jagamine?

Võrumaa Kutsehariduskeskusele sõnastas Võrumaa turismiliidu (turismi-
ettevõtjate ja turismiasjaliste mittetulundusühing) juhatuse esimees Aivo Värton
(Nõiariigi peremees) lähteülesande lihtsalt ja inimlikult: "saatke meile praktikante,
kes julgevad koolis saadud teadmisi ettevõtjatega jagada". Turismiettevõtlus vajab
laialdaste teadmiste ja iseseisva tööoskusega spetsialiste, kellel on vastutustunne
ja emotsionaalne seotus ettevõtte, pärandi ja küllastajaga. Päranditurism võimal-
dab tänasele õppijale mitmeid rolle turismis, ettevõtluses ja turismiarenduses täna
ja tulevikus. Tänapäevased õppurid on homsed ettevõtjad, rahastajad, mainekujunda-
jad, piirkonda hästi tundvad infokandjad, elukestvalt õppijad, turismiteenuste ja
nostalgiakaupade tarbijad. Võrumaa Kutsehariduskeskuses omandatud oskused
ja huvi pärandi vastu taastoodab Võrumaa päranditurismi brändi hoides elavana
etnilise ja kultuurilise identiteeditunde, kodutunde. Võrumaa Kutsehariduskes-
kus on hea kool kogu eluks.

KULTUURI TÄHTSUS GIIDIÕPPES, REISISAATJA TÖÖS

Lii Muru

Tallinna Tehnikaülikooli Kuressaare kolledž

Giid – turistijuht on loov isiksus ja turismispetsialist. Teab, et turismitoode on külastuselamus ja selle saamiseks on just temal otsustav roll, tunneb turisti soove ja ootusi ning oskab neid ennetada. Oskab eristada kliendisegmente, tunneb erinevate maade kultuurierinevusi ja traditsioone ning arvestab külastajate usu-liste töekspidamistega. Tunneb turismiturundust, on ekskursioonijuht, reisijuht, huviväärsuste giid, muuseumigiid või turismirühma juht.

Giidina töötamiseks on vajalik kohalik ja riiklik atesteerimine, mille tingimused on sätestatud erinevate maade turismiseadustes. Paljudes riikides on vajalik taotleda tööloa.

Reisisaatja või reisisindaja saadab turistide reisikorraldaja poolt etteantud programmi järgi, tagab reisipaketti kuuluvate teenuste saamise, sh majutuse ja toitlustamise, vastutab ajakava õigeaegse toimimise ja osutatavate teenuste kvaliteedi eest, jagab marsruudiga seotud üldist teavet, ka neist kohtadest, mis sihtkohta sõites läbitakse, tagab klientide heaolu ja turvalisuse ning suhtub rühmakaaslastesse võrdse huviga. On eelkõige hea suhtleja, suhtekorraldaja ja suhteturundaja.

Giidi ja reisisaatja kui isiksuse omadusteks on:

- Head teadmised: klienditeenindusest, sihtmaa ajaloo ja kultuurist, kirjandusloost, kunstist, arhitektuurist.
- Giid on tundma õppinud kohalikke kombeid, traditsioone, teab põhiandmeid maa majandusest – sh turismimajandusest, haridusest, loodushoiust.
- Kõneleb hea diktsiooniga korrektselt ja ladusalt rühma teeninduseks kokku lepitud keeles, ei kasuta slängi ega tee kohatuid nalju.
- Usaldusväärne giid on alati korrektselt riides, puhanud, hea välimusega ja intelligentne organisaator, otsustaja, vastutaja kogu programmi ja kõigi rühma liikmete eest võrdset.

Giidi ja reisisaatja oskuste vajadus:

- Giid ja reisisaatja on sageli psühholoog, medõde, lapsehoidja, organisaa-
tor. Fotograaf, lohutaja, soovitaja, ekspert, käehoidja, kuulaja, koristaja,
õpetaja, turvaja.
- Tal on hea mälu, kuuleb ka seljatagant, tunneb siirast huvi kohalike tege-
vuste ja kommete vastu. On täpne, tunneb kella, on taktitundeline, abival-
mis, õpib alati juurde, küsib, jutustab lugusid koha omapärast. Samas on
enesekindel ja juhib.
- On vastupidav, kohanev, rõõmsameelne, kohusetundlikvaimustub ise ja
oskab ise üllatuda.
- On mina ise, oskab teha head nalja, huumorimeelne, alati valmis ootama-
tusteks, paindlik juhul, kui vaja lahendada mingeid probleeme.
- Jääb rahulikuks ohuolukorras, ei satu paanikasse, rahustab kliente, hindab
olukorda objektiivselt. Ei nuta ega hala, julgustab kui vaja.

Giid on sel päeval talle tööd andva reisibüroo või reisikorraldaja ja sihtkoha
esindaja, mitte ainult iseenda esindaja. Tööl olles kannab rinnamärki, mis tõen-
dab, et ta on atesteeritud giid. See tekitab klientides usaldusväarsust ja kindlus-
tunnet. Giid on sageli esimene ja viimane kohalik inimene, kellega turistid kohtu-
vad ja kes kujundab külastajate arvamuse sihtkohast. Giid saab olla giid vaid siis,
kui ta ise tahab seda ja tutvustada oma maad, kultuuri ja inimesi ning on selleks
ette valmistunud.

Eesti kui turismisihtkoht, mida kohalikud giidid tutvustavad, on just siin ja
praegu see parim:

- Tunneme rõõmu erksavärvilisest, rohelistest kevadest, vihmasest suvest ja
pikast sügisest, pehmest talvest. Meie kuulus ning tunnetatav neli aasta-
aega: päike ja lumi, tasane, roheline maa; ohakad, nõgesed, takjad, roog
meres, sood ja rabad, ka võsa – mida mujal niiväga ei olegi. Sinililled, üla-
sed, nurmenukud, hobused, kitsed ja lambad maatalus.
- Rannakalurid, rannakarjamaad, marja- ja seenemetsad. Maausk ja austus
looduse protsesside vastu.
- Jaanituli ja mardipäev, Eesti pärimuskultuur on taas tunnustatud ja ausse
tõusnud. Eesti inimeste täpsus ja vastutustunne, tõsine eluhoiak oma-
pärase huumoriga.
- Naiste ja meeste käsitöö, tanguvorst ja hapupiim, kama, ja räim – pisike
kena kala, mida eestlased oskavad sajal erineval moel maitsvaks toiduks
teha. Hinnakem seda ja tutvustame siiralt, hingega oma külalistele.
- Miks ka mitte anda teada, et meil on VAIKUS ja privaatsus veel vähe-

rahvastatud puhkekohtades – kui seda soovitakse nautida ning osatakse hinnata.

Lisaks mõned kirjeldused giididest, kes tutvustavad eestlastele huvitavaid väliturismi sihtkohti:

- Askur Alas on Eesti Ekspressi ajakirjanik. Germaloo kultuurireiside giid Islandil ja tõeline Islandi fanaatik. Eriliselt pakuvad talle huvi Islandi põnevate saagade tõlkimised eesti keelde. Õppis Tartu ja Islandi ülikoolis islandi keelt ja kirjandust, Islandi avastamine Askuriga on tõeliselt põnev seiklus.
- Martti Kalda on Aasia kultuuriloo magister. Martti on väga põhjalik oma reise ettevalmistamisel, laiapõhjaline teadmistepagas ning tal on suur Aasia reisikogemus, lisaks on suurepärase Jaapani giid. Martti tunneb nii ajalugu kui tänapäeva, traditsioone ja tavaid. Positiivseteks omadusteks on tema tasakaalukus ja rahulikkus reisil.
- Kaili Kuulmata – “Olen palju maailmas ringi sõitnud, kuid sellist giidi kui Kaili pole ma veel kohanud,” hindab 72aastane Maire-Mai Linde. “Ta on meile otsekui ema eest” kasutas vanaproua vaevu 30-se Kaili Kuulmata kohta hoolivuse ja hoolitsuse tähenduses. Samas on Kaili rootsikeelse piirkonna jaoks oivaline valik: Hiiuimaalt pärit, lõpetanud Noarootsi Gümnaasiumi, õppinud Uppsala Rahvaülikoolis ning Tartu Ülikoolis skandinavistikat. Alati särav, sõbralik, heatahtlik ja abivalmis, on Kaili justkui sündinud reisisaatja tööks. Kaili on Põhjamaade kultuuri- ja ajaloo huviline, tal on tugevad organisatorivõimed ja hea meeskonnavaim.

Giid, reisisaatja ja reisesindaja on nagu visiitkaart ning tema teadmiste ja oskuste põhjal annavad külastajad oma hinnangu sihtkohamaale.

NOORELE TALLINLASELE OMA RAHVARÕIVAS

Maris Lahe, Raivo Märg

Eesti Hotelli- ja Turismikõrgkool, reisikorraldus, 3. kursus

2011. a kevadel kaitstakse Eesti Hotelli- ja Turismikõrgkoolis giidi erialale spetsialiseerunud õppijate poolt kaks uudse teemaga diplomitööd: “Millisena näen mina Tallinna rahvariideid”, autor Maris Lahe ja “Mida kirjutaksin mina Tallinna rahvariiete sisse”, autor Raivo Märg.

Tallinn on Eesti pealinn ning 2011. aastal ka Euroopa kultuuripealinn. Tallinnas toimub palju kultuurisündmusi, festivale, konverentse ja muid üritusi ning kindlasti toob kultuuripealinna tiitel Eestisse tavalisest enam välituriste.

Pärimuskultuur on väga oluline osa kultuurist, esmalt muidugi meile endile, sest läbi selle tunnetame, kes me oleme, kust me tuleme ja kuhu kuulume. Kuid lisaks ka turismi seisukohalt omab pärimuskultuur olulist rolli, sest modernne kultuur on tänapäeval nii paljude välismõjutustega, et midagi ehtsat ja meile ainuomast on meid ümbritsevas keskkonnas raske leida. Kuid just seda ehtsat ja omapärast tulebki turist Eestise otsima.

Arvestades Eesti väiksust mitte ainult maailma, vaid ka Euroopa kaardil, on ilmselge, et peame keskenduma turismis sellele, mida teistel ei ole – meie pärimusele, sest peavoolu kultuuri vaevalt siia otsima tullakse. 2010. a. seisab Eesti muutuste teel – oleme ennast juba tugevalt integreerinud Euroopaga ja peatselt teokssaav ühisrahale üleminek muudab need sidemed veel tugevamaks. Paljudel on hirm, et sellega anname ära osa oma identiteedist ja pärandist. Kahtlemata see osalt niimoodi ongi, kuid seda enam peame väärtustama allesjäävat. Rahvuslus, väärtused ja traditsioonid ei kao ning meie kohuseks on neid hoida, edasi kanda ja ka teistele tutvustada.

Väga oluline roll eestlaste identiteedi peegeldajana ja edasikandjana on olnud rahvarõivastel. Erinevate regioonide mustrid ja kirjad räägivad oma lugu. Nad annavad edasi nii piirkonna elanike väärtusi, ideaale kui ka iseloomu. Rahvariiete keel on väga eriline. Tänapäeval mõeldakse rahvarõivaste all eelkõige möödunud sajanditel kantud pidulikke talupojarõivaid. Rahvariideid kanti ainult pidulikel puhkudel ning need arenesid erinevates piirkondades vastavalt moevooludele.

Rahvariided annavad teavet kandja sotsiaalse staatuse ja kuuluvuse kohta. Keeruline märkidesüsteem viitab kandja eale ja perekonnaseisule. Rahvarõivaste ornamentikas ja värvikombinatsioonides ilmnevad rahva esteetilised tõekspidamised ning kunstimeisterlikkus. Ühtlasi kajastavad rahvarõivad neid etnilisi komponente, millest rahvas on kujunenud. (Kaarma, Voolmaa 1981: 14).

Nagu ühiskond ja eluolu on ka rahvariided aja jooksul muutunud. Lisandunud on teatud komponente, mustreid või löikeid. Tallinnal, Eesti pealinnal, oleks selles kirjus, loomingulises ning väärtusi hindavas ja edasikandvas loos oma väljund. Tänapäeval võib rahvariideid näha peamiselt näiteks laulu- ja tantsupidudel. 2011. aasta suvel on toimumas Tallinnas koolinoorte tantsu- ja laulupidu. Seoses sellega tekkis autoritel idee arendada välja Tallinna oma rahvarõivaid.

Järgnevalt tutvustatakse autorite nägemust, millised võiksid välja näha Tallinna rahvariided ning kuna 2011. a. toimub noorte laulu- ja tantsupidu üldnimega "Maa ja ilm", siis on kavandatavad riided mõeldud neiule ja noormehele.

Tallinna rahvariiede kujundamisel on võetud aluseks olemasolevad rahvariiede komplektid ja peamised moemõjutused Põhja-Eestist. Olgu öeldud, et üldiselt jagunesid rahvariiede tüübid laiemalt nelja piirkonda – Põhja-Eesti, Lõuna-Eesti, Lääne-Eesti ja Saarte rahvariided. Rahvariided jutustavad alati mingit lugu, kasutavad värvid viitavad kandja vanusele ja seisusele, päritolule, motiivid tihtipeale piirkondlikule loodusele, olulistele sündmustele, kohtadele, esemetele või uskumustele. Ka Tallinna noorte rahvariiede puhul püüavad autorid kujundada neid originaalseks, just Tallinnale omaseks, kasutades värve ja motiive, mis seonduvad Tallinnaga ja selle oluliste ajalooliste märgistega.

Neiu Tallinna rahvariiede komplekti võiks kuuluda ülaosa moodustav alusärk, lahtvarrukad ja alaosas triipseelik, valged sukad ning lisaks vöö, paeltega pärg ja ehted.

Traditsiooniliselt on rahvariiede ülaosa komplekti kuulunud tuunika taoline alusärk, mis Lõuna- ja Lääne-Eestis ning Saare- ja Muhumaal oli pikkade varrukatega, Põhja-Eestis, Kihnus ja Hiiumaal aga varrukateta. Alusärgi peale tõmmati pidupäevaks särgipiht või lahtvarrukad, mis olid peenemast materjalist ja kaunistustega.

Alumise osa moodustaks kahar triipseelik, mille taolised muutused Põhja-Eestis üldiseks 19. sajandi algul. Vanim rahvariiede seelikutüüp oli vastupidiselt meie praegusele ettekujutusele, hoopiski tihedalt ümber keha mässitud vaipseelik. Hilisem kahar seelikutüüp rõhutas oluliselt enam naiselikke vorme. Abielunaised kandsid seeliku peal ka põllesid, mõnel pool ka täiskasvanud vallalised naised, kuid mitte kunagi neid. Kuna käesolev töö keskendub noorte riinetele, siis põll kavandatavasse komplekti ei kuulu.

Jalas kandsid naised 19. sajandil enamasti poolsukki, hiljem pikki villaseid valgeid sukki. Naisterahva riietuse lahutamatuks osaks oli kindlasti ka vöö. Üldiselt olid Eesti naiste vööd niite või tihva abil kootud kirivööd. Esialgselt oli vöö ülesanne vaipseeliku üleval hoidmine, kuid ka pärast värvlitega seelikute levimist jäi alles tava vööd tihedalt kordadena ümber keha mässida. Vöö köideti ümber juba noorele tütarlapsele, et too kasvaks peenepihaline.

Särgi peale tõmbamiseks on läbi aja olnud kasutusel erinevaid jakke ja kampsuneid, millega koos kasutati 19. sajandi keskpaigas rohkelt ka kaela- ehk rinnarätte. Neiud traditsiooniliselt peakatteid ei kandnud, ehtimiseks kasutati vaid peapaelu või pärgi. Põhja-Eestis olid levinud pärjad, mis olid riidega kaetud puulaastudest või papist võru, kuklast seljale rippuvate siidlintidega. Ehetest kanti kaela- ja rinnaehteid ning sõrmuseid. Kaelaehteteks olid põhiliselt helmed ja metallketid koos ripatsilustustega, rinnus kanti nii kaunistuseks kui ka rõivaste kinnitushahendina sõlgesid ja preese. Neiud kandsid vähem ja tagasihoidlikumaid ehteid kui naised.

Meeste rõivamoes olid särgid samuti tuunikalaadsed ja enamasti T-kujulise kraega, 19. sajandi meeste särkidel oli enamasti mahapööratav krae. Pükstena võiks Tallinna komplektis olla juba 17. sajandil Põhja-Eestis kasutusele tulnud põlvpüksid. 19. sajandi keskpaiku olid Tallinna piirkonnas levinumad nn. kintspüksid, mis olid ülalt nõõbitava lakaga ning küljeõmblustega ja mis hoidsid hästi keha ligi. Alussärgi peal kandsid mehed vatte, millest Põhja-Eestis kodunesid esialgu lühikesed, vaid puusi katvad vatid. Hinnatud oli potisinisest villasest riidest materjal. Tallinna ümbrus oli enim vastuvõtlik rõivamoe uuendustele. Näiteks kanti 19. sajandi teisel veerandil Põhja-Eestis veste, mis oli otsene moerõivastusest üle võetud kehakate. Kõige üldisem ja pidulikum peakate oli mustast vildist kaapkübar, mis Tallinnas tehti enamasti Prantsuse revolutsiooni järgse moe järgi pealt laieneva rummuga. Mehed kandsid üldiselt ka pikki villaseid sukki, mis käisid kas pükste all või püksisäärte peal. Ülariietest olid tähtsaimad meeste ja naiste villased pikk-kuued, mis Põhja-Eestis olid piha ümber hoidvad ja händadega. Kõige üldisemad jalatsid olid nii meestel kui naistel pastlad.

Rahvariiete värvidel on samuti sümboolne tähendus. Värvid tulenevad koha sümbolitest, loodusvaradest, olulistest ajaloolistest sündmustest ja ainult selle piirkonna valdavatest asjadest. Kõigepealt peaks mõtlema sellele, millised oleksid värvid, millega iseloomustada Tallinna. Rahvuslikud toonid võiks siinkohal välja jätta ja püüda läheneda teemale pigem sümbolite ning võib olla esmapilgul märkamatuks jäävate lahenduste kaudu.

Vaadates Tallinna ajaloolisi sümboleid võib esmalt välja tuua värvidest punase ja valge, mis sümboliseerivad Taani lippu, Dannebroggi. On ju Tallinna nimigi

tuletatud Taanilinnast ning just siin sündis ka 15. juunil 1219. aastal taanlaste punavalge lipp. Dannebroggi, üks maailma vanimaid riigilippe, esmakordne dokumenteeritud mainimine pärineb juba 14. sajandist. (Flag of ....). Legendi kohaselt langes see punasel taustal olev valge ristiga lipp taevast alla just siis, kui Taani kuningas Valdemar II Lindanise linnuse juures eestlastega lahingut pidas. See oli jumalik märk, mis kinkis taanlastele võidu. Lipu sünnipäevaks on 15. juuni 1219. Taani lipu sümbolit on kasutatud ka Revali väikesel vapil (Reval – praegune alalinn ja Tallinn – praegune ülalinn).

Teistsugust tooni punast ja lisaks ka sinist värvi saab rahvarõivastesse sisse tuua esmapilgul Tallinnaga otseselt mitte seonduvast, kuid kahtlemata olulise tähtsusega allikast. Selleks on 1879. aasta Johann Köleri fresko “Tulge kõik minu juurde, kes te vaevatud ja koormatud olete, mina tahan teile hingamist saata” Tallinna Kaarli kirikus. Tegemist on kiriku altarimaaliga. Maalil kujutatud Jeesuse punakas-ruuge rõivastus ja taeva erinevas toonis sinised on pillkupüüdvad ja pehmed, mis saavad taanilipu-punast harmooniliselt mahendada. Teos ise on Eesti kunstiajaloo väga tähtsal kohal. Johann Köleri loometegevuse ja just selle tööga seostatakse monumentaalmaali sündi Eestis. Lisaks oli Johann Köler üheks Eesti rahvusliku liikumise eestvedajaks, kuigi kahetsusväärset tihti teda sellega ei seostata. Peterburgi õukonna kunstnikuna koondas ta enda ümber mitmeid mõjuvõimsaid eestlasi, kes olid Peterburgis kõrgetel positsioonidel ja innustas neid rahvusliku liikumisega tegelema. 1864. aastal jõudis tema eestvedamisel Venemaa tsaari Aleksander II kätte palvekiri, kus olid esitatud tähtsava rahvusliku liikumise nõuded. Samuti tõstas tema kirjavahetus teiste rahvusliku liikumise juhtidega üles mõtte luua Eesti Kirjameeste Selts, hakata koostama eesti ajalugu ning asutada ka rahvuslik ajaleht.

Kindlasti on Tallinna sümboliseeriv värv ka kuuseroheline ja üks tuntumaid sümboleid – Vana-Toomas, annab musta värvi. Kõige esimene teade jõulukuuse kohta Raekoja platsil pärineb 1441. aastast. Hilisemate tõlgenduste kaudu on tekkinud arusaam, et me oleme sakslastelt selle kristliku kombe üle võtnud ja usureformaator Martin Luther algatas kuuse tuppatoomise kombe jõulude tähistamiseks. Mõned asjad näivad küll tulenevat idast läände. Martin Luther sündis alles 1483. aastal mardipäeval. Eestlaste paganliku kombe kohaselt tähistati kuuse ümber talvist pööripäeva juba palju varem kristlikest jõuludest. Igihalja kuuse kasutamine Revali rae platsil 1441. aastal on ümberlukkamatu fakt ja see annab tallinlastele ilusa sügava kuusekarva rohelise värvi kasutamiseks põhjuse. Musta võib muidugi paljude asjadega seostada, kuid Tallinna puhul võib must (oksüdeerumata) Vana-Toomas olla sümboliks pärjapaelale tikituna.

Vaadates Tallinna loodusvarasid ja looduslikke värve, oleks esimesed valikud

kindlasti meie Läänemere sinine ja liivakollane, arvestades Tallinna asukohta ning seda, kuidas just soodsa sadama asukoht on vorminud linna ajalugu ja saastust. Võtta siia juurde veel paekivi – hall, millest on ehitatud kogu Tallinna vanalinn, mida võime näha Lasnamäe kanalis sõites ja tunnetades, et Tallinn asub pae peal. Umbes 40% Tallinna territooriumist moodustavad rohealad. Siin on nii metsi kui parke ja väiksemaid rohealasid, mis kõik annavad erinevat värvi rohelist. Tallinnas on puiesteid pärnade ja kastanitega. On tammesid, mände, kaski. Kõiki erinevaid puude rohelisi saab põimida mustriteks koos paekivi halli, liivakollase ja meresinisega.

Lisaks värvidele kaunistavad rahvariideid erinevad kirjad ja mustrid. Erinevates piirkondades olid levinud erinevad kirjad ja enamkasutatavad mustrid ja kujundid. Tallinna rahvariiete kiri võiks põhineda kolmel positiivsel ruunil, sümboliseerides jällegi nooruse positiivsust ja rõõmu. Põliste eestlaste uskumused ja kombes ulatuvad väga ammusesse aega. Meil olid oma jumalad, töökspidamised, väärtused aastasadu ja -tuhandeid enne kristluse ja ristiusu teket ning levikut. Olime maa- ehk loodususuline rahvas. Meie palvetasime puude, jõgede ja esivanemate poole. Tähtsad olid mütoloogilised ruunid, mida kasutati loitsimisel. Igal ruunil oli oma kindel vägi ja eesmärk, samuti kasutati neid ennustamiseks ning neile oli omistatud maagiline tähendus. Ruunide sümboleid saab kasutada rahvariiete ornamentikas ja mustrites. Juba esteetiliselt mõjuksid nad pluusimustri või millegi muul tikandielemendina pilkupüüdvalt ja toredalt. Samuti annaksid ruunimärgid rõivale ja selle kandjale sümboolses mõttes väe ning kaitse. Objekt muutub hingestatuks. Näiteks särgi tikandimustri elementidena võiks kasutada noorusega seonduvaid ruune “Õpilane”, teiseks “Ilma vaatav tütar, pruut” ning kolmanda märgina “Ilm ise, Ilmavägi” (Heintalu 2001: 635). Nende ruunimärkide kombineerimisel ja ühendamisel moodustuksid kirjad ja mustrid Tallinna rahvariiete kaunistusteks.

Ruun – Õpilane. See ruun iseloomustab loomingulisust, hiilgavat karjääri, edasipüüdlikust, teadmisi ja nende poole pürgimist, samuti ka armastust ja loobumist. Samas peidab ta endas ka moraali ja manitsust. Ka sinu tegemistes ja tegematajätmistes on tal osa nii narrustes, rumalustes, hiilgavas karjääris kui ka mõtetes. Kõigil loomingulistel ja mitteloomingulistel tegudel (impulss) on alati tagajärg ja selle eest maksad sa ise oma heaolu või õnnetusega. (Ibid: 635)

Ruun – Ilma vaatav tütar, pruut. See ruun on muutlikkuse sümbol. Tüdrukust saab kunagi perenaine. Samuti ütleb see ruun, et kannatused ja rõõm peavad olema võrdsed – suur töö viib alati heade tulemusteni. Peab olema kannatlik ja pühendunud. See ruun sümboliseerib ka pere hoidmist ja elu andmist, samuti ka algust.

Ruun – Ilm ise, Ilmavägi. See ruun on seotud hea ja halva ühtsusega, kõikide Ilmadega. Kui tegu tehtud, võrdub see tule süütamisega. See ruun näitab, et tuleb iga hinna eest hoida kinni õigluse teel olemisest.

Ärkamisajal sai Eesti täiesti uue näo. Liiguti kindlate eesmärkide ja uuenduste suunas. Teatud mõttes on Eesti sellisel teel ka praegu. Ajal, mil Euroopa on üha enam ja enam integreerumas, tuleb väikeriikidel eriti oma kultuuripärandit ja identiteeti hoida. Eesti kaotab peagi oma raha – Eesti krooni, ning koos sellega ka killukese meie rahvuslikust identiteedist. Muidugi on teretulnud euroopalikkuse poole püüdlamine, aga hoida tuleks seda, mis on meie oma ja ainulaadne. Meie pärimuskultuur on hindamatu väärtusega meie turismile ning sellealaseid turismitooteid tuleb väärtustada ning arendada. Hetkel, mil üks osa Eesti oma kultuurist sulab ühte Euroopa omaga, tuleb mõelda nende kohtade peale, kus meie pärimust saaks elustada ja arendada – näiteks rahvariided, mida meie koolinoored 2011. aastal Tallinnas laulu- ja tantsupeol kanda võiksid.

Kasutatud allikad:

Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA [<http://laulupidu.ee/>]

Eesti Rahva Muuseum. Rahvariided

[<http://www.erm.ee/vanast/naitus/rahvariided/>]

ESTONICA. Entsüklopeedia Eestist. Rahvariided

[<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Rahvariided/>]

Flag of Denmark. Wikipedia. [http://en.wikipedia.org/wiki/Flag_of_Denmark]

Heintalu, A. 2001. Estide (tšuudide) hingestatud ilm. Männisalu: Teadaandmiste Raamat.

Kaarma, M., Voolmaa, A. 1981. Eesti rahvarõivad. Tallinn: Eesti Raamat.

Vaatamisväärsused. Tallinna Turism. [http://www.tourism.tallinn.ee/est/esi/vaatamis/vaatamis/vanalinn#!p_26907]

Väärrika ajalooga jõulupuud. 2004. Eesti Kristlik Televisioon.

[http://www.ektv.ee/est.uudised.php?uudis_id=1580]

EESTI POPULAARSEMAD TÄHTPÄEVAD JA TAVAD POSTKAARTIDEL

Kadi Buht, Kätlin Martin, Risse Soomets

Tartu Ülikooli Pärnu kolledž, turismi- ja hotelliettevõtlus, 3. kursus

Väikese riigi nagu Eesti eeliseks on võimalus eristuda ja pakkuda teenuste või toodete näol ainulaadseid ning meelikõitvaid elamusi. Unikaalne ressurss pärimuskultuuri näol ei hõlma ainult rahvariideid ja folkloorifestivale, vaid ka juba rohkem kui aastasadu kestnud kombeid ning traditsioone. Need on tähtpäevad ja aasta olulisemad sündmused, mida eestlased oma igapäevategemiste vahel on tähistanud ja korraldanud juba mitmeid sajandeid. Samas iseendale aru andmata, kui olulist rolli need tegevused turismis tulevikus võivad omada.

Tänapäeval on rahvakultuuri taaselustamine muutumas aina levinumaks ning inimeste huvi nii kodu- kui välismaal aina kasvab. Turistide ootusi ületada soovides peab igale traditsioonile lähenema loominguiliselt ja tänapäeva tehnoloogilisi võimalusi otstarbekalt kasutades. Järgnevalt annavad autorid ülevaate töö idee temaatikast – pärimuskultuurist tavade ja rahvakalendrikommete võtmes. Seejärel on lahti seletatud uudne turundusidee, mida oleks võimalik rakendada Eesti pärimuskultuuri tutvustamiseks välisturistidele.

Eesti pärimuskultuur kätkeb endas väga palju huvitavaid aspekte, kuid antud artiklis pühendatakse pigem kommetele ning sündmustele, mis on eestlastele alati väga olulised ja oodatud olnud. Turundusidee raames kasutatakse autorite hinnangul neist olulisemaid ja atraktiivsemaid: vastlapäev, jaanipäev, jõulupühad, heina- ja leivategu ning saunaskäik. Järgnevalt avatakse väljavalitud tähtpäevade ja tegevuste sisu.

Vastlapäev on liikuv püha 8. veebruarist kuni 7. märtsini, alati teisipäev (Viires 1995: 319-320). Miks vastlapäev juba ammustest aegadest nii eestlastel kui ümberkaudsetel rahvastel rohkem meelelahutuste kui töödega seoses on, tuleb küllap teadmisest, et peagi saabub kevad. Katoliku kirikukalender aga kuulutab pikka paastuaega. Vastlapäeva nimetuski viitab paastumisele (vrd. saksa k. *fasten* – paastuma). Paastuaeg tõi kaasa lihatoitudest loobumise (siit tuleneb nimetus

lihaheitepäev – liha “heideti ära”). Enne lõbustusteta paastuaja saabumist tasus seda enam meelt lahutada. (Vastlapäev 2010)

Talurahvas pidas lugu liulaskmisest põhjendusega: mida pikem liug, seda pikemaks kasvab suvel lina. Tavanditoiduks olid oa- või hernesupp ja seajalad, paljudes piirkondades karask, hilisemal ajal pannkoogid, veel hilisemal ajal, 20. sajandi esimesel poolel, levis vahukoorega kakukeste – vastlakuklite komme. Lõuna-Eestis on vastlapäeva ka pudrupäevaks nimetatud. Soolaubade kohta öeldakse tavanditoite pakkuvates lasteasutustes, et lapsed on pettunud, kuna need pole šokolaadist. Nööbist valmistatud vurriga aga lepatakse hästi, seda on ka hõlpsam valmistada kui seajalakondist vurri. Sageli kuulub vurritõmbamise võistlus vastlapäeva tähistusse ka täiskasvanute seas. (*Ibid.* 2010)

Vanasti oli enamik talviseid kodutöid sel päeval lausa keelatud, kuid soovitav oli juukseid lõigata ja sageli kammida, et need oleksid läikivad. Päeval tehti vastla-sõitu, käidi ka külas, õhtu veedeti üheskoos tantsu lüües. (*Ibid.* 2010) Vastlapäeva tähistamine on levinud ka tänapäevani. Sellest tunnevad rõõmu nii lapsed kui ka täiskasvanud. Paljud kombes on küll ununenud, aga traditsioon on säilinud. Vastlapäeval korraldatakse igas Eestimaa kandis erinevaid üritusi ning võistlusi. Koolilastele tähendab Vastlapäev väliseid tegevusi õppimise asemel. Noored ja täiskasvanud kasutavad seda päeva, et veeta lõbusalt aega pere ning sõprade seltsis. Turistidele aga oleks antud päevast osavõtmine kindlasti väga huvitav ning meeleolukas kogemus.

Kalendri järgi järgneb vastlapäevale jaanipäev. See on iidne suvepüha, aasta tähtsaim püha. Jaanilaupäeval oli nii maal kui linnas veel hiljuti tavaks käia saunas ja tingimata külastada surnuaial omaste haudasid. Õhtul süüdati jaanituli, aasta kõige olulisem tuli. Paljud rahvad seostasid jaanituld algselt päikesepüha ja -kultusega. See kehtib ka eestlaste kohta. Jaanilõkkeks koguti aegsasti puid ja muud põletusmaterjali. Sagedasti valiti tuletegemiseks kõrgem koht, kas mõni mägi või kõrgemal asuv kiige- ja jaanitulepaik, kus löke süüdati. Lisaks lõkkeplat-sile ehitati kaskedega ka tube, nagu suvitsepühade ajalgi. (Jaanipäev... 2010)

Jaanitule juures on läbi sajanud tantsitud ja lauldud, sinna kutsuti alati pillimehi või ansambleid. Kui polnud pillimehi, siis mängiti ringmängulaule või lauldi niisama. Varasematel aegadel kuulus jaanitule juurde maadlemine, jõukatsumine, köievedu ja muud tavad, mida praegugi ametliku jaanitule korraldajad organiseerivad. Jaanilaupäeva öösel on läbi aegade paadiga sõidetud, põletatud seal tõrvikuid või küünlaid, mis hämaruses – pimedaks ju õigupoolest ei lähegi – peegelduvad tumedal veel. Jaanipäeva juurde kuulub ka näiteks sõnajaalaõie otsimine, mille õnnelik leidja pidavat olema hoobilt rikas, valdama erilisi oskusi ja salakeeli. (*Ibid.* 2010)

Aasta oluliseim püha on jõulud, mis kitsamas mõttes keetsid 25.–27. detsembrini ja olulisim oli jõuluõhtu 24. detsembril. Jõuluõhtu ja -ööd peeti eriti pühaks ajaks, mil olid liikvel nii head kui kurjad jõud. Põhilised olid mitmesugused maailgised toimingud ja ennustamine. Ilma ennustati (tähtede ja härmatise põhjal) terveks eelolevaks aastaks. Toa põrandale laotati jõuluõled, söödi jõulutoitu – sea-liha, jõululeiba ehk jõuluorikat, verivorsti, hapukapsast, uuemal ajal piparkooke ning joodi õlut. Kogu öö pidi toit olema laual (esivanematekultus) ja tuli põlema. Jõulude ajal käisid perest peresse jõulusandid. 19.–20. sajandi vahetusel asendas need jõuluvana ja hakati ka jõulukuuske tuppa tooma. Nõukogudeaegse ideoloogilise surve kõrvalmõjuna levis komme süüdata jõuluõhtul küünlaid omaste haudadel. (Viires 1995: 46)

Jõulusid tähistatakse küll väga paljudes maailma riikides, aga eestlastele omane kodu- ja perekesksus ning lõputu söögilaud on traditsioon, mis on läbi aastakümnete püsima jäänud. Jõulutoidud on väga omapärased ning suure tõenäosusega suudavad üllatada ka väga suuri gurmaane. Eesti verivorst, sült ning hapukapsad ei ole sugugi tavapärased road välismaalase õhtusöögi menüüs. Eri-lisus ning teadmatuus ongi need faktorid, mis paljusid külalisi huvitab.

Kirjeldatud kalendripühade kõrval on eestlastele ka väga olulised erinevad kombed ning tavad. Järgnevalt tuleb juttu kolmest traditsioonilisemast tegevusest, mis on Eesti pärimuskultuuri olulised osad: heinategu, saunas käimine, leivategu. Eestlaste jaoks tavalised, kuid välismaalase silmis väga huvipakkuvad toimingud.

Üheks aasta tähtsaimaks tööks oli heinatöö. Heinatööde algus sõltus eelkõige ilmast, tavaliselt loeti heinaajaks ajavahemikku jaanipäevast jaagupipäevani. Veel 19. sajandi lõpul saadi suurem osa heina looduslikelt heinamaadelt. Sageli asusid need küladest kaugel ja sellepärast seal ka ööbiti. Heina niideti vikatiga, mida teritati tugevast puust või liivakivist luisuga. Niidetud hein kuivas maas ja seda keerati aegajalt ümber ehk võeti loogu. Kuivanud hein pandi saadudesse ning veeti hiljem kokku, kas suurde kuhja või küüni. (Tuubel 2001: 26)

Tänapäeval on heinateol inimkäe füüsilise tegevuse asendanud tehnoloogiliselt kõrgelt arenenud traktorid. Küll võib mõnel pool leida vanema generatsiooni masinaid, aga käsitsi ei tehta enam praktiliselt midagi. Siinkohal tuleb taaskord mängu algsete traditsioonide taaselustamine ehk tagasi minemine lähtetehnikate juurde. Selline tegevus võiks huvi pakkuda nii sise- kui välituristidele. Kõrgelt arenenud riikidest külastajad hindavad väga ökoturismi ning looduse hoidmist ja heinategu vikatite ning loogudega oleks ideaalne variant antud sihtrühmale.

Lahutamatu osa Eesti rahvakultuurist kuulub leivateole. Aastasade jooksul kujunes kõige tähtsamaks toiduks rukkileib. Leivataignast sõtkuti ja hapendati

suures leivakünas. Kui leivavilja nappis, lisati taignale aganaid. Hapendamiseks kasutati eelmisest leivateost alles hoitud juuretist. Leivapätsid pandi ahju ja võeti välja puust leivalabidaga. Mõnel pool küpsetati leiba ahjus kapsalehel. Pühade puhul, näiteks jõulude ajal, vajutati leivale enne ahju panemist sõrmega maagilisi märke. (Tuubel 2001: 37)

Leiba söödi igal söögikorral, välja arvatud pudru juurde. Leib oli ümbritsetud austusega ja selle tähtsus oli suurem kui lihtsalt toidul. “Leib on laual” tähendas seda, et perel oli piisavalt toitu või sissetulekut selle hankimiseks. Leiba ei tohtinud maha pillata. Kui see siiski juhtus, tõesti leib üles ja pandi korraks suu juurde, anti leivale suud. “Head isu!” asemel öeldi “Jätku leiba!”, millele vastati “Jätku tarvis!”. Jõuluajal ei tohtinud lauale panna poolikut leiba, sest nii võis järgmisel aastal leib laualt kaduda. Leiva lauale tagurpidi panemine näitas lugupidamatust leiva vastu. (*Ibid.* 37-38)

Sai on maailmas tuttav peaaegu igas riigis, kuid leiva lõhna ega maitset ei suuda endale ette kujutada väga paljud inimesed. Maitseelamuse ning uudse kogemuse saamine on mõjukad faktorid. Viimasel ajal levima hakanud leivaküpsetamise trend on suureks toeks traditsioonide säilitamisel. Juhendaja eestvedamisel saab leiva küpsetamisega hakkama ka täiesti kogemusteta inimene.

Heina- ja leivateo kõrval ei saa mainimata jätta ka eestlaste saunas käimise traditsiooni. Eestlastele on alati olnud omane leilisaun, kus saunalaval viheldi. Saunavihtu tehti peamiselt kase-, aga ka tamme- ja kadakaokstest. Vanasti raviti saunas haigusi, sünnitati, pesti pesu ja see oli mitmesuguste kombetalituste toimetamise paigaks. Lõuna- ja Ida-Eestis suitsutati saunas liha, paiguti kuivatati ka vilja ning vanutati villast riiet. Sauna oodati esivanemate hingesid ja arvati, et seal käivad haldjad. Pesemisevahendina kasutati kodus valmistatud seepi, mida keedeti loomarasva ja lehtpuutuha leotisest. Sauna tähtsust taluinimeste elus kinnitavad järgmised ütlused: “saun on talurahva tohter” ja “saun on vaese mehe arst”. (Tuubel 2001: 18)

Kõiki eelpool mainitud ja kirjeldatud traditsioone taaselustades on võimalik elavdada nii kohalikku rahvast, kes neid endis ja oma tegemistes edasi kannavad, kui ka kultuuri, mis seda kõike sisaldab. Parema kogemuse saamiseks oleks kindlasti tark neid tegevusi ühendada ning veeta pikem aeg maal talurahva seltsis. Samas, ehe elamus võib olla ka vaid ühe tegevuse omal nahal kogemine. Eestis on väga mitmeid turismitalusid, aktiivseid tegevusi pakkuvaid muuseume ning teisi turismiettevõtteid, kellele oleksid väga head tingimused ning võimalused turistidele vastava keskkonna ning meeleolu loomiseks.

Artikli autorite ideeks on tutvustada Eesti suurimaid pühasid ja levinumaid kombeid videote abil välisturistidele. Videote sisuks oleks näiteks pühade ajal

siin viibivate välituristide muljete edasi andmine peredele saadetud postkaartide näol, mille esikülje pildid ärkavad ellu ning taustaks räägib kirjutaja saadud kogemustest. Sellise temaatikaga videod sobiksid kasutada erinevate sihtrühmade puhul, sest need köidaksid tähelepanu igas vanuses ja rahvuses inimeste seas.

Antud juhul on tegemist selliste kommete ja pühade tutvustamisega, millest muu maailm ehk väga palju ei teagi ning seetõttu on video kasutamine kindlasti üks parimaid valikuid. Video on efektne viis loomaks potentsiaalsetele turistidele kindlat kujutluspilti Eestist kui atraktiivsest kultuuriturismi sihtkohast. Võrreldes tavaliste fotode, reklaamtekstide ja trükistega on videote abil võimalik luua turistis lihtsamini kindel meeleolu ning anda edasi emotsioone. Turismissihtkoha turundamisel on videod väga tähtsad, sest nii saavad turistid reaalsema ettekujutuse, mis neid sihtkohas ees võib oodata.

Videode rakendusala on lai – reklaamina saab näidata televisioonis, Internetis ja jagada DVD-na. Sihtkoha turundamisel on muutumas populaarseks Interneti kasutamine, mille abil on võimalik väga väikeste finantskulutustega jõuda suurel hulgal lõpptarbijateni. Antud ideega videoid saaks Internetis levitada YouTube-i abil, kust kõik turismiettevõtted saaksid neid ka Eestisse reise müües kasutada. Muidugi peaksid need videod olema üleval Eestit tutvustaval leheküljel www.visitestonia.com. Televisiooni kasutamine on aga märksa kulukam tegevus ning seda eriti väliturul. Televisioon on Interneti kõrval populaarseim meelelahutusvahend ning sellepärast tuleks sihtkoha turundamisel ka antud kanalit kasutada. Lisaks saab videoid näidata ka turismiinfopunktides, et juba siia saabunud turistides tekitada huvi Eesti unikaalsete kommete ja pühade vastu.

Kasutatud allikad:

Jaanipäev – 24. juuni [<http://www.folklore.ee/Berta/tahtpaev-jaanipaev.php>] 21.10.2010.

Tuubel, V. 2001. Eesti rahvakultuur 19. sajandil. Tartu: Tõravere Trükikoda. Vastlapäev [http://www.folk.ee/kultuurilaegas/et/aa_index/rk_tahtpaevad/rk_talv/rk_vastlapaev] 21.10.2010.

Viires, A. 1995. Eesti rahvakultuuri leksikon. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

EESTI PÄRIMUSKULTUUR VÄLISRIIKIDE LAVALAUDADEL

Gerda Lill, Jane Sukk, Elika Kaldoja

Tartu Ülikooli Pärnu kolledž, turismi- ja hotelliettevõtlus, 3. kursus

Eesti riiki ja kultuuri on viimasel ajal järjest enam reklaamima hakatud. Turundamiseks on tehtud videoklippe, suurepäraseid fotosid, infovoldikuid ja esitlusi. Välismaalased, külastajad, kel kõnealuse riigi ja selle tegemiste vastu huvi on, leiavad palju põnevat materjali Eesti, selle tavade ja kommete, inimeste ja kultuuri kohta. Inimesed ootavad aga midagi uut ning selleks võiks olla Eesti pärimuskultuuri tutvustav näidend, mis maailmas ringi reisib.

Etendus oleks lühike, 20–30 minutit ning kujutaks Eesti inimeste tegemisi, kombeid ja tavasid alates sajandeid tagasi kuni tänapäevani. Näitlejad oleksid Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia või Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia tudengid. Etendust esitataks erinevates Euroopa riikides. Täpsem koht ja aeg valitakse selle järgi, kus on toimumas mõni suurem kultuurifestival või näiteks turismimess. Samuti võiks esineda külalistrupina välisriikide teatrites.

Näidendis oleksid esindatud nn. “vanad eestlased” oma regivärsiliste lauludega, saunakommetega, töötegemistega (heinategu), söömiskommetega (sealhulgas leivategu), rahvariiete ja -muusikaga, rahvakalendrikommetega (jaanipäev, jõulud, vastlapäev) ning rahvatantsuga. Samuti püüavad noored näitlejad tuua potentsiaalsete külaliseni Eesti pärimuskultuuris olulist rolli mängivat esimest laulupidu. Tegevuste tausta ilmestaksid fotod mängitavast ajajärgust. Ajas liigutakse ajaloost tänapäeva.

Loomulikult oleks selline projekt väga kulukas, kuid samas saaksid sellest kasu ka meie oma Eesti noored, kes etenduses osaleksid. Samuti on võimalik taotleda soodustusi lennufirmadelt ning toetusi erinevatelt sihtasutustelt. Noortel oleks võimalik end täiendada ja reisida. Etendusel võiks olla külalistel võimalik osta Eesti pärimuskultuuri kokkupandud pakett, mis sisaldaks näiteks laulu- ja tantsupeokülastust, vanade eestlaste saunaõhtut jms. Taustamuusika peaks olema hoolikalt valitud ja võiks samuti olla erineval ajastul teistsugune ning vahelduv.

Laulupidu – laulva rahva laulev traditsioon. Doris Kareva on väga tabavalt kirjeldanud laulu- ja tantsupeo tähendust eestlase südamele ja hingele.

Eestlane ütleb: laulu- ja tantsupidu. See on ilus sõna. Sama loomulik kui kõne.

*See tähendab laulupüha, laulu ja tantsu pidupäeva,
kuhu külla sõidetakse linnast ja maalt.*

*See on ühe väga vana rahva,
ühe üsna suure suguvõsa kokkutulek*

*See on üks suur, suur südamepäha
seda on oodatud, selleks on ehitud –*

see on üks ühtehoidmisehetk

üks suur lusti- ja lootuselaev mis kannab üle ka karidest

(Doris Kareva)

Laulu- ja tantsupidu on Eesti lugu, mis siin juba kuus inimpõlve on kestnud. See on lugu, mida olijad hoiavad, tulijad täiendavad ning minejad mäletavad (Eesti laulu... 2010). Eesti ülemaaliste laulupidude traditsioonile pani aluse esimene üldlaulupidu, mis toimus **18.–20. juunil 1869. aastal Tartus**. Seoses kirjaoskuse levikuga tõusis ka eestlaste vabadusiha ning enesetõestamisvajadus. (Laulupidude ajalugu... 2010)

Laulupidu oligi neist tunnetest kantud rahvusliku ärkamise manifestiks. See oli nii muusikaline kui kultuuripoliitiline suursündmus, kus kavandati ka eestlaste edaspidise vabadusliikumise peajooned. Eestlased nimetavad end sageli “laulvaks rahvaks” – see väljend on üks meie rahvusliku identiteedi väljendusi, mis on eestlasi ühendanud võitluses rahvusliku iseseisvuse eest nii 20. sajandi algusaastail kui nõukogude okupatsiooni ajal. (*Ibid.* 2010)

Suitsusaun kui eestlaste kodune spaa. Juba iidsest ajast on suitsusaun mänginud suurt osa eestlaste, eriti maarahva elus. Oli ju püha hiie kõrval saun väga austatud paik. Saun ei olnud ainult ihuharimise koht, saun aitas pehmitada reskest tööst vaevatud lihaseid ja paraneda tõbedest ning oli seega raviausutuseks. Sageli inimese elu nii algas kui ka lõppes saunas. (Saunad ja nende... 2010) Vanimad teated saunadest Eestis pärinevad 13. sajandist (Viires 2000: 259).

Jõulud Eesti moodi. Eesti rahvakalendis olid jõulud tähtsamateks pühadeks. Jõuluaeg saabus toomapäevaga, 21. detsembril. Algas jõulutoitude valmistamine, pandi käima õlu, tehti pühade-eelne suurpuhastus. Jõululaupäevaks pidid olema lõpetatud välised tööd, lakke riputati kroonid, tuppä toodi jõuluõled ja lõikusaja esimene või viimane viljavihk. Õlgedel mängiti jõulumänge. Jõuluõöl söödi mitu korda, ööseks jäeti koju tulnud hingedele toit lauale. Aknad kaeti vaimude eest, laudas anti loomadele leiba. (Jõulud 2010)

Jõulukuuse komme tuli taluperedesse mõisate ja koolide vahendusel. Ehitud kuuske hoitakse toas tavaliselt jõululaupäevast kolmekuningapäevani. Külaskäimine algas esimesel jõulupühäl. Sellest ajast kuni kolmekuningapäevani, 6. jaanuarini, käisid perest perre ka näärisokud. Seljas pahupidi kasukad, soovisid nad majarahvale õnne ja edu ning said selle eest mitmesuguseid ande. Jõulude viimasel pühäl, kolmekuningapäeval, käidi talust tallu aega veetmas, mängiti jõulumänge, joodi õlut ja lõpetati jõulutoite. (*Ibid.* 2010)

Leivaküpsetamine – põliste eestlaste traditsioon. Leib on olnud eestlaste toidulaul juba väga pikka aega. Samuti on leib saanud eesti keeles elatise ja toimetuleku sünonüümiks. Tulusa töö kohta öeldakse: see töö toob leiva lauale. Veel öeldakse, et töö on töö, peaasi et leiba annab. Tööandjat kutsub eestlane leivaisaks, ebameeldiva töö kohta öeldakse, et see on küll viimane leib. Vanemate juurest lahkuv laps läheb oma leivale või siis hoopiski paneb kellegagi leivad ühte kappi, sõjaväkke minev poiss võetakse aga kroonu leivale. (Suitsu 2010: 13) Leivaküpsetamine oli talus naiste töö ning iga ema andis oma õpetussõnad ja teadmised tütardele edasi. Sel viisil ongi leivaküpsetamise traditsioon ja kombed kandunud ka tänapäeva.

Rahvatants kui eestlaste tunnete väljendusviis. Tants on läbi aegade andnud erinevatele rahvastele võimaluse salvestada oma kogemusi, tundeid ja olemust. Raske töö kivistel põldudel või merel ja vähene päikesevalgus, mida peamiselt töötegemiseks kasutati, ei jätnud eestlastele palju aega tantsulöömiseks. Pidasid siiski peeti. Noored armastasid laupäevaõhtuti kokku tulla, et üheskoos laulu ja pillimängu nautida. Tavaliselt koguneti mõnda talusse, kus ka koduõlut pakuti. Seal istuti, joodi, mängiti ringmänge ja sekka kareldi pillimängu saatel. (Rahvatantsu ajalugu 2010)

Teadlikum ajajärk rahvatantsu ajaloos algas 19. sajandi keskel, mil rahvusliku ärkamise ja etnilise püsijäämise tagatisena tähtsustati omakeelse kõrgkultuuri rajamist. Eesti rahvatantsu on peetud kollektiivseks, rahulikuks ja väärikaks. Kõige paremini iseloomustavad eesti tantsu korduvad motiivid ja lihtne liikumisskeem. Paljudes Eesti piirkondades ömmeldi rahvatantsijatele iseloomulikud muustritega riided, mis tantsule veelgi ilu lisavad. (*Ibid.* 2010)

Ei saanud ilma heinateota... Tööd ei ole eestlased kunagi kartnud. Vanadest eestlastest talupojad pidid pärisorjuse ajal tööd tegema nii enda kui mõisa heaks. Raskete tööde hulka kuulus ka heinategu, mis kestis ligikaudu kuu aega ning mille lõppu ja algust tähistasid Jaanipäev (24. juuni) ja Jaagupipäev (25. juuli). Heina varuti talviseks loomasöödaks. Talust eemal asuvatel heinamaadel võis pere viibida kogu heinategemise aja ööbides oksonnides. Varahommikul niideti kastepehme rohi ning päeval kuivatati seda rehaga vahepeal kaarutades. Poolkuiv

hein pandi kuhilatesse kuivama. Heinateo jaoks on korraldatud ka talguid, mil inimesed töötegemise käigus koos said olla ja aja ülejäädes ka juttu ajada. (Viires 2000: 33)

Eestlaste kange Kalevipoeg. Paljudel rahvastel on oma kangelased, nii ka eestlastel. Eesti müütiliseks kangelaseks on Kalevipoeg, keda kujutatakse kui hiiglasest vägilast, kelle teod ja toimetamised seletavad paljude Eestis asuvate paikade tekkimist. Nii on kujutatud orgusid Kalevipoja künnivagudena ja järvesid silmapesukaussidena. Müütilisest tegelasest on F. R. Kreutzwald kirjutanud eepose “Kalevipoeg”, mida on tõlgitud mitmetesse keelde. Kaunist Kalevipoja kuju kündva hobusega võib imetleda Kesk-Eestis Tallinn-Tartu maantee ääres Põltsamaal.

Seto leelo ku arhailise laulu alalhoidja. Regilauludel on Eesti rahvaluuletaaduses väga eriline koht ning seda traditsiooni on nähtud kui kõige iseäralikumat osa, mis on pärinud erilist tähelepanu teiste rahvaluulenähtuste kõrval. Praegusel ajal on üks tuntumaid regivärsilisi rahvalaule seto leelo, mis tekkis rohkem kui tuhat aastat tagasi. Leelo on üks seto kogukonna identiteedi ja ühtekuuluvustunde alustalasid, millega koos antakse edasi eluviisi, keelt ja kombeid. Laulutraditsiooni arendajateks ja edasikandjateks on peamiselt naised. Paremaid, sõnaosavamaid ja suurema repertuaariga laulikuid, kes on kooris tavaliselt ka esilauljaks, nimetatakse lauluemadeks. (Kandetaotlus: Seto... 2010)

Jaanipäevaks kõrgeks kasvab rohi. Jaanipäev on eestlaste jaoks aasta üks tähtsamaid pühasid, millega on seotud hulk erinevaid tavasid ja kombeid, mis on tekkinud juba mitu sajandit tagasi. Tavaks on käia saunas ja tingimata külastada surnuaial omaste hauda, hüpata üle lõkke, kiikuda ning otsida metsast sõnajalaõit. Vanal ajal oli sellel päeval väga oluline koht ka kaskedel – näiteks ehiti lõkkeplatse ja tube kaskedega; noormehed viisid oma väljavalitu akna alla armukase, mis näitas, et neiu oli tähelepanuväärne. (Jaanipäev 2010)

Õhtuti süüdatakse jaanituli, kuhu visatakse igasuguseid puuesemeid. Lõkke ümber tantsitakse ja lauldakse, kutsutakse ka pillimehi või ansambleid. Varasematel aegadel kuulus jaanitule juurde ka maadlemine, jõukatsumine, köievedu ja muud tavad, mida tegelikult korraldatakse praegugi. Tule ääres maitstakse ka pühadetoitu (sõir, kohupiimakorbid, piimatoidud) ning juuakse jaaniõlut või kalja. (*Ibid.* 2010)

Vastlapäev – nii suurte kui väikeste rõõmuks. Vastlapäev on liikuv püha, tavaliselt viimane päev enne lihavõtte-eelset paastu. Vastlapäevakombestik ja vastlatoidud on püsinud paljuskki muutumatuna tänu lastele ja noortele. Peale seajalgade, soolaubade ja hernesupi süüakse sellel päeval ka vastlakukleid. Nagu

vanasti, nii võisteldakse ka tänapäeval pikema liu pärast. 19. ja 20. sajandil pidi see tagama linaõnne, tänaseks on sellest saanud üksnes ütlus. (Vastlapäev 2010)

Kui veel 20. sajandi teisel poolel püüti hobuse ja saaniga sõita, mäest lasti alla suurte kelkude ja regedega, siis sajandi lõpupoole kõlbas liulaskmiseks plastikaaditükk ja igat masti kelk, liulaud vms. Liulaskmise juurde kuulusid ka vastavad laulud. Vastlalaulude all mõeldaksegi harilikult liulaskmise juurde kuuluvaid liulaule, mida hüüti või lauldi tavaliselt mäe peal enne allasõitmist. (*Ibid.* 2010)

Kasutatud allikad:

Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA [<http://laulupidu.ee/>] 24.10.2010.

Jaanipäev. Kultuuriaken [<http://kultuuriaken.tartu.ee/?form=taht&docid=18>] 25.10.2010.

Jõulud. Eesti Rahva Muuseum [<http://www.erm.ee/?node=212>] 24.10.2010.

Kandetaotlus: Seto leelo. Seto mitmehäälne laulutraditsioon. Inimkonna vaimse kultuuripärandi esindusnimekiri. 2008, 22 lk.

[http://www.kul.ee/webeditor/files/Setofail-eesti_2.pdf] 25.10.2010.

Laulupidude ajalugu. Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA

[<http://laulupidu.ee/ajalugu/laulupeod/>] 24.10.2010.

Rahvatantsu ajalugu [<http://www.lee.ee/node/338>] 25.10.2010.

Saunad ja nende toime. Toila SPA Hotell [<http://www.toilaspaa.ee/et/p/saunad-ja-nende-toime>] 25.10.2010.

Suitsu, M. 2010. Suur leivaraamat. Tallinn: Kirjastus Varrak.

Vastlapäev. Berta - Eesti Rahvakalendri tähtpäevade andmebaas

[<http://www.folklore.ee/Berta/tahtpaev-vastlapaev.php>] 25.10.2010.

Viires, A. 2000. Eesti rahvakultuuri leksikon. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus.

SAAREMAA PULM

Karin Saks, Mihkel Paju

TTÜ Kuressaare kolledž, turismi- ja toitlustuskorraldus, 3. kursus

Milleks meile Eestis pärandkultuuri tarvis on ja miks peame sellest teadma?

Pärandkultuur on osa rahvakultuurist kui rahva traditsioonilisest ainelise ja vaimse kultuuri pärandist. Pärandkultuur on oma olemuselt aineeline, kuid nii nagu kõik rahvakultuuri ilmingud on omavahel tihedas seoses, moodustades ühtse terviku, nii ühendavad tedagi lugematud niidid vaimse rahvaloominguga. Kuivõrd rahva mõttemaailm, väärtushinnangud, käitumismallid, teadmised, uskumused annavad näo rahva elu-olule, niivõrd väljenduvad pärandkultuuriski eelmainitud vaimsed tegurid. Teisisõnu – tänapäevani säilinud pärandkultuuri mälestistes kajastub eelnenud põlvkondade vaimsus. Mainimata ei saa jätta ei looduse ega rahva ajaloolise käekäigu mõju tänaste pärandkultuuri objektide omaaegsele tekkele, eksistentsile ja tänapäevani säilimisele. Seega näeme, et pärandkultuuris põimuvad rahva hingelaad, vaimulooming, ajalugu ja kodupaiga loodus.

Mõiste “pärandkultuur”, pärandunud, pärandatud, pärandiks jäetud, pärandina saadud kultuur tähistab teatud väärtusi, mis on loodud eelnevate põlvete poolt ja mis ühendavad tänapäeva minevikuga, eestlast tema maaga. Rahvusliku identiteedi seisukohalt otsitakse pärandkultuuris midagi põlisrahvale – eestlastele – ainuomast.

Eesti rahvas on oma pika ajaloo vältel kokku puutunud mitmete võõramaiste kultuuridega, millest on jäänud jäljed ka meie rahvakultuuri. Ühiste joonte oamine teiste kultuuridega on loomulik, sest elujõuline rahvakultuur suudab sulandada endasse võõraid mõjusid, jäädes ise elujõuliseks.

Tänapäeval avaldab kogu maailmale suurt mõju ameerikalik kultuur, mis vajutab unustustehõlma kõik eelnevad kombes ja tavad. Sellest tulenevalt oleks vaja kõik vanad traditsioonid ellu äratada ja neist lugupidada kui Meie ühisest pärandist.

Kõigele eelnevale tuginedes taaselustada Meie ühe vanima traditsiooni, milleks oleks pulmade pidamine vanade tavade kohaselt. Autorite pärimuskultuuri idee taaskäivitamine tulenes kogemusest, mille algallikaks oli nende endi koge-

mus. Nimelt osaleti 2010. aasta augustis Tallinna Tehnikaülikooli Kuressaare kolledži poolt korraldatud rahvusvahelises suveülikoolis Saaremaal. Suveülikool, mille läibivaks teemaks oli säästev turism, lõppes mängulise Saaremaa pulma korraldamisega, kuhu olid kaasatud kõik koolist osavõtjad, lisaks Mihkli Talumuuseum ja selle töötajad. Pruudiks ja peiuks valiti käesoleva artikli, mis oli suur au ja väga lõbus ettevõtmine, kuna saadi läbi proovida pulmateekond algusest lõpuni ja tänu sellele oskaksid pakkuda ka teistele samalaadset elamust.

Saaremaa, kui bränd, on väga müüv igal pool Eestis ja mujal maailmas tänu oma kvaliteedile ja omapärale. Kuna valdav enamus tooteid on Saaremaal materiaalsed, siis on sobilik aeg pakkuda inimestele elamust, mis tutvustaks antud regiooni eripära ja traditsioone. Vanade traditsioonide alalhoidjaid jääb aastatega järjest vähemaks ja seetõttu oleksi eesmärgiks taas elustada Saaremaa pulm ja esitada see elamus (tootena), kas mängulisena või realselt korraldatuna.

Kui Eesti pulma käsitleda kui äriideed, siis mida pakutaks Saaremaa pulmas? Autorite jaoks pulmapeo teenus algaks planeerimisega – esmalt pruutpaari (või teenuse mänguna tellija) soovide ja ootuste ärakuulamisest. Seejärel koostatakse kliendile sobiv kava ja jätkatakse detailidega, nagu näiteks pulmaametiteeste kohustuste ärajagamine pulmakülastajate vahel. Kõik jagatavad ametid on traditsioonide kohaselt humoorikad, mida tuleb täita pulmapeo jooksul ja mis lisavad loomulikult palju särtsu ja elevust pulmapeole.

Näiteid, mida autorid oma pulmas kogesid ja pakuks ka teistele teenusena:

- rahvustoit kohalikust toorainest;
- traditsiooniliste rahvarõivaste kandmise võimalus;
- teetõkete ületamine, suguvõsa au kaitsmine. Külameestel oli kombeks pulmarongi teele tõkkeid püstitada ja läbilaskmise eest “passinäitamist” ehk viina nõuda. Toimub ka peiupoiste proovilepanek ristteel, veendumaks, kas pruut läheb ikka heasse peresse;
- pruudi majjaviimine. Pulmarongi jõudes peopaika, ei tohi pruut astuda vankrist paljale maale. Pruudi teele laotatakse kasukas. Sellest loodeti pehmet leplikku südant pruudile ja üksmeelt abielus. Peiu kätel kantakse pruut üle läve;
- rituaalid söögilauas: pulmalauda istutagu võimalustmööda paarikaupa. Keegi ei tõsta endale ise toitu ette, toidu tõstab ette vastassoost lauanaaber nii nagu ta ise heaks arvab. Nurinata tuleb süüa see, mis ette anti. See pidi andma noorpaarile lepliku kooselu;
- pruudi tanutamine oli varasematel aegadel pulmade keskne sündmus. Tanutamise hetkest ei tohtinud abielunaine enam katmata peaga kuhugi minna, nii kirikusse, külasse kui ka põllutööle läks ta alati kaetud peaga.

Abiellumine sh tanutamine oli kui üleminek “kõrgemasse seisusse”, sest ainult abielus inimest loeti täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks;

- nooriku ja peiu tõstmine vallaliste seast abieluliste sekka;
- pruudipärja mahamängimine;
- laulumängud, tantsud ja osavusproovid;
- õnnenukkude meisterdamine;
- elav muusika.

Olenemata sellest, et praegusel ajastul on raske turule tulla millegi uudsega, siis on veel ruumi pärandkultuuri põhistele toodetele, mis on vaid eesti kultuuri eripära ja mida oleks vaja hoida elus kasvõi vaatemänguliselt turismipaketi või äriideena. Selle jaoks on vaja koguda kokku veel informatsiooni suulise pärandi kaudu nendest allikatest, kes Saaremaa pulmapärimust kõige täpsemini mäletavad ning ka arhiivides talletuvat analüüsida.

Autorite idee muudab omanäoliseks inimeste kaasamine traditsiooni, olenevata nende päritolust ja kultuurilisest taustast. Head elamused leiavad alati positiivse vastukaja ning see kujunebki ettevõtte visiitkaardiks tulevastele osalejatele. Ainulaadsust rõhutaks kommete taaselustamisega ja muutmisega tänapäevasemaks.

Õnneks leidub Eestis ja igalpool mujal piisavalt inimesi, kes ei lepi rahvakultuuri mustade stsenaariumitega. Keda ei rahulda modernne subkultuur, amerikaniseerumine ega globaliseerumine, vaid kes tunnevad end turvaliselt traditsioonilistele väärtustele toetavas kultuurikeskkonnas – ja nemad ongi kavandatava turismitoote huvigrupp.

Kasutatud allikad:

Tarang, L. Pärandkultuuri mõistest ja jäädvustamisest [<http://www.rmk.ee/teemad/parandkultuur/lisalugemist/parandkultuuri-moistest-ja-jaadvustamisest>]. 01.11.2010.

SETO TOIDUKULTUURI PÄRAND TOITLUSTUSETTEVÖTTE TOOTEARENDES SETOMAA TURISMITALO NÄITEL

Laivi Mesikäpp

*Eesti Hotelli- ja Turismikõrgkool, toitlustusteenuste korraldus,
2010. a. vilistlane, turismiettevõtja*

Sissejuhatus

Eestimaa üks omanäolisemaid piirkondi on Setomaa. Setode pärimuskultuur on väga mitmekesine ning täna veel on säilinud teadmised ning mälestused traditsioonidest ja kombestikust, s.h setode söögi- ja joogi kombestikust. Samas tuleb tõdeda, et need teadmised ja mälestused taanduvad tasapisi kaasajas koos kultuurikandjate vähenemise, linnastumise ja teadlike kultuurikandjate vähesuse tõttu. Setomaa kultuuripärandit on püütud talletada varasemalt erinevate asjatundjate ja huvigruppide poolt. Paraku on vähe käsitlust leidnud seto söögi- ja joogikombestikuga seonduv.

Sellest tulenevalt pidas autor antud temaatikat aktuaalseks. Setode toitumistavad ja toidulaud on üks osa pärimuskultuurist ja traditsioonidest, mis pakub huvi ka väljastpoolt tulijaile. Käesolevas artiklis kirjeldatud lõputöö eesmärk oli välja selgitada piirkonna toidu traditsioonilise pakkumise kombestik ning koostada kombestikku esitlev kaasaegne Seto menüü Setomaa Turismitalole. Lõputöö ülesandeks oli anda ülevaade setode toidupärandist, viia läbi uuring selgitamaks välja söögi ja joogi pakkumise eripärasid 20. sajandi esimesel poolel Setomaa piirkonnas ning koostada ettevõttele seto toidutraditsioonidest inspireeritud menüü pakkumine.

Käesoleva artikli autor on Võrumaal, Meremäe vallas asuva Setomaa Turismitalo asutaja ja perenaine, kes on ettevõtte arengu eest vastutanud tänaseks 11 aastat. MTÜ Setomaa Turism nõukogu liikmena on tal olnud hea võimalus olla piirkonna turismi arengu juures. Just ettevõtte klientide kasvavad vajadused, ootused ja nõudmised olid need, mis viisid autori õppima ja ennast täiendama Eesti Hotelli- ja Turismikõrgkooli (EHTE) toitlustusteenuste korralduse erialale.

Autori õpingud valitud erialal on andnud talle uute väljakutsetega hakkama saamiseks paremad oskused ja võimalused.

Setode toidupärand ja uuring

Läbi aastatuhandete, olles erinevate sõdade tallermaaks, on Setomaa ala olnud tihti piiriks erinevatele kultuuridele ning majanduslikule ja territoriaalsele jaotusele. Seto ja vene külade ning nende elanike läbikäimine on olnud siiski salliv. Nii on piirkonnas elav kultuur endasse imanud ja hoidnud erinevaid traditsioone ja uskumisi, mis on segu maa- ja ristiusust ning kus on mõjutusi slaavi kultuurist, mis seguneb eestlastele omaste traditsioonidega.

Setode toidupärand on põimunud läbi eesti ja slaavi kultuuriga. Väga tugevalt on toidupärandit mõjutanud ristiusk – õigeusu kombed ja traditsioonid. Kirik ja tsässon ehk palvemaja traditsioonide edasikandmist toetavate kohtadena on eestlastega võrreldes olulisemalt tähtsamal kohal. Täna dikteerivad toitumise rütmi rohkem kiriklikud tähtpäevad, lisaks säilinud kombed ja traditsioonid, mis seotud isiklike, perekondlike tähtpäevadega ning vähem aastaegade vaheldumise.

Lõputöö esimeses osas andis autor tutvustava lühiülevaate Setomaa ja setode kohta avades setode kulinaariapärandi olemuse. Autor koostas kasutatud allikate põhjal ülevaatlikud tabelid, mis annavad infot põhilise kasutatud tooraine, töötlemisviiside, aastaegadest ja kalendritähtpäevadest johtuva toitumisrütmi kohta koos enamlevinud söökide ja jookidega.

Lõputöö teises osas uuris autor seto söögi ja joogi kombestikku. Uuringu eesmärk oli välja selgitada seto söögi ja joogi pakkumise kombestik 20. sajandi esimesel poolel. Uuringu ühe meetodina kasutati küsitlust Interneti-keskkonnas asuva küsitlusankeedi abil. Uuringu teiseks meetodiks olid intervjuud vanemate inimestega, mis viidi läbi Setomaal. Informatsioon salvestati diktofonile, võimalusel jäädvustati pildis. Diktofoniga intervjuu eesmärk oli vaba vestluse käigus täpsustada ja välja selgitada toidu ja joogi pakkumisega seonduvaid detaile ning saada täiendavat, pärandit puudutavat informatsiooni, mis võib avalduda vestluses, kuid ei pruugi avalduda vaid küsimustikku täites. Intervjuud toimusid vabas õhkkonnas. Küsitlus ja intervjuud viidi läbi autori arvates seto sööke enim tundvate inimeste hulgas.

Järgnenud uuringu tulemuste analüüs on heaks lähtematerjaliks toitlustusettevõtte seto pärandikultuurile tuginevale tootearendusele.

Seto toidu tootarendus

Lõputöö kolmas osa käsitles tootarendust. Kogutud informatsiooni põhjal töötati Setomaa Turismitalole välja traditsioonilist toitu ja kombestikku esitlev pakumine “Seto Külakost”, mis on esimene sellelaadne seto söögi traditsioone järgiv pakumine, mis arvestab kaasaja võimalustega. Külakosti idee seisneb võimaluses inimestel külla minnes osta võõrustajale või ka niisama kingituseks kaasa seto toidutoodet. “Seto Külakost” arvestab traditsioonilisi iseärasusi tähtpäevadel külakosti kaasa võtmisel ja sellest johtuvalt on võimalik välja kujundada terviklik sari, mille erinevate toodete hulgast oleks kliendil võimalik valida just tema külastuseesmärgiga, maitsemeeltega või transpordivajadusega (näiteks välsiturist sooja ilmaga) paremini sobiv külakost.

Samuti tegi autor ettepaneku koostada raamatud nii “Seto Külakosti” tooteidee müügi toetamiseks ja edasiarendamiseks kui ka üldist silmaringi laiendava informatsioonilise kogumiku välja andmiseks.

“Seto Külakosti” ideearenduse raames on võimalik ka teisi traditsioonilisi toite kas kaasajastada või pakkuda välja nende kasutatud uuel moel säilitades algse eripära. Erinevaid, uusi välja arendatavaid suupisteid on võimalik pakkuda ettevõtte klientidele, s.h. turismigruppidele degustatsiooni menüüks, kohvipausideks, piduliku ürituse või sauna suupisteteks jne. Tänapäevase tarbijaskonna suundumus on tellida mitte enam ainiti traditsioonilistele seto söökidele keskendunud menüüd vaid kombineeritud varianti, s.t. klient on huvitatud menüüst, mis ühtaegu pakub nii traditsioonilist kui ka kaasaegsemat toiduvalikut.

Kokkuvõte

Seto toidukultuuri pärandit uuriv ja tootestava töö koostamise aeg oli piisav tootarenduse idee kujundamiseks. Autori jaoks oli oluline süstematiseeritud ja selgema seto toidupärandiga seonduva ülevaate koostamine, mis aitas tal täiendada juba olemasolevaid teadmisi uute nüanssidega. Autor on seisukohal, et lõputöö edasiarendamise võimalused on realistlikud ja realiseeritavad hoolimata eeldatavast ajakulust toote turule toomisel või täiendava informatsiooni kogumisel.

Valminud uuring järeldustega kannab endas mitut praktilist rakendatavat väärtust, mis suurendavad seeläbi ka töö olulisust seto söögist huvitatute hulgas. Täna töötab autor lõputöös väljapakutu toote “Seto Külakosti” turule toomise nimel.

Kasutatud allikad:

- Hiiemäe, M. 2005. Eesti Rahvakalender VII. Tallinn: Eesti Raamat.
- Jüriöö, V. 2009. Seto Lugõmik. Setomaa Valdade Liit.
- Moora, A. 2007. Eesti talurahva vanem toit. Tartu: Ilmamaa.
- Reissar, L. 1996. Setumaa läbi sajandite. Petserimaa. AS Kupar.
- Ränk, G. 1996. Vana-Eesti rahvas ja kultuur. Tartu: Ilmamaa.
- Siruli, S. 1999. Seto Kodulugu. Setomaa Arendusselts: Tõravere Kirjastus.

TURISTI TOOMINE VÖRU KEELE JA MAAKULTUURI JUURDE

Virge Õuemaa

Haapsalu Kutsehariduskeskus, loodusturismi korraldus, 1. kursus

Võru keele ja kultuuri tutvustamisele ja säilitamisele on hakatud Eestis viimastel aastatel erinevate sündmuste ja projektide kaudu üha rohkem tähelepanu pöörama. Põhjuseks selleks on piisavalt: võru kultuur ja keel on osa Eesti pärimuskultuurist, mida tuleb säilitada, väärtustada ning hoida hääbumast. Kadumisoht on pärimuskultuuris kerge tabama kõike, millelt tähelepanu liiga kauaks eemale juhitakse. Nii seisab võru keelgi silmitsi hääbumisohuga, sest üha enam on märgata võru kultuuriruumis (mis tegelikult ulatub Võrumaalt kaugemalegi) eesti keele pealetungi, mis on hakanud võru keelt ka koduses keskkonnas välja tõrjuma või sellega segunema.

Samas on hea tõdeda, et leidub veel võru keelt ja kultuuri hoidvaid inimesi, kes kogu hingest püüavad omanäolis ja ajaloolises kontekstis olulist pärimust säilitada, sellele väärtust juurde lisada ja teadmist ka mujal levitada. Selgituseks, et “võru kultuur” antud kontekstis tähendab ajaloolisele Võrumaa (Lõuna-Eesti) piirkonnale traditsiooniliselt omaseid kombeid, tööoskusi, rahvarõivaid, toitu, käsitööd, vastavaid käitumisviise, laulu ja tantsu – kõike, mis meenutab ala põliselanikele nende päritolu ning seda, kes nad oma hingest tegelikult on.

Samas võib võru keele kiituseks öelda, et see on võrreldes mõne teise Lõuna-Eesti murdega ajaloo vintsutusi arvestades päris hästi säilinud. Selle põhjuseks on faktor, mis justkui alateadlikult antud olukorras oma mõju on avaldanud ja kuhu ka edaspidi tuleks panustada – võrulased, võrokeled, kelle eripära ei jää märkamata kellelegi, kes on nendega kokku puutunud. Võib arvata, et just tänu kohalike avatusele, sõbralikkusele, lahkusele, omadusele kokku hoida ja omast mitte nii kergekäeliselt lahti lasta on võro kiil (võru keel) ja kultuur endiselt elujõuline.

Ent nagu inimene, vajab ka kultuur toitu, mitte lihtsalt äraelamiseks, vaid et oleks energiat end teistele märgatavaks teha, neis huvi äratada ning nende abil oma eksisteerimise ja arengu mõte säilitada. Kultuuri toidulaua moodustab selle enese isukas tarbimine, ja mida rohkem on kostilisi, seda enam ta õitsele lööb ja

seada atraktiivsemaks muutub. Seetõttu tuleks alustuseks anda mujal Eestis elavatele inimestele teada võimalusest võru kultuuriga maiustada ehk sellest osa saada.

Üks parimaid mooduseid selleks on näiteks vastavaid pakette pakkuvate reisettevõtete kaudu turistide võru kultuuriruumi meelitada ja neid külastusel kaasa haarata nii, et nad saavad mõneks ajaks justkui märkamatult osaks igapäevaelust võru kultuurist.

Idee on viia külastajad vähemalt nädalaks maapiirkonda võru keele ja kultuuri südamesse. Maal, külas, on võru kultuuri läte, kus seda saab kõige puhtamal kujul kogeda ja kus külastajad saavad võrokeste elust kõige parema ettekujutuse. Nagu pereliikmed osaleksid nad kõigis talutoimingutes ning ainus keel, mida nad suurema osa ajast kuulevad, on võru keel. Nii saab turist kuulda kohalikku võru keeles rääkimas – erilise lauseehituse ja sõnavaraga omamoodi humoorika kohaliku keele kasutamine võib nii mõnelegi meelelahutust pakkuda. Seda enam, kui võõrustaja viskabki võrukestele omast nalja, millest niikuinii mujalt pärit inimestel võib olla raske aru saada.

Külastajad äevad, millised on võrokeste peretraditsioonid, millist toitu söövad, millised on nende väärtushinnangud ja kuidas nad üht või teist tööd teevad, saavad võimalusel osaleda talgutel, mis on Võrumaal populaarsed ja millele järgnev sööma-aeg vahel ka kõige esinduslikumale linnapeole silmad ette teeb.

Oluline on teenuse juures asjaolu, et võõrustav pere on säilitanud võru kultuuritaditsioonid ja omased kombes võimalikult ehtsal kujul, isegi kui on teada, et need on piirkondade ja talude lõikes alati pisut varieerunud.

Ent juba võrokeste keskel olles peaksid külastajad turismipaketi raames lisaks nii-öelda kodukultuurile saama võimaluse kogeda ka pärimuskultuuri laiemalt ja rohkemate külainimestega. Nad võtavad osa külas või vahest ka mõnes võru kultuuriruumi jäävas linnas toimuvast, võib-olla matustest, pulmadest, võimalusel võimalikult paljudest võrukeelsetest üritustest ja pidudest. Nad käivad teatris, laulavad kaasa võrukeelseid laule, tantsivad muuhulgas ka Lõuna-Eesti piirkonnale iseloomulikke tantse, miks mitte vastavad rahvariided seljas, mängivad mängu, teevad vahest kohalikku näputööd ning muidugi vaatavad üle külainimeste tähtsa kogunemiskoha, lavka, kus külajutte kuulda ja võib-olla uutele juttudele ainet anda. Ühesõnaga, nad võtavad sellelt arendavalt “puhkuselt” kõik, mida nende aeg konkreetses talus ja külas võimaldab.

Boonusena on võimalik nautida Võrumaa imelist loodust, käia matkal ja tutvuda erinevate vaatamisväärsustega, et nii oma teadmisi ja kogemusi veelgi suurendada.

Kogu eespool kirjeldatud turismipakett jätab mulje, justkui tõugatakse asja-

tundmatu võõras, kes võib-olla ei teagi, et ka tänapäeva Võrumaal räägitakse võru keelt, ja kui teaks, ei saaks sellest sõnagi aru, otsejoones “külma vette”, kus talle tehakse põhjalikku keele- ja kultuurikümblust. Esmalt tuleb aga mõjuva reklaami abil koguda kokku huvilisi, kes pajataksid hiljem oma erakordsest kogemusest teistelegi, keda kogu see “võru värk” on seni külmaks jätnud, kuid nüüd huvi tekiks ja nad sama sooviksid läbi elada.

Kavas on võru kultuur ka teistele Eesti piirkondade inimestele paeluvaks muuta ja seda isegi niivõrd, et kunagi Võrumaalt lahkunud noortel tekiks ehk soov oma kodukohta naasta või kohalikel tekiks tunne, et võru keel ja kultuur on moes ning nad oleksid valmis hea meelega rohkem võru keelt kõnõlõma ja selle kultuuri arendamist aktiivselt toetama. Samamoodi oleks see suurepäraseks stiimuliks Võrumaale sisserännanutele, kes loodetavasti enam kohaliku keele ja tavade, kommete vastu huvi hakkavad tundma.

Autor arvab, et võru keele ja kultuuri tutvustamine laiematele rahvahulkadele oleks parim moodus selle säilitamiseks või siis mõnes paigas taastamiseks. Teatud piirkonna pärimuskultuuri alalhoidjaks on sellest elamusi otsiv ehk toituv väliskülaline, sest mida rohkem on piirkondlikul kultuuril tarbijaid ja huvilisi, keda see köidab ning kes soovivad seda au sisse tõsta ja sellega seotud rahva identiteedi hoidmisele kaasa aidata, seda enam on selle kultuuri tulevik kindlustatud. Pealegi, meil kõigil esineb aegu, mil vajame teist keskkonda ja uusi inimesi enda ümber, s.o vaheldust. Võru kultuuriruumi näol on selleks suurepärase võimalus Eestis olemas.

VÖRU KEEL KUI KULTUURIPÄRAND

Kaisa Parm

Tartu Kutsehariduskeskus, turismikorraldus, 1. kursus

Sissejuhatus

Teema valik tulenes autori huvist ja vähestest teadmistest võru keele olemusest ning päritolust. Alati on huvipakkuv olnud just maapiirkonna ja vanaaja eluoluga seotud teemad ning Eestis on olemas selle uurimiseks sobiv näide – Võrumaa. Sealsel kogukonnal on unikaalne kultuuripärand, identiteet, keel, mõtteviis, millest sageli aga mjal Eestis palju ei teata. Seetõttu seati töö eesmärgiks selgitada, kuidas võrumaalaste kõnelemiskeel mõjutab nende inimeste traditsioone ja igapäevaelu ning miks oleks mõistlik seda põlvest põlve edasi pärandada, mitte aga segada mõne muu keelega.

Võru keele olemus ja pärimine

Võru keel (*võro kiil*) on ühe käsitluse järgi põline piirkondlik keel ehk regionaalkeel, mis kuulub läänemeresoome keelte hulka. Teiste käsitluste järgi on *võrokeste* keel lõunaeesti keele või eesti keele lõunaeesti murderühma Võru murre.

Lõunaeesti keele tänapäevastest variantidest peetaksegi omaette keeleks enamasti vaid võru keelt, mis on eesti kirjakeelest kaugeim ja eraldi keelena tunnustatud ka ISO Rahvusvahelise Standardiorganisastiooni poolt. Kuna setu keelt peetakse enamasti võru keele variandiks, siis on nende kohta vahel kasutatud ka liitnimetust võru-setu keel.

Võru keel on lõunaeesti keeltest suurima kõnelejate arvuga. Tal on umbes 70 000 kõnelejat põhiliselt Kagu-Eestis, ajaloolise Võrumaa alal, mis hõlmab praegust Võru ja Põlva, osalt ka Tartu ja Valga maakonda (Karula, Hargla, Urvaste, Rõuge, Kanepi, Põlva, Räpina ja Vastseliina kihelkond). Tänapäevalgi leidub üpris palju võru keele oskajaid ka Tartus, Tallinnas ja mujal Eestis.

Võru keel on üheks vanemaks läänemeresoome hõimukeeleks peetud lõunaeesti hõimukeele järeltulija. Teised tänapäevased lõunaeesti keeled või murrud on mulgi, tartu ja setu. Viimane on küll võru keelega väga sarnane, kuid kuna setudel

on alles väga omapärased iidised kombed ja tugev identiteet, siis räägitakse sageli võru ja setu keelest eraldi. Eesti dialektoloogia traditsioonilise seisukoha järgi on setu keel murrak või murrakurühm, teised lõunaeesti keeled aga eesti keele lõunaeesti murderühma murded.

Võru keeleala moodustab Võrumaa oma ajaloolistes piirides Tartu- ja Setumaa ning Venemaa ja Läti vahel. Tartlastega ühendas võrulasi mitusada aastat ühine lõunaeesti kirjakeel, mille üks vanemaid ja tähtsamaid kirjalikke mälestusmärke on 1686. aastal ilmunud “Wastne Testament”.

Aastast 1995 töötab Võru linnas riiklik teadus- ja arendusasutus Võru Instituut, mis tegeleb võru keele ja kultuuri uurimise ja arendamisega, ning korraldab selle õpetamist.

Võru keelt õpetatakse praegu korra nädalas 26 koolis, kuid ühtegi võru õppekeelega või võru-eesti kakskeelset kooli ega klassi ei ole. Siiani pole ka ühtegi võrukeelset lasteaeda ega lasteaiarühma. Kõrghariduse tasemel saab võru keelt õppida Tartu Ülikoolis.

Ainus läbinisti võrukeelne ajaleht *Uma Leht* ilmub kaks korda kuus. Samuti annab kaks korda kuus Vikerraadio eetrisse võrukeelse uudistesaaate.

Võru keele ametliku tunnustamise protsess pole praeguseks lõpule jõudnud. Aastal 2004. loodi küll selleks valitsuskomisjon, kuid see pole siiani võru keele õigusliku määratlemise küsimust lahendanud.

Võru keele staatuse üle on eesti meedias peetud emotsionaalseid diskussioone. Kuigi võru keele kaitseks on algatatud mitmeid projekte ja asutatud Võru Instituut, on võru keel jätkuvalt eesti keele poolt tõsiselt ohustatud. Aastal 1998 korraldatud arvamusküsitluse andmetel kõneleb võru keelt küll rohkemal või vähemal määral 90%, sealhulgas pidevalt 45% võru keeleala elanikest, kuid väga vähe on lapsi, kellele võru keel on esimene keel ja selliseid lapsevanemaid, kes oma lastega pidevalt võru keelt räägivad.

Tänapäeval on võru keel tuntud peamiselt kirjanduse, teatri, folk- ja popmuusika keelena. Aastal 2004 esindas Eestit Eurovisiooni lauluvõistlusel Istanbulis ansambel Neiokösö võrukeelse lauluga “Tii” (“Tee”). Alates 2006. aastast ilmub lasteportaalil Lastekas iga nädal uus nii helis kui tekstis võru keelde tõlgitud joonisfilm.

Keelepärandi seos turismiga

Huvitav kogemus on olla riigis, mille sees asub veel teinegi omaette riigike, kus kasutusel oma keel. Kuigi võru keele prestiiž on tõusnud, langeb oskuse tase, eriti nooremate seas. Keele hääbumise protsess jätkub. Võru keel on pikka aega

püsinud ilma igasuguse avaliku kasutuse ja tunnustuseta siiski inimeste kõnes ja kirjapildis.

Võru linnas töötab juba üheksandat aastat Võru Instituut. Seal käivad kohalikku keelt õppimas turismikorraldajad, kes näiteks võrukeelse karaokekasseti kokku panevad või kolmes keeles menüü teevad, samuti oma juuri otsivad eksiilvõrulased, kes tahavad oma keeles juubelikutseid kirjutada, aga ei oska.

Mitmetes turismiettevõtetes on võimalik suhelda võru keeles, tutvuda võru kultuuri ja tavadega. Omapäraseid ja käsitsi tehtud ehted, kaunistused, suveniirid koos huvitavate ja head soovivate võrukeelsete väljenditega, teevad südame soojaks.

Võrumaa üheks olulisemaks sissetuleku allikaks on turism. Uuring Võrumaa abiturientide tulevikuplaanidest näitas, et maal elavate noorte seas on olulisel kohal ka turism. Nende noorte jaoks on kodukoha väärtused seotud just looduse, rahuliku elukeskkonna ja võru keelega.

Kokkuvõte

Autori isiklik seos võru keelega on üsna lähedane, tema maakodu asub Võru- ja Põlvamaa piiril ning sealne vananev rahvas on alati rääkinud võru keeles nagu tema vanavanemad ja emagi. Nende kõrvalt õppis autor võru keelest aru saama ja seda kõnelema. Autor eliab, et sai töö käigus võru keelega tekkinud küsimustele vastused. Samuti sai teada päris huvitavaid fakte keele kasutuse kohta tänapäeval ning võrumaa noorte arvamusest oma kodukohast.

Autori mõned sõbrannad on Võrumaalt pärit ja oskavad võru keelt ja saab nendega piirkondlikus keeles rääkida. Keegi neil seda aga palunud ega käskinud teha, seega võib olla uhke, et autor on üks neist, kelle südames elab võru keel ja kultuur edasi, ilma, et seda teadlikult õppinud oleks. Samas on autor arvamusel, et võru keelt peaks kindlasti koolis õpetama kasvõi kord nädalas.

Võru kultuuri ja keele säilimiseks saab kasutada ka turismiettevõtlust. Kui on turiste, kes huvituvad võru kultuurist, saab neile pakkuda teenuseid ja võimalusi, kuidas seda ehda kujul kogeda ning samas anda kohalikele põhjust võru keeles rohkem kõnelda. Kanduvad edasi ka traditsioonid, mis on olnud võru kultuuripärandiks juba sadu aastaid.

Kasutatud allikad:

Eesti kultuuripärandi tutvustamine. Keelemurre kui kultuuripärand Lõuna-Eesti näitel

[http://web.ametikool.ee/~heli.kakko/kultuur/?%C3%95ppematerjalid:Keelemurre_kui_kultuurip%C3%A4rand_L%C3%B5una_-_Eesti_n%C3%A4itel]

Eesti riiklik turismiportaal Puhkaestis.ee [www.puhkaestis.ee]

Tali, P. 2004. Võru kultuuri ja keele renessanss. Eesti Päevaleht

[<http://www.epl.ee/artikkel/260013>]

Võru keel. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia.

[http://et.wikipedia.org/wiki/V%C3%B5ru_keel]

ECOLOGICAL HERITAGE OF ESTONIA

Victoria Rutskaja

Estonian-American Business Academy, 2010 graduate

One of the main tourism principles is an active promotion of natural, cultural and historical heritage protection. Physically and spiritually people are inextricably linked to nature, hence, the connection of culture and nature is really close. The situation, characterising the environmental conditions, proves that no positive ecological changes can be made without cultural changes of the country. Nowadays the worldwide ecological situation calls for serious discussion on interaction between the human beings and nature in different cultures.

Estonia is known as a small country, rich in cultural and nature heritage. The country has a lot of attractions abandoned with wildlife nature beauties. The richness and variety of local landscape will surely surprise any traveller. Estonia is famous for its forests, rivers, lakes, swamps and meadows. About 10% of the country's landscapes are national parks and nature reserves. National parks and nature reserves play a very important role in preservation of the beauty of Estonian nature. All over Estonia, there are five national parks:

- The Lahemaa national park – the largest park on the northern coast, about 70 km from Tallinn. In the park you can see the families of bears, wolves and lynx.
- The Matsalu national park is a nature reserve in the western part of Estonia, where a huge amount of different kind of birds live. In autumn, it is one of the biggest and the comfortable birdwatching spots in Europe.
- The Vislandi national park is located in the Saare country. It consists of the Vislandi Island and 160 smaller islands. It is an international bird's reserve with 250 kinds of registered birds and grey seals.
- The Karula national park is the smallest national park but, still, it comprises of 38 lakes. And there are several large mammals as well: elks, roes, wild boars and trots.
- The Soomaa national park is famous for ancient waterlogged zones and has 5 seasons; during the fifth season a canoe is the most popular means of

transport. Going by canoe, you'll have a chance to admire all the beauties of this place. It should be noted that the Soomaa national park has got a Pan Park certificate. These unique parks are located on the territory of the European countries. They can boast of undisturbed nature, effective management, and the local population's participation in their activity.

For the third year running, the Estonian Tourist Board of Enterprise Estonia has a competition to find "The Undiscovered Treasures of Estonia". This year, the subject is water tourism. The competition is aimed at finding tourism destinations located on the coast, by a lake, or river that use a novel approach in developing and marketing the destination. The Võrtsjärv region centred on Estonia's second "great lake" was declared the winner of the Estonia's Hidden Treasures 2010.

The Võrtsjärv region is characterized by three major strengths. First of all, Võrtsjärv is itself a unique natural resource, being a Natura 2000 bird and nature reserve area and home to hundreds of plant and animal species of interest. Second, the region has rich historical and cultural tradition and sustainability of these traditions. And third, high-quality and multifaceted tourist packages are available, which were developed as a result of effective cooperation between all parties in the region – rural municipalities, non-profit associations and local firms in the tourism sector. (Lake ... 2010)

Non-profit organisation Estonian Rural Tourism was set up on the 19th of January 2000. It's objective is to represent the common interests of rural tourism service providers in order to support the development of countryside tourism in Estonia. Natural heritage is important resource for developing sustainable and interesting tourism products.

There is an local ecotourism quality mark of Estonian tourism product – EHE (*Ehtne ja huvitav Eesti* – Genuine and Interesting Estonia). EHE-mark is a quality mark to label tourism products in compliance with the principles of eco tourism. The objective of the EHE-mark is to promote the principles of eco tourism among tourism enterprises, consumers and public. By applying the EHE-mark to its products, the entrepreneur obliges to follow the principles of eco tourism and fulfil the requirements set to the products.

In addition, there is international eco mark of tourism enterprises – Green Key used in Estonia. Green Key carries an idea of sustainable tourism and is meant to be assigned to tourism enterprises. With a Green Key the environment friendly activity of the accommodation enterprises is acknowledged and the principles of sustainable management promoted. With this mark the accommodation enterprise can show that by consolidating quality, comfort and environment friendly

ways of performance, better result is achieved from the point of view of the guests as well as from the point of view of the surrounding environment.

Since 2006, home accommodation, guesthouse, holiday house, holiday village and holiday camping enterprises that are registered in the National Economic Register, can apply for a rural accommodation quality rank. The rank of the accommodation enterprise is marked with a stylized image of the national flower:

Future developments in rural areas should aim to value regions for their tourism and ecological potential.

References:

- Edmunds, J., Lomine, L. 2007. Key concepts in tourism. UK: Palgrave, Macmillan
- Lake Võrtsjärv news [<http://www.vortsjarv.ee/news>]. 12.12.2010.
- Rohelise Võtme hotellide kampaania "Võti sügisesse", Reisimaailm, 6, 2009.
- Soomaa Rahvusparki koduleht [<http://www.soomaa.ee>] 03.04.2010.
- Quality labels. Estonian Rural Tourism homepage [<http://www.maaturism.ee/index.php/?id=quality-labels>]. 15.12.2010.

SONG FESTIVALS – A PART OF THE ESTONIAN CULTURAL HERITAGE

Olga Mustafina

Estonian-American Business Academy, 2010 graduate

Estonia can be proud of cultural heritage. Being a very interesting object of cultural tourism, Estonia attracts tourists from all over the world. The country strikes a variety of cultural sights, considerable quantity of monuments, hundreds of exciting legends which the Old Town is imbued with, magnificence of northern nature, originality of customs and cultures of people. The question about the “Nokia” of Estonia is now very intriguing. More and more applicants appear to be wishing to become “our Nokia”. But till now the worthy candidate hasn’t been chosen. There is opinion that Skype may be a candidate to be considered as “our Nokia”. However, the final decision has not been made to, and I would like to present one more candidate – cultural tourism of Estonia, namely – the song traditions of our country. A few countries can be proud of such a large number of holidays and folklore festivals where singers and musicians from all countries of the world gather together to sing songs of different people, cultures, and religions. There are a lot of cultural events regularly taking place in Estonia, such as beloved of all Song festivals, Song and dance festivals “the Slavic Wreath”, “Jazzkaar”, the international festivals of pianists “Klaver”, the folklore festivals “Viru Säru” and many others. Recently The Men’s dance festival has taken place in Rakvere since 2006, in 2008 the international musical Pank festival has been conducted, the first in its own way beer festival “Pärnu Õllefest” started in 2010. All these cultural events are striking, examples of which form the basis of the cultural tourism and, therefore, they deserve the rank “our Nokia”.

Cultural tourism is a mass and quickly developing kind of tourism. According to the World tourist organization (UNWTO), a share of the cultural tourism by the year 2020 will make 25% of the world tourism. As a consequence, cultural tourism has influenced economy, policy of a country and also on the international relations promoting an inflow of currency to the country. It’s impossible to consider that cultural tourism is a complicated, versatile kind of activity in which

except traditional components of tourism infrastructure (such as tour operators, hotels, air carriers, the motor transportation businesses that specialize in tourist services), many other businesses of services' sphere are also engaged such as museums, resorts, art galleries, theatres and concert, night clubs, guides and other organizations. The tourist policy is a kind of the social and economic policy of the country. Experts in the economic sphere insist on the necessity of growth of export, and culture is a key to the solution of this problem. Estonia is certainly attractive for tourists; therefore, they willingly buy different goods made in the country. Cultural tourism also plays a huge role as a stimulus of preservation and restoration of the cultural heritage, development of art life in the country, promoting creation of a significant amount of additional workplaces, and the increase of educational and cultural level of the population.

Estonia is the smallest country among the Baltic States, but it has got its own history, culture traditions, and customs. There are a lot of resorts, tourist farms, granges, ancient manors in Estonia. More than 400 wood zones are under the state supervision, and people have an opportunity to be among the wild nature. Cultural-historical sights of the country are represented by architectural monuments, locks, cult buildings, fortresses of Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu, Viljandi, and set of historical objects connected with the names of prominent persons of the Estonian culture, folklore heritage and cultural traditions of choral singing.

The love for a song and song traditions are coming from ancient centuries and glorified the Estonians as the singing people. There is, perhaps, no vital display which ancestors of Estonians wouldn't have reflected in a song. Songs sounded within working time and during a holiday; melodies were born in joy and in sorrow.

Nowadays, Estonian choirs are famous everywhere. Every year about 80 Estonian choirs travel all over the world with their brilliant performances.

Singers and dancers gather for the Song festival in Tallinn from all over Estonia. The festival is considered to be one of the major cultural events of the country. In the Singing Ground the spectator's attention is riveted on a huge stage. The powerful chorus that consists of 30 thousand singers starts the concert with the hymn. First, boy's choirs appear on the stage then children's choirs follow, and then come orchestras of national instrument. There are nearly 2500 boys in the choirs, more than 7,000 singers form the children's one, women's choirs consist of more than 5,000 persons and men's choirs include more than 2500 men, and mixed choirs appear on the stage with more than 10 thousand singers. There are 400 musicians in an orchestra of national instruments and about 1500 musicians play in spiritual orchestra. In 2003 the tradition of Song festivals has been inclu-

ded in the UNESCO list “Masterpieces of an oral and non-material heritage of mankind”.

Historical and statistical facts confirm the popularity and vitality of Song festivals in the XXI-st century. It is worth mentioning that from July 2 to July 5 in 2009 the Song festivals celebrated the 140th anniversary in Tallinn. It is also important that in 2011 Estonia will become the European Capital of Culture. The status of the cultural capital of Europe means that within 365 days there will take place the best cultural arrangements in the city. The honorary title has already given an opportunity almost to 40 towns to acquaint people all over the world with nature, history and culture of Estonia, increasing the awareness of Estonia as a travel destination.

Song Festivals are a part of Estonian cultural heritage and may be called “our Nokia”, so it is important to maintain and to promote our heritage.

References:

- Edmunds, J., Lomine, L. 2007. Key concepts in tourism. Великобритания: Palgrave Macmillan.
- Эстония – жемчужина Северной Европы [http://blog.turmir.com/blog_12079.html]
- Фестивали и праздники в Эстонии [<http://archive.travel.ru/estonia/entertainment/fest/>]
- Куль, И. 1998. История эстонской музыки. Таллинн: Muusika.
- Поргасаар, К. 2004. Эстония. Страна, народ, культура. Таллинн: Grenader Grupp.
- Põldmäe, A., Ojaveski, T., Puust M. 2002. 130 aastat eesti laulupidusid. Tallinn: Talmar & Põhi.
- Ратассепп, А. 1985. Певческие праздники Эстонии. Таллинн: Perioodika.

METSAVENDLUS EESTLASTE AJALOOOLISES MÄLUS

Rait Prits, Indrek Edala

Tartu Kutsehariduskeskus, rekreatsioonikorraldus, 1. kursus

Sissejuhatus

Pärandkultuuriks peetakse riiklikult aktsepteeritud kaitseväärtusega kinnismuistiseid, kuid laiemalt on selleks kõik meie eelmiste põlvkondade poolt pärandatud eluviisi märgid. Esivanematega seotud vaimne kultuuripärand avaldub kohapärimuse, hoiakute, väärtushinnangute, usuliste tõekspidamiste, tavade ja ajaloolise mälu näol. Vaimne kultuuripärand annab rahvale identiteedi ja järjepidevuse tunde. Vaimne pärand koos säilinud ajalooliste objektidega maastikul moodustab tervikliku vaimse ruumi, mis ulatub minevikku, kuid kandub oskusliku säilitamise korral koos järeltulevate põlvkondadega tulevikku. Militaarse sisu või päritoluga mälestised on seotud Eesti ajaloo ja kultuuripärandiga. Militaarsete mälestusmärkide hulka kuuluvad metsavendade peidupaigad, punkrid, lahingupaigad ja matiskohad. Kõik kogukonna ajaloo seonduv on kohaliku pärandkultuuri osa.

Hädaohtlikel aegadel on mets andnud eestlastele varju ja kaitset. Metsavendade jäetud pärandkultuur näitab, kuidas meie esivanemad on elanud ja võidelnud Eesti riigi vabaduse eest. Metsavendadelt oleme pärinud mitmeid elutarkusi looduses elamise kohta, aga tihtipeale tänapäeval inimene neid ei tea. Kui paljud inimesed oskaksid looduses ilma kindla varjupaigata ellu jääda? Eesti metsad võivad siiani varjata sadu punkreid ja muid vahendeid, millega metsaelanikud oma ajastul eluks vajalikku hankisid.

Metsavendade teadmised on vaja ajaloolise mälu säilitamiseks unustusest välja kaevata ja talletada eestlaste vaimse pärandi varamus. Lisaks kuuluvad metsavendadega seonduva pärandkultuuri hulka ka nende teod, looming ja mälestused.

Metsavendlus, metsavennad ja nende eluolu

Metsavendlus on relvastatud gruppide tegevus väljaspool ametlikke sõjaväeosi. Metsavendlusele lisaks on maailmas kasutusel erinevaid nimetusi: sissisõda, mittekonventsionaalne sõda, gerilja, banditism jms.

Metsavennad (läti keeles *meža brāļi*, leedu keeles *miško broliai*) olid Eesti, Läti

või Leedu partisanid, kes Teise maailmasõja ajal ja ka hiljem võitlesid Nõukogude invasiooni ja kolme Balti riigi okupatsiooni ajal Nõukogude režiimi vastu. Sarnased partisanide grupid võitlesid Nõukogude režiimi vastu ka Poolas, Rumeenias, Valgevenes ja Ukrainas.

Metsavend oli see, kes võitles Eestit okupeeriva võõrvõimu vastu salastatuna vaenlase tagalas Eesti pinnal. Metsavendi oli pärast sõda tõenäoliselt umbes 30 000. Ühel ajal tegutses metsades kuni 15 000 meest ja naist. Suurim metsavendade organisatsioon oli Relvastatud Võitluse Liit (RVL), mis tegutses aastatel 1945–1949. RVL tähtsamad juhid langesid 1949. aasta suvel. Viimane vabadesse jäänud RVL liige Johannes Lillenurm suri Läänemaal metsavennana 1980. aastal. Suuremad lahingud metsavendade ja julgeolekuüksuste vahel lõppesid Eestis 1953. aastal. Üksikuid lahinguid peeti veel 1957. aastani. Lahingutes langes umbes 2000 metsavenda, vangilaagrites hukkus teist samapalju.

Metsavennad elasid talvel enamjaolt maa-alustes punkrites. Inimeste arv ühes punkris oli keskmiselt 2-4 isikut, salgas sama palju. Mida vähem seda parem. Punkrit ehitasid ainult need, kes sinna elama asusid – ei mingit infot sellest teistele. Punker ehitati tavaliselt 2 meetrit kõrge, et ka kõige pikem mees sinna vabalt kõndima mahuks. Punkrisse pandi väike ahi, millega ruumi köeti. Peale sõda leidis selliseid ahjusid igal pool. Ahju pidi kütma jala peal kuivanud lepaga – see ei suitsenud. Päeval pidi varjatud korstnast ainult värelevat kuuma õhku tulema. Öösel võis ka suitsevaid puid kasutada. Ahjul ei tohtinud olla siibrit, sest muidu saadi vingumürgitus.

Talvel ei tohtinud ka punkrist väljas käia, sest kõik jäljed jäid lumel näha. Enamus toiminguid üritati punkris sees ära teha, näiteks pesemine ja loomulike hädade rahuldamine. Räägitakse, et oma jälgi sai siiski talvel rebase sabaga pühkides varjata. Soojemal perioodil hüljati üldjuhul talvepunker ja asuti ehitama suvehooajaks kergemat ning lihtsamat punkrit. Punkri ehitamisel ei tohtinud kasutada ühtegi elektrilist seadet, sest see tekitas kõva lärmi ja võis metsavenna reeta. Isegi naelte asemel kasutati ühenduste liitmiseks tugevat traati, et vältida naelte kopsimist. Punkri tarbeks toodi puud kaugelt, vahel isegi mitme kilomeetri kauguselt. Punkri kaevamisest järgi jäänud muld ja liiv viidi samuti mitmete kilomeetrite kaugusele. Punkri ehitamisel ei tohtinud ühtegi jälge maha jätta.

Metsavendadel oli veel mitmeid hajutatud salapaiku, kuhu peideti relvi, sööki ning puhtaid riideid. Tänapäeval on säilinud mitmeid punkreid. Ühed rohkem lagunenud ja ajahambast puretumad kui teised. Osad on nimetatud ka pärandkultuuri nimekirja. Endiste metsavendade juhendamisel on ehitatud ka uusi samalaadseid punkreid.

Maailmas ainulaadne punkriturism

Poolteist kilomeetrit enne Eesti-Läti piiriületuspunkti asub pisikene Vastse-Roosa küla. Sealsete põldude ja metsade keskel elab vaid 20 kohalikku inimest, aga viimastel aastatel on seda Eestimaa ääreala külastanud tuhanded huvilised aastas nii Eestist, Lätist, Soomest, Rootsist, Venemaalt, USA-st, Kanadast, Saksamaalt, Inglismaalt, Egiptusest, Itaaliast, Kreekast, Portugalist ja isegi Indiast ning Austraaliast. Magnetiks on saanud 1999. aastal rajatud Metsavenna talu, mis pakub enneolematut punkriturismi – võimalust osa saada metsavenna retke raames ühest Eesti ajaloo järgust koos metsavenna punkri külastusega. Ühes punkris on ööbinud ka endine Eesti Vabariigi peaminister Mart Laar. Külarahvas kutsub seda punkrit nüüd hellitavalt Laari sviidiks.

Peente okaspuupalkidega vooderdatud punker on kaevatud mäenõlva sisse. Punkrisse on sisse ehitatud magamiskambrid ja pisike laud. Mehelikult nappi ja askeetlikku interjööri pääseb redeliga ja nüüd ka juba mäekülje sisse ehitatud käigust ukse kaudu. Just sarnastes punkrites elasid neljakümne date teises pooles ja viiekümne date alguses sajad vaprad, kuid samas õnnetud mehed oma pealesunnitult hundielu.

Metsavenna talu on hea võimalus tänastele koolilastele Eesti ajaloo tutvustamiseks. Pidevalt külastavad punkreid ja talukompleksi õpilasekursioonid ja täiskasvanute grupid. Möödunud aastal külastas Metsavenna talu üle 5000 inimese. Lisaks veel sajad registreerumata huvilised, keda käib seal peaaegu iga päev. Ilma erilise reklaamita on Vastse-Roosa populaarseks saanud ka eakate inimeste hulgas, kes käivad meenutamas sõjajärgset aega, mil nad ise veel noored olid.

Igal kevadel korraldatakse Metsavenna talus Metsavenna päevad. Külastajad viiakse punkritesse, näidatakse relvi, üles on pandud temaatiline näitus. Kohaliku rahvateatri trupi abil näidatakse NKVD üksuse haarangut punkrile, provokaatori tegutsemist, metsavandade arresterimist ja ülekuulamist ning põgenemist.

Mõned mälestusmärgid Lõuna-Eestis:

- Haki (Võrumaal) – Viitina tee ääres asuval kivil kiri: “Langenud metsavendadele. Vambola Kuklane, Elmar Pettai, Herbert Virk” (langesid 23.7.1949).
- Intsupalu (Põlvamaal) – Tartu-Võru maantee ääres Kõlleste vallas kivi kirjaga “Eesti vabaduse eest langenud metsavennad Intsupalu lahingus 1. oktoobril 1949. a. Voldemar Piho 1921, Feliks Kilgas 1925, Rudolf Talv 1919, Arnold Vaher 1927, Aksel Ratassep 1925, hüüdnimega “Vunts”, hüüdnimega “Jaak” “.

- Leevi (Võrumaal) – Võhandu jõe kaldal kivi kirjaga “Siin hukkus 28. septembril 1978. a. Eesti viimane metsavend August Sabbe” ja selle ees väiksem kivi kirjaga “Mälestuseks kõigile langenud metsavendadele”.

Turismi sihtkohtade arendamine ja turismiobjektide kaardistamine on andnud uue tõuke pärandkultuuri objektide korrastamiseks ja paremaks eksponeerimiseks. Turism on toonud pärandkultuuri matkamarsruutidesse ja reisiprogrammidesse.

Kasutatud allikad:

Kaasik, A., Valk, H. 2009. Looduslikud pühapaigad. Väärtused ja kaitse. Maalehe Raamat.

Käärmann, A. 2010. Sissitegevuse käsiraamat.

Käärmann, A. 2010. Metsavenna käsiraamat.

Metsavenna talu. [<http://metsavennatalu.ee/index.php?act=article&id=395>].

Metsavennad. Vikipeedia. Vaba Entsüklopeedia [<http://et.wikipedia.org/wiki/Metsavennad>].

Tarang, L. 2007. Väike pärandkultuuri käsiraamat. Tartu.

LODJA TAASSÜND

Helena Nestra, Elerin Ehte

Tartu Kutsehariduskeskus, turismi- ja reisikorraldus, 1. kursus

Sissejuhatus

Käesolevas töös kasutatakse materjale, mis on kirjutatud ja uuritud Tartu lodjakoja liikmete poolt. Ülevaade ajaloost ulatub 14. sajandisse ja jõuab tänapäevani välja. Algne info on suurel hulgal kogutud Eesti Rahva Muuseumi kogudest. Töö eesmärgiks on anda ülevaade lodja ajaloolisest rollist, olemusest ja kasutusest tänapäeval.

Nende teemade kaudu püüame mõista lodja pärandkultuurilisust ja seost turismiga. Töö alamteemadeks on lodja ajalooline kasutus, lodjakoda Tartus ning seal toimuvad töötoad ja lodja taassünd ehk kaunist kaubalaevast “Jõmmu” tänapäeval.

Lodja ajalooline kasutus

Emajõe-Peipsi lodi on unikaalne puust kaubapurjekas. Eesti sisevetel seilasid lodjad juba teadaolevalt üle 600 aasta – 14. sajandi hansaaegadest kuni 20. sajandi keskpaigani, andes seega oma väärrika panuse Tartu linna arengusse ja turismi. Tartus Novgorodi poole liikuvatel lotjadel veeti hansaajal peamiselt soola, kanget õlut, veini ja idamaiseid vürtse. Tagasi toodi karusnahku, mett, lina, kanepit ja vaha.

Lotjade hiilgeaeg jäi 19. sajandisse, tollal liikus neid Peipsil üle 500 ja Tartu sadamas võis seismas näha üle 200 lodja. Neid populaarseid kaubalaevu, mis olid umbes 35 meetrit pikad, veeti sihtkohtadesse isegi käsitsi, kaldalt kõiega sikutades.

Linnarahvas vajas kütet ja toidukraami, voorimeeste hobused heina. Sellis enõudluse täitmiseks olid kesklinnas Emajõe ääres eraldi puu-, heina- ja kalaturg. Kauplemisest vaba aega saatsid lodjamehed mööda laeval lõõtspilli seltsis või linna kõrtsides lõbutsedes.

Enamik lotjadest hävis II Maailmasõja ajal, mil neid kasutati heade dessant-

laevadena. Lotjade ehitamine lõpetati 1918. aastal ja aurumasina tulekuga, 20. sajandi keskel võis lotjasid näha ainult Peipsil, kus uhked raapurjed olid kadunud ja kasutusalaks oli järeelvetavate pagasite vedu. Kuna lodjad olid hävinud, siis jäi ka Tartu linn teistest linnadest kaugemaks ja linnarahvas pidi leidma teised võimalused reisimiseks ja kaubavahetuseks.

Huvitavaks lisainfoks on fakt, et 1472. aastal jõudis just lotjadel koos Moskva suurvürst Ivan III pruudi Sofia kaaskonnaga läbi Tartu Vene vürstideni Bütsantsi vapp – kahepäine kotkas, mille üks pea vaatab itta teine läände. See kotkas kaunistab praeguseni Vene föderatsiooni vappi.

Lodjakoda Tartus ja töötoad

Väike Lodjakoda on sisse seatud Tartu Vetelpäästejaamas. Sisustatud on sepikoda ja käsitöökoda ning ehitustelk. Väikses Lodjakojas saab vaatamas käia ühemastilise emajõe lodja ehitamist.

Väikesest Lodjakojast kesklinna poole jäävale lagedale alale, kus asus arhitekt Matteuse projekteeritud kaarekujuline linnaujula, on plaanis rajada mitme-funktsionaalne laevaehituse- ja kultuurikeskus, mille esimeseks etapiks oleks Suur Lodjakoda. Seal hakatakse ehitama lotje ning Suures Lodjakojas leiab koha ka Jõemuuseum. Laevaehitust saavad huvilised jälgida ehitusplatsi kohal asuvalt ringrõdult ning uue lodjakoja giidi saatel saab teha ringkäigu ümber ehitusplatsi paiknevates töökodades.

Loodavas Suures Lodjakojas hakkaksid toimuma peale lodjaehituse erinevad kultuuriüritused, nagu lodjamuusikakontserdid, filmiõhtud ning seal korraldatakse ka õppepäevi.

Väljapoole jätab hoone lihtsa, tagasihoidliku, samas lodjaliku ja selgelt märgilise mulje, tegevustest tulenev mitmekesisus avaneb kihilisse ja põnevasse sisehoovi. Hoone on veega seotud nii palju kui võimalik keerates sõbralikult maa poole oma kaarja naturaalse lehiselaudisega kaetud aja jooksul tumeneva selja ning avanedes lõunasse ja läände suunatud sisehoovi.

Kõik ruumid avanevad sisehoovi võimaldades vajadusel igale poole pääsu otse hoovist ning seega ka vajadusel nende eraldatud kasutust. Samas avanevad ruumid ka “kooriku” alla väljapoole võimaldades aktiveerida ümbritsevat linnaruumi. Ruumid paiknevad soodsalt päikese suhtes, arvestatud on passiivmaja kriteeriumitele vastava hoone ehitamise võimalikkust. Kasutatavad materjalid on võimalikult lihtsad ja tagasihoidlikud. Eriliseks muudab nad maja kuju ja struktuur, millesse nad on integreeritud.

Emajõe Lodjaseltsi ja lodjakoja eestvedamisel on Tartus ehitatud lodi “Jõmmu” ja muinaslaev “Turm”, mis valmis viikingiaegsete eeskujude järgi.

Lodjaseltsi liikuvad töötoad pakuvad uudset ning harivat osaluselamust kõikidele käsitööhuvilistele. Nende sepistamise, puutöö, köiekeerutamise ning tõrva-põletamise töötubades saab osaleda nii Emajõe äärses väikeses Lodjakojas kui tellida rändav Lodjakoda koos viikingilaev Turmaga enda üritusele Eestis või välismaal.

Näited tõrva ajamise töötoast: Tõrv on üks vanimaid naturaalseid immutusvahendeid, mida laevaehituses on kasutatud juba aastatuhandeid. Ka lodi “Jõmmu” on kaetud tumeda tõrvaga, mille spetsiifilist lõhna tunneb laevaga sõites iga reisija. Selles töötoas õpitakse, kuidas tõrva valmistatakse, milline on tõrvaajamise ahi ning kuidas see tume vedelik laevaehituses kasutust leiab. Liikuva lodjakoja tõrvapõletusahjuga saab ka ise tõrvaajamises käe pruuniks teha ning ümbruskonna valget suitsu täis tossutada. Väiksemad lapsed saavad proovida linavildist arhailiste lõhnakuuskede ehk tõrvajukude valmistamist, mis toa tükiks ajaks mõnusalt lõhnama panevad.

Tänu sellele, et lodjakoja põletusahju on võimalik transportida saab soovi korral tegevusest osa võtta ka inimene, kes ise ei satu lodjakotta.

Lodjameistreid saab näha näiteks Tartu ja Pärnu hansapäevadel, Tallinna merepäevadel, mitmetel Peipsiäärsetel üritustel kui välismaistel festivalidel Skandinaaviast Austriani.

Lodja taassünd ja pakutavad turismiteenused

Lodja taassünnist huvitatud koondusid 2004. aasta kevadel Emajõe Lodjaseltsi ning seadsid eesmärgiks taasavastada kadunud lodjaehitustehnoloogia ning ehitada valmis üks Emajõe-Peipsi lodi. Ideed asusid toetama Euroopa Liit, Tartu Linn, Tele2 Eesti AS ja Riigimetsa Majandamise Keskus.

Ülesanne oli keeruline – elavate kirjas ei olnud enam ühtegi lodjameistrit ei siin ega sealpool Peipsit. Märkimisväärseid ületähendusi ehitustehnoloogia kohta ei leitud. Alustati puhtalt lehelt ning õige tee leidmiseks tuli palju katsetada. Suureks abiks oli Eesti Rahva Muuseumis leiduvad lodjajoonised ja 20. sajandi algusel tehtud fotod ning Eesti Meremuuseumis hoitavad lodjamudelid.

Emajõe äärde püstitatud lodjakojas valmistati ise kõik laevaehitusel tarvisminevad detailid ja vahendid, tahuti kaared, lõigati mõõtu ja painutati plangud, treiti puitnaaglid, sepitseti naelad ja sinklid, keerutati takunöörid.

Lodi ehitati looduslikult kõveraks kasvanud männipuust kaarte, nii nagu vanastigi. Lodja kere on kaetud klinkerplangutusega, see tähendab, et iga järgmise

plangu serv läheb eelmise peale. Eripäraks on kereplangutuse muster, et kere on väga “maokas” siis parda keskosas on planke vööri- ja ahtriosaga võrreldes topelt-arv. Pärimuste järgi oli võimalik keskmise suurusega lodi valmis ehitada umbes kolme kuuga, milles tänane kogemus lubab kahelda.

Lodjaehitusele aitasid nõu ja jõuga kaasa ka 150 vabatahtlikku inimest. 29.aprillil 2006 liugles maailma ainuke lodi tuhandete pealtvaatajate silme all õnnelikult Emajõe ja talle valiti Lodjaseltsi auliikme, tuntud kirjamees Jaan Krossi eestkostel rohkem kui 600 nimekonkursile laekunud pakkumise hulgast nimeks “Jõmmu”.

Lodjal võib igaüks külastajana imetleda meistrite kätetööd, tunda ammuste aegade hõngu ja kaugete paikade kutset. Lodi seilab Peipsil, Võrtsjärvel, Suurel ja Väikesel Emajõel kokku rohkem kui 600 kilomeetri ulatuses. “Jõmmu” kodusadam on Tartus. Lodja pardal on ühtviisi huvitav väike lõbus jöeretk kui ka mitmepäevane rännak läbi ürgse soodemaastiku ja üle avara vetevälja külastama omanäolisi rannarahvaid – vene vanausulisi või setosid.

Arhailise “Jõmmu” trümm peidab endas moodsaid seminari- ja koosolekuvõimalusi – tänapäevast ehitustehnikat ning mobiilset WiFi Internetti. Õdusas tõrvalõhnalises trümmis keset metsikut loodust sünnivad head mõtted.

Suurematele lodjaseiklustele saavad huvilised kaasa elada masti paigaldava veebikaamera abil. Lodi on keskkonnasõbralik alus ning talle on omistatud “Individuaalne Sinilipp”.

Looduslodja retkedel uurivad nii lapsed kui täiskasvanud asjatundjate juhendamisel põnevat jõe- ja järve maailma, kuulavad lõhnavatel kevadhommikutel linnulaulu ning uudistavad sumedatel sügisöödel otsatut ilmaruumi.

Lodi “Jõmmu” sõbralik meeskond teeb retkeid hansaaegsele kaubateele Emajõe, triivima Suursoo kaitseala lõhnavate luhtade vahele või seiklusrikkale purjereetkele tuulisele Peipsile. Lodja pardal ei ole kunagi kiiret – nii nagu hansaajal, kulgeb pargas väarikalt läbi oma ürgse sõidupiirkonna ning vastsed madrused saavad lambanahkadelt uudistada veteavarusi, nuhutada tõrvalõhna ning tunda end hiiglasliku raapurje all kui muistsed lodjalised.

Retkedele saab kaasa tellida kõhutäidet, lodjamoosekante ning kogunud giide. Lodja peal on olemas moodne esitlustehnika ning Kõu internet. Pardale mahub 36 lodjasõpra.

Emajõe hansalodi oma kõrge tekiehitise ning loodussäästliku liikumisviisiga on hästi sobiv linnuvaatlusretkedeks Emajõe luhtadele ning kaitsealadele.

Aurava kohvitassi kõrval pajatavad kogenud ornitoloogid luhtade linnustikust, hääletult allavoolu kulgevalt lodjalt saab linde määrata nii kuulamise kui binokli abil.

Kolmetunnine looduslodjaretk sisaldab õppematerjale, binokleid, linnugiidi ning kuuma jooki. Pardale mahub 36 loodushuvilist. Linnuvaatluslodjaga on võimalik ettetellimisel teha ka pikemaid sõite Alam Pedja ning Emajõe Suursoo kaitsealadele.

Kokkuvõte

Töö käigus mõistsid autorid, et infot alates 14. sajandist kasutusel oleva lodja kohta on raske leida. Töö infoallikaks jäi Tartu lodjakoja meeskonna kogutud informatsioon. Kuni 20. sajandi keskpaigani kasutati lotja kui kaubalaeva ja reisi-laeva. Tänapäeval on selle rolliks tutvustada ajalugu ja teha lõbusõite soovijatele. Taastatud lodi, millest on saanud ka turismiteenuste pakkuja, on umbes 35 meetri pikkune veesõiduk, mis liigub enamasti Emajõel, kuid võtab ette ka pikemaid reise Pepsile ja Võrtsjärvele.

Kindlasti on lodja taastamise näol tegu maailma tasandil unikaalse pärand-kultuuri traditsiooni taastamisega ning lisaks taastab ja annab lodjakoda oma töötubade kaudu edasi sajandite taguseid käsitööoskuseid. Tänu oma ainulaad-susele ja omapärale on lodi ka turismiatraktsioonina populaarne.

Tartu Lodjakoda ei ole oma arengut lõpetanud, kavas on ehitada suur Lodja-koda, mis asuks kesklinnas ja tooks rohkem huvilisi uudistama, sest lisaks haka-takse korraldama rohkem kultuurilise taustaga töötubasid, filmiõhtuid ja teisi sündmuseid. Loodame, et Lodjakoda oma uue hoonega on atraktiivne sihtkoht veelgi enamatele inimestele, sest see aitaks kaasa ka Tartu linna arengule ja turis-mimajandusele.

Kasutatud allikad:

Emajõe Lodjaselts [<http://www.lodi.ee/>].

Külvet, T. 2006. Puulaev on hea laev. – Tehnikamaailm [<http://www.tehnikamaailm.ee/est/tm/2006/07/?headerID=481>].

PUUST SÜNDINUD ELU

Tiina Haav, Sandra Nurmik, Önnela Videse, Angela Koit
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, turismiettevõtlus, 3. kursus

Traditsiooni jõud seisneb selles, et traditsioonid kanduvad uutele põlvkondadele edasi vaatamata rasketele aegadele. Traditsioonid võivad inimesi rasketel aegadel aidata, andes rahvale tööd ja leiba. Nii on eestlaste seas edasi kandunud puutöö tegemise oskused ja nutikus, kuidas kasutada ära kõikvõimalikku metsast saadavat materjali lihtsalt ja otstarbekalt. Mitte ilmaasjata ei hüüta eestlasti metsarahvaks – nad on läbi aegade olnud loodusega sinasõbrad.

Nüüd, kui globaliseerumine on täies hoos ning mitmed kultuurid ja traditsioonid võivad kergesti kaduda, on viimane aeg äratada ellu vanad traditsioonid ning põimida neid tänapäevaga. Meil on võimalus saada maailma sõnum Eesti riigist ja rahvusest ning parim viis selleks on turism.

Aina rohkem inimesi rändab uudishimuga Eestisse, et näha, mida siin tehakse ja pakutakse. Enamasti tahetakse kogeda midagi erinevat, uut ja huvitavat, mida pole varem nähtud. Kindlasti on üheks selliseks erinevuseks segu puutööst ja käsitööst Eesti moodi.

Puittoodete valik, mida külaline saab osta, on juba väga lai. Näiteks tehakse paju- ja kaseokstest kõikvõimalikke punutisi ja korve. Samuti tehakse koolitusi, kuidas punumiseks oksi valida, kuidas oksi sidumiseks ette valmistada (leotamine, lõhestamine, väänamine) ja õpetatakse sidumistehnikad. Kasetohust valmistatakse lihtsaid noatuppe, torbikuid ja karpe. Õpitoas räägitakse, millal on õige aeg tohtu varuda ja kuidas seda teha – kas ribana, lehena või toruna ning kõneldakse tohu säilitamisest, kasutamises, ettevalmistamisest ning püütakse tohtnõus lausa vett keeta. Midagi väga innovatiivset on kindlasti kuusejuurtest toodete valmistamine. Nendest saab punuda näiteks korve ja kui meistril juurtest punumine selge on, võib valmistada isegi kuusejuurtest ehteid, mille abil on kindlasti võimalik eristuda ja üllatada. Kuusejuuri saab veel ära kasutada ka sidumisel – näiteks tohtnõu kokku õmblemisel.

Seega saab tooteid valmistada üdini looduslikul teel, kasutamata tööriistu ning tehiskäsi vahendeid nagu naelu ja kruvisid. Vastavates õpitubades tutvustatakse,

kuidas ja kust juuri koguda, et loodusele mitte liiga teha, ning samuti, kuidas toimida juurte ettevalmistamisel nende kasutamiseks ning nende säilitamisel.

Veel on Eestis väga levinud laastukorvide valmistamine. Laastudest tehakse kartulikorve, marjakorve, leiva- ja puuviljaaluseid söögilauale, nii joonistustega kui ilma, aga samas ka näiteks pudelitaskuid ja isegi nukuhälle (Puidutoodete... 2010). Võimalusi on palju ja valik on suur.

Eelis võtta Eesti pärimuskultuuri esindajateks eespool näidatena käsitletud käsitööna valmivad puittooted, seisneb selles, et selliseid tooteid saavad turistid näha ja osta, aga samuti ise valmistada muuseumides korraldatavates töötubades. Isevalmistatud eseme saab turist endaga kaasa viia, millel on juures juba ka emotsionaalne väärtus.

Lisaks sellele, et turistid neid Eestist leida võivad, on tooteid alati võimalik ekspordida ka välismaale, mis võib tekitada huvi nii mõnelegi inimese seas, kes seejärel langetab otsuse tulla ise Eestisse vaatama, kuidas ja kus neid tehakse. Tooteid laastudest ja puidust eksporditakse juba pikemat aega edukalt väljapoole, näiteks ekspordib Avinurme puidutoodete firma E.Strauss oma põhitoodangu naaberriiki Soome, kuid tellimusi tuleb ka Rootsist, Norrast, Saksamaalt ja Jaapanist. Ettevõtte toodete sortiment on väga lai juba praegu – üle 200 nimetuse erinevaid esemeid. (Puidutoodete... 2010).

Kolmanda võimalusena potentsiaalsetele turistidele Eesti puidumaailma tutvustada on erinevatel välisriikide turismimessidel töötubade korraldamine, kus inimesed saavad lihtsamaid puitasju ise punuda, kokku panna, valmistada. Inimesed saavad seega osa ise Eesti unikaalse puitkäsitöö kogemusest.

Eelpool nimetatud koolitusi puujuurtest, okstest ja tohust esemete valmistamiseks korraldatakse Eestis näiteks Viljandi lähedal Aimla külas. Rahvapärase puutöö õpitoad ja koolitused on seal tasuta. Huvitavaid töötubasid turistidele ja kohalikele korraldavad veel näiteks Avinurme Elulaadikeskus ja Iisaku muuseum Ida-Virumaal. Seda kõike on võimalik teha, sest Eestis on palju käsitöömeistreid, kes oma teadmisi on nõus edasi andma.

Rahvakultuuriga tegelevate asutuste ja organisatsioonide, kollektiivide, käsitöömeistrite ja teiste rahvakultuuris tegutsevate inimeste kohta leiab informatsiooni Rahvakultuuri keskuse andmekogust. Andmekogust on võimalik otsida meistreid valdkonniti ja tegevusalade kaupa (Rahvakultuuri Arendus... 2010). Teine organisatsioon, kes tegeleb käsitöötraditsioonide hoidmise ja arendamisega on Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit (edaspidi ERKL). Nemad korraldavad erinevaid koolitusi, konkursse ja kultuuriüritusi. ERKL kuulutas näiteks 2010. aasta puutööaastaks ja oma tegemistes keskenduti just puutöö teemale (Eesti Rahvakunsti...2010).

Töötubasid korraldavad külad ja organisatsioonid on erilised just seetõttu, et pakuvad isetegemise võimalust turistidele ja kohalikele. Näide isetegevuse edust on pakkuda Avinurme muuseumil, kus nad võimaldasid saksa eakatele turistidel proovida ise järele käsisaega palgi saagimist. Turistid läksid sellest tegevusest niivõrd õhinasse, et nad ei lõpetanud enne, kui palk oli pooleks saetud. Selline käsisaag oli nende mälust juba kadunud ning kinkis neile väga huvitava kogemuse “isetegemisest”.

Avinurme Elulaadikeskuses saab ise proovida teha laastukorve, viiakse läbi seebikheetmisi, etnograafilise lusika valmistamist, leivaküpsetamist, vokit ketramist ja kanga kudumist, kusjuures enamus valminud tooteid nagu seebi ja lusika, saavad inimesed endaga kaasa viia (Avinurme Elulaadikeskus... 2010).

Iisaku muuseumis pakutakse isetegevusena paelapunumist, viltimist, kaltsuja lõnganukkude valmistamist ja erinevate mängude mängimist (Iisaku muuseum... 2010). Võibolla saavad turistid viia lisandväärtusena endaga kaasa uued oskused ning seejärel ise oma kodus küpsetada leiba ja ja teha lõnganukke Eesti moodi ning tutvustada neid ka oma sugulastele-tuttavatele.

Oma oluline koht on Eesti pärimuskultuuris ka mängudel ja isetehtud mänguasjadel. Vanarahvas on ammudest aegadest kasutanud mänguasjade valmistamisel looduslike materjale, palju kasutatakse puitu (leppa, kaske ja kuuske) ja tõrusid ja käbisid. Tähtis osa on siin isetegemisel – lapsed pidid enamasti endale ise midagi huvitavat ja meelepärast meisterdama või paluma vanemate abi, sest valmis mänguasju saada ei olnud. Näiteks tuulevurr valmistatud haavapuu liistudest, puulaev valmistatud puulaastust ja lehtedest, rakulka, vibu ning pajuokstest vile. Õnneks on tänapäeva inimestel sh turistidel, kelle jaoks vana puitmänguasja maailm võõras, võimalus neid näha ja kaasa osta. Suur hulk arhailisi puitmänguasju on müügil näiteks Hiiumaal Emmaste Käsitöökojas. Isemeisterdatud puidust mänguasju saab koju kaasa võtta, turistidele on need suveniiriks ja reklaamiks Eestile.

Tuntuimad Eesti mängud, millest turistid osa võiksid võtta on näiteks karkudel kõndimine, rakulkast laskmine, vurri veeretamine ja tiku tõstmise mäng.

Sidudes turismi tihedalt Eesti pärimuskultuuriga, garanteerimine selle jätkusuutlikkuse ja arengu. Eesmärgiks on hoida elus puutööökultuuri koos loodusteadmusega, käsitööoskuseid koos rahvakommetega. Ligikaudu 50% Eesti pindalast katab mets, seega on just puit see, millega Eestit laias maailmas reklaamida.

Kasutatud allikad:

Avinurme Elulaadikeskus. Pärandkultuur.

[<http://www.elulaadikeskus.ee/parandkultuur/>] 18.10.2010.

Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liit MTÜ. [<http://www.folkart.ee/>] 18.10.2010.

Kalamees, A, Arrak, J. 2007. Eesti Rahvamänge, AS Ajakirjade kirjastus.

Muuseumitunnid. Iisaku muuseum. [<http://www.iisakumuuseum.ee/avaleht/pedagoogika/>?] 18.10.2010.

Puidutoodete firma E.Strauss AS. [<http://www.strauss.ee/>] 18.10.2010.

Rahvakultuuri valdkondlik andmekogu. Rahvakultuuri Arendus- ja Koolituskeskus. [<http://www.rahvakultuur.ee/index.php?s=107>] 18.10.2010.

Rahvapärase puutöö ja ravimtaimede õppepäevad Aimlas. RMK Aimla looduskeskus. [<http://www.maavald.ee/prindi.html?id=3918>] 18.10.2010.

REBALA MUINSUSKAITSEALA TURISMIOBJEKTINA

Kristel Tammiste

Haapsalu Kutsehariduskeskus, loodusturismi korraldus, 1. kursus

Turismiobjektina võiks huvi pakkuda Harju maakonnas, Jõelähtme vallas asuv Rebala muinsuskaitseala, mis on rikkaliku ajaloopärandiga iidne kultuurimaastik. Umbes 74 km² suurusel kaitsealal on enam kui 300 arheoloogiamälestist nooremast kiviajast alates ning mitmeid külasid, mille vanus ulatub paarituhanda aasta taha. Turismitootena oleks Rebala muinsuskaitseala huvipakkuv just Eesti pealinna külastavatele turistidele kena ühepäevase väljasõiduna koos giidiga.

Rebala muinsuskaitseala loodi 1987. aastal, olles tookord ainuke maastikukaitsega tegelev muinsuskaitseala Eestis. Selle muinsuskaitseala eesmärgiks oli Eesti põhjarannikul asuva ainulaadse, suure teadusliku ning kultuurilise väärtusega ajaloolise põllumajandusmaastiku ning seda kujundavate elementide säilitamine ja kaitse. Põllumajandusmaastiku kujundavateks elementideks on külad, talud, krundid, kõlvikud ja nende ajaloolised piirid, arheoloogia-, ajaloo-, tehnika-, kunsti- ja loodusemälestised. Sellest kõigest saabki põhjalikuma ülevaate, kui suunduda Tallinast välja mööda Narva maanteed, marsruudil Tallinn – Saha – Kostivere – Jõelähtme – Linnamäe HEJ – Jägala juga – Maardu – Tallinn.

Saha kabel on eestlaste muistse pühapaiga kohale ehitatud üks esimesi ristiusu kantse. Rahvapärimuse kohaselt on see ligi 50 aastat vanem kui Tallinna linn ning asutatud piiskop Fulco poolt. Kabeli rajamise täpne aeg pole teada, kuid algne puukirik põletati maha juba 1223. aasta ülestõusu päevil. Põlisele kultuupaigale viitavad neli I aastatuhandel eKr pärinevat väikeselohulist kultusekivi kabeli vahetus läheduses ning säilinud rahvapärimus sinna ohvriandide viimisest hilisemalgi ajal, kui kabel oli juba lagunenu. Praegune kabel on ehitatud tõenäoliselt samal ajal kui Pirita kloostergi, s.o. 15. saj II veerandil. Oma ehitusliku iseloomu poolest olid need kaks sakraalehitist väga sarnased – kabel oli justkui kloostri miniatuurvariant. Mitmed ehitusdetailid nagu näiteks kõrgel asetsevad aknad, nurgatorn, kõrge viilkatus jm näitavad, et kabelil oli teisigi funktsioone peale jumalakojaks olemise. Vajaduse korral võis see olla ka kindlustatud paik

kallaletungide eest, peatuspaik palveränduritele, aga ka laopaik kaupmeestele. Meremeeste kaitsepühakule Nikolausele pühitsetud Saha kabel kuulus algul Jüri kihelkonda, 16. sajandist Jõelähtme kiriku juurde. On teada, et kabel oli väga viletsas seisus juba 1725. aastal.

Lagunenud kabel taastati 1968.–71. aastate restaureerimistöde käigus. Legendi kohaselt olevat kabeli ehitanud kolm kaupmeest, kes merehädas olles näinud kaugel rannas suurt pihlakat ja töötanud pääsemise korral sinna kabeli ehitada, mida nad ka teinud.

Jõelähtme kirik on Eestimaa üks vanemaid kirikuid. Esialgne kirik rajati puust arvatavasti taanlaste vallutuse perioodil 1220-ndate algul. Kirjalikes allikates mainitakse esmakordselt Jõelähtme Neitsi Maarjale pühitsetud kirikut 1241. aastal ning keskaegse läänisüsteemi alusel kuulus see Tallinna Toomkirikule. Kirik ehitati muistse Repeli kihelkonna keskele, millest hiljem kujunes pisut väiksem Jõelähtme kihelkond. Oma praeguse väljanägemise on kirik saanud kolmes suuremas ehitusetapis, omandades lõpuks traditsioonilise “kolmikhüppelise” siluüetirühma: 14. sajandi I poolel rajati kirik, mille põhiplaan ühtib vaid praeguse pikihoonega, 15. sajandi algul ehitati juurde kooriruum ning 1912. aastal lisati juurde massiivne neogootilik läänetorn, mis asendas 1910. aastal tulekahjus hävinud viilutorni. Ehituse käigus on lammutatud algselt põhjaküljel olnud käärkamber ning lõunaküljel olnud sandikoda. Ka on muudetud akende kuju ja suurust, põhjasein oli algselt hoopis ilma akendeta. Murranguline oli ehitusloos aasta 1878, mil arhitekt Fr. Modi järgi sai kirik praeguseni püsinud neogooti kujunduse. Säilinud on mõned väärtuslikud kunstimälestised nagu 1639. aastal valminud renessansstiilis kantsel ning 1670. aastal valmistatud barokkaltar. Jõelähtme kogudust on pikka aega teeninud eesti kirjanduslukku läinud Gustav Heinrich Schüdlöffel (1798–1859), kelle viimane puhkepaik on siinsamas kirikuaias.

1939. aastal püstitati mälestussammas Jõelähtme kihelkonnast pärit Vabadussõjas ja I Maailmasõjas langenud võitlejate auks. Samba kavandi autor oli Anton Starkopf. Kaunis mälestussammas purustati juba kahe aasta pärast nõukogude-meelsete poolt. Saksa okupatsiooniajal taastatud samba hävitasid uuesti 1944. aastal tagasipöördunud kommunistid. Kolmandat korda püstitati sammas 1992. aastal esialgse kavandi järgi.

Rebala kaitseala alla kuulub Eesti üks vanimaid põllumajandusmaastikke, kus asustuse kujunemist võib jälgida juba pronksiaja algusest. Kümnekond siinset vanaküla on säilitanud oma arhailise külastruktuuri ja aastasadade vanuse ilme, millele viitavad kiviaedadega ääristatud külatänavad ning paekivist talukompleksid omaaegsete rehielamute, lautade, keldrite ja kaevudega, mis küll tänu oma funktsiooni kaotamisega tänapäeval, on suuresti lagunenud või ümberehitatud.

Vanaküladest, mida esmakordselt mainitakse kirjalikes allikates 1241. aastal, olgu siinkohal mainitud Rebala, Parasmäe, Vandjala ja Rootsi-Kallavere.

Rebala – kaitseala nimiküla, on sama koha peal eksisteerinud juba 2000 aastat. Rebala külas moodustas suurema osa õuesid avara sumbja ringi, mille keskel asus 19. sajandil ja asub praegugi väike tiik, mis olevat kaevatud vesise nõo kohale. Oma põlise asupaiga ja üldise planeeringuga on see sumbküla püsinud vanades vormides tänapäevani.

Parasmäe küla põhiosa on küll endistviisi ridaja planeeringuga, kahel pool külatänavat, kuid märgatavalt hõredam kui paar sajandit tagasi. Oma laiali paigutatud uuemate talude ja saunakohtadega annab see hea pildi tuumikkülüst, mille teke on valdavalt seotud kruntimisega ja ulatuslike maakorraldustöödega 19. sajandi teisel poolel. Kuna küla läbiv tee on tänapäeval küllalt elav liiklussoon, on see mõjutanud ka küla ilmet – vanad kiviaiad on suuresti kadunud, säilinud on need vaid loodepoolses otsas, kus uus tee pöördub vanalt teesemelt kõrvale lagedamale põllule. Parasmäe küla taga on säilinud veel ribapõldude süsteemi jäänused.

Vandjala külaski on püsinud vana külatee, kuid talude kadumise tõttu küla keskosas on vanast ridakülüst moodustunud korrapäratu kõver ahelküla. Vandjala küla ajalugu on põnev ja eripärane. Veel 17. sajandi lõpul oli see asustatud eestlastega, kes kadusid Põhjasõja ja katku tagajärjel 18. sajandi alguses ning asendusid venelastega (teistel andmetel vandjalastega). Ühe versiooni järgi seostatakse venelaste külla asumist Peeter I-ga, kelle käsul Kadrioru lossi ehitama toodud venelased olevat ise leidnud siin tühje maju elamiseks. Külaelanike enamiku rahvuse järgi sai küla rahvapäraseks nimeks Veneküla, mida kasutatakse tänapäevalgi. Ometi ei saa siin täheldada mingeid venepäraseid jooni hoonete ehitamisel või taluõuede paigutuses, küll aga avaldub eripära näiteks talunimedes.

Rootsi-Kallavere – sealgi põrkuvad tänapäeval kaks kultuurikeskkonda vastamisi ja näivad kõrvuti eriti kontrastsetena: kiviaedadega ääristatud külatänavad, varjulised ja hoolitsetud õued külas ning paarsada meetrit eemal suured paneelmajad Maardu linnas. Siin, küla ja linna piirimail, saad selgemini kui kuskil mujal aru Rebala kaitseala eesmärkidest ja vajalikkuses.

19. sajandi lõpus ehitatud kolme kõrge kaaravaga kivisild vanal Narva maanteel on tänapäevalgi kasutusel. Saja-aastasest sillast veidi põhja pool tuleb maalune Jõelähtme jõgi allikatena taas maa peale ja voolab kuni Jägala jõkke suubumiseni.

Rebala maastikukaitsealale jääb kaks mõisa Maardu mõis ja Kostivere mõis. Maardu mõisa on esmakordselt mainitud 1397. Aastal, kuid mõisa ehituse hii-gelaeg jääb 1660-ndatesse, kui härrased von Fersenid olid saanud Maardu mõisa

omanikeks. Mõisa arvukad ostu-müügi ja kinkelepingud näitavad, et mõis on läbi aegade käest-kätte käinud, kuuludes mõnda aega isegi Katariina I-le. Ehkki Tema Kõrgus ise ei ole kunagi mõisa külastanud, teadis rahvas rääkida lugu vägevast joomapeost, mille korraldajaks Peeter I isiklikult olnud. 18.–19. sajandil kujunes Maardu mõisast pealinna tähtsama rahva jaoks suvine väljasõidukoht. 20. sajandil pikka aega koolina tegutsenud väärikas hoone on nüüd Eesti Panga omanduses taastamas oma endist funktsiooni. Mõned kilomeetrid eemal Maardu mõisast ida pool, Jõelähtme jõe kaldal seisab Kostivere mõis. Ka Kostivere mõisal on olnud palju omanikke, kuid pikemat aega on see kuulunud ka Pirita kloostrile, varustades kloostrit köögiviljadega. Kahekorruseline kivist härrastemaja ehitati 18. sajandi lõpus, kuid see põles 1905. aasta rahutuste käigus. Viimase mõisniku von Dehni ajal peahoone taastati, kuid mitte päris endisel kujul. Maja ümbritsesid arvukad majandushooned, sealhulgas ka veski ja viinavabrik. 1920-ndatel muudeti Kostivere riigimõisaks ning 1941. aastal sovhoosiks, mille keskuseks oli peahoone kuni sovhoosi likvideerimiseni. Seejärel võttis mõisa haldamise üle vallavalitsus.

Fosforiiti hakati Eestis kaevandama Ülgasel. Ettevõtte, mis 1920-ndatel Ülgasel käima pandi, koosnes kahest osast: kaevandusest ja sorteerimis-rikastusvabrikust. Lisaks ehitati veel kahe kilomeetri pikkune raudtee kaevanduse ja Koljunuki sadama vahele, mille kaudu toimus fosforiidi väljavedu. Fosforiidi vedu toimus ainult mere kaudu, mistõttu oli talviti mere kinnikülmumisega väljaveo võimalus piiratud. Ööl vastu 5. detsembril 1938. aastal hävis vabriku hoone tules. Järele jäid ainult katlamaja ja kuivatushoone müürid. Ülgase paekallas, kuhu kaevandamise käigus tekkis umbes nelja kilomeetri ulatuses käike, kuulub Ülgase maastikukaitseala alla. Käikudes viibimine septembrist maini (talvisel perioodil) on keelatud, kuna siin asub Eesti üks suurimaid nahkhiirte talvituspaiku. Nahkhiirte häirimine sel ajal on loomadele eluohtlik.

Linnamäe hüdroelektrijaam ehitati 1922. aastal ning oli mõeldud täienduseks kilomeeter ülesvoolu asuvale puupapivabriku jõujaamale. Viimane oli Tallinna Lutheri vabriku üks osakond. Kunagist tööstusettevõtet meenutavad nüüdseks võssa kasvanud kanalid Neeme suunduva tee ääres. Linnamäe hüdroelektrijaam oli omal ajal arhitektuuriliselt kauneim tööstushoone Eestimaal. 1941. aastal õhkisid taganevad Vene väed jaama, säilisid pais ja kalatrepp ning jaamahoone veelune osa. Hüdroelektrijaam renoveeriti ja avati taas 2002. aastal 10. detsembril.

Vana Tallinn-Narva maantee ääres asuv kõrts-postijaam on tõenäoliselt seal olnud juba 17. sajandil. On teada, et 1712. aastal rajati siinse kõrtsi juurde kasakate postijaam. 1715. aastal alustati uue, mantelkorstnaga puithoone püstitamist,

mille 18. sajandi lõpus vahetas välja kivehitist. Postijaamu oli hakatud ehitama ülevenemaaliste tüüpprojektide järgi. Jõelähtmes valmis 1822.–1824. aastatel nn. Ruunavere tüüpi postijaamahoone. Samaaegselt ehitati peahoone taha ka tall ja sepikoda. Aegade jooksul on need hooned leidnud mitmelaadset kasutust: 19. sajandi II poolel läksid need Jõelähtme mõisale, 1920-ndatel muudeti vallamajaks, mille funktsioonid läksid hiljem üle külanõukogule. Postijaama traditsioone jätkas veel vaid väike sidejaoskond, mis 1995. aastal kolis kõrval asuvasse endisesse meiereisse. Praegu elab hoone edasi oma elu Jõelähtme vallamajana, kus 1996. aastal toimusid suured renoveerimistööd.

Jägala linnamägi on Eesti suurima õuepindalaga linnus (2,8 ha) ning rajatud 7.–8. sajandil, kuid inimesed on selle koha peal elanud juba 5000 aastat tagasi, hilisneoliitikumis. Sellest annavad tunnistust leitud nõor- ja kammkeraamika ning leasemed. Linnust uuriti juba aastatel 1920–1923 A. Spreckelseni, A. Friedenthali ja A. M. Tallgreni poolt. Tugevasti sai linnus kannatada seoses Linnamäe hüdroelektrijaama ehitamisega 1922. aastal.

Kostivere küla tagusel karjamaal kõrgub kaitseala kõige suurem väikeselohuline kultusekivi (kõrgus kuni 3,5 m) – Liukivi. Selliseid kive, millele inimene on kulutanud sisse ümmargused lohud, nagu oleksid nad palja jala kannaga kivisse keeratud, on kaitseala territooriumil saja ringis. Lohkude tegemise komme oli meil levinud I aastatuhandel eKr ning seotud viljakus- ja sigivusmaagia rituaalidega. Need lohud ei ole ohvriandide jaoks, kuna osa neist paikneb kivide vertikaalsetel külgedel. Kostivere liukivil on olnud rahvapärimeste kohaselt jõud, mis lastetust ravinud. Selleks tuli õnnetul naisel palja tagumikuga kivilt alla sõita. Kivi peal on näha ka liulaskmisrenn.

Eesti vanimad ja esinduslikumad kivikirstkalmed on rajatud Jõelähtmes hilispronksiajal 8.–7. sajandil eKr. Seoses uue maantee ehitamisega toimusid 1982.–1984. aastatel arheoloogilised päästekaevamised, mille käigus selgitati välja ühtekokku 36 kivikirstkalmet. Läbikaevatud kalmed “tõsteti” fotoplaani põhjal uue tee kõrvale. Surnud olid maetud kesksetesse kirstudesse peaga põhja suunas, pilk pööratud elu andva päikese poole. Neid ümbritses paekividest ringmüür – justkui toleaege inimese maailmamudel: olles ise ringi keskpunktis võis vaid pilguga haarata maailma kättesaamatut silmapiiri. Leidudest esines kirstudes näiteks kaheksa luust ehtenõela, pronksist pintsetid, habemenuga ning kolme noa katked, kaks paari spiraalikujujulisi oimuehteid, käevõru, merevaikhelmes, kolm pronksist pöörataolist nõöpi ning kaks kaksiknõöpi. Hauapanus, mis koosnes pronksist habemenoga ja pintsetist, oli pronksiaja lõpupoole kõige tavalisem Jüütimaal. Ilmselt pärinevad Taani alalt ka kalmetest leitud pronksist pöörad, mida kasutati rõivaste kinnitamiseks kõrvuti kaksiknõöpidega. Jõelähtme on seni

ainus pronkspöörade leiukoht ida pool Balti merd. Unikaalne on ka üks paadikujuline kivikirst.

Rebala "Lastekangrute" nimelisse muististekompleksi kuulub kuus kivikirstkalmet (millest üks on praeguseks hävinenud), fossiilsed põllujäänused ja kiviaiad. Lastekangruteks hakkas sinseid kalmeid kutsuma külarahvas, kuna külalapsed armastasid siin mängimas käia. Nime tähenduse teeb huvitavaks teadmine, et enamasti on siia maetud surnud kas varases lapse- või nooreseas. Arheoloogilisi päästekaevamisi alustas siin Vello Lõugas seoses Maardu Keemias-kombinaadi fosforiidikaevanduse laiendamisega 1982. aastal ning jätkati juba teaduslikel eesmärkidel 2000. aastal Tartu Ülikooli arheoloogia üliõpilaste poolt professor Valter Langi juhendamisel. Kivikirstkalmed on dateeritud nooremasse pronksiaega (1100–500 eKr), maetud on nii kesksesse kirstu kui ka kirstust väljaspoole ringmüüri sisse. Siinses viiest kalmest leiti 40 inimese jäänused (kellest 23 olid alla 10-aastased lapsed). Leidude hulgas oli savinõusid ning nende kilde, pronksspiraale ning luunõelu. Siinsed muinaspõllud on umbes 2000 aasta vanused, mille jälgi võime leida põldude läheduses paiknenud põllukivihunnikute ja põllupeenarde järgi. Muistsetest põllupeenardest on aegade jooksul kujunenud kiviaiad, mis on üks iseloomulikumaid kultuurmaastikku liigendavaid tähiseid.

Kiriku taga suundub tee ülesmäge põhja poole ja umbes kilomeetri pärast avaneb suurepärase vaade Jägala jõe ürgsele orule ja suudmealale ning kogu ümbrusele. Ristikangrumäel asub üks suurimaid kalmevälju siinkandis koosnedes paarikümnest hajali asuvast kalmest, mis pärinevad I aastatuhande II poolest eKr. Teada on, et siin paiknevad tolele perioodile iseloomulikud kivikirstkalmed, kuid et siinsed kalmed on arheoloogiliselt läbi kaevamata, on nende detailne sisu meile teadmata. 2003. aastal seoses golfiradade väljaehitamisele eelnenud arheoloogiliste eeltööde käigus avastati siin ka asulakoht, kuid saadud leidude (loomaluud, savinõude killud) nappuse ja väiksuse tõttu polnud võimalik seda täpsemalt dateerida, mistõttu jäi kindlaks tegemata ka asulakoha vanus. Ajaloolistel kaartidel sellel kohal asulat ei ole teada, järelikult on see likvideeritud enne 17. sajandit, kuigi võib olla tunduvalt vanem.

Kostivere karstiala on Eestimaa tuntuim ja Harjumaa suurim (pindala 125 ha). Riikliku kaitse all on suur langatusala pindalaga 16 ha, mis on ka kõige huvitavam osa. Karstialal neeldub Jõelähtme jõgi Kostivere asula juures ja tuleb maapinnale Jõelähtme vana silla juures. Jõe maa-aluste teede piirkonnas esineb omapärane lookarst avalõhede, karstikraavide, -lehtrite ja -orgude näol sügavusega kuni viis meetrit. Siin leidub väikeseid koopauid, neist suurim teadaolevaist on Karjakelder pikkusega kuus meetrit, laiusega neli meetrit ja kõrgusega kaks ja

pool meetrit. Groti põhjas on alati vesi. Siin on ka üks karstisild ning omapärased jäänukpangad, nn. "kiviseened".

Karstiväljal on kaks kuni kolm suurveeaega aastas – varakevadel ja sügisel, vahel ka vihmarohkel suvel. Suurvee kiiremaks äravooluks on kaevatud kanalid salajõe kohale. Kuival perioodil voolab vesi mööda salajõe vooluteid, mis moodustavad maa alla keerulise võrgustiku. Elektromeetrite uurimiste alusel võib arvata, et kõige suuremad koopad asuvad Tallinn-Narva maantee ja Jõeste talu vahel. Enamik karste on loode-kagu-suunalised. Vanarahvas räägib lugu, kuidas Kostivere külainimesi aegajalt Vanapagan kimbutamas käinud. Ettevtlikud mehed otsustanud siis ühel neljapäeva öhtul Vanatühjale kätte maksta ning jäänud teda suurte malakatega varitsema. Tulnudki Sarvik head-paremat kaasa viima, kui mehed talle kohe kaigastega kallale tormanud ja Põrguline maa alla peitu pugunud. Nüüd jooksebki jõgi kaks ja pool kilomeetrit maa all. Vanakurja põgenemisteed kuni Jõelähtmeni ning segamini pekstud maapind olevat Kostivere meeste vihast sündinud. Kostivere karstialale jääb Eesti Punasesse Raamatusse kantud väga haruldase alpi nurmika (*Poa alpina* L.) leiukoht. See on arктоalpiinse päritoluga kõrreline, mis on meil oma areaali lõunapiiri.

Jägala joa varasem rahvapärane nimi on Joarüngas. Kõrgelt klindiservalt alla voolav kaunis juga on ühtlasi ka Eesti kõrgeim looduslik juga, kõrgusega 7,8 meetrit. Vesi on kulutanud aastatuhandete jooksul klindiserva, mille tulemusel on tekkinud ligi 300 meetri pikkune ja 12–14 meetri sügavune järskude kallastega org. Siit on pärit vanim vesiveskist Eestimaal 13. sajandi algusest. Veelgi varasemal ajal on see koht kõigi eelduste järgi olnud muistne kultuspaik.

G. Vilberg kirjeldab oma 1921. aastal ilmunud raamatus "Harjumaa. Maateadusline lugemik", kuidas ta joa pealt teisepoole kaldale läinud: "Ma võtan jalad paljaks, käärin püksisääred üles, viskan sukad-saapad üle öla ja sammun jões edasi. Siit käib ka hobusetee läbi. Keskspaigas on vee vool õige tugev. Peab oskama käia, et pikali ei kuku. Ja oled kord pikali, ei siis pole enam puud ega põõsast, kust kinni võib hakata, ja kosk, mis 70 meetrit eemal, ligineb kiirelt. Vanemad inimesed räägivad, et nende mälestuses kolm korda joal on õnnetus olnud. Aastat 70 tagasi on üks hobune alla läinud, 1916. aastal kevadel viis vesi ühe voorimehe hobuse ühes vankriga alla. Hobune saanud surma, vanker kistud mõne aja pärast ka välja. Teine vanker on samal 1916. aastal alla langenud. Hobune on saanud õnne kombel ära päästa, vanker on tervelt alt välja tõmmatud." Aga kevadel, kui jõgi oma jääkatte saadab alla ülevalt joa servalt, kui jää puruneb kildudeks, supuks, siis on kohisemine võimsam, siis läheb lähedal oleva Ruu küla elanik ilusal vaikselt kevadisel öhtul tuppa ja lausub: "Aga joarüngas kohiseb! Vist lähevad jääd... Või tuleb teisi ilmu..."

Jääajast pärit loodusmälestistest on kõige eksootilisemad rändrahnud. Piirkonna esinduslikumad rändrahnud paiknevad paelaval Jägala jõe vasakul kaldal. Ellandvahe kivi on Eestis suuruselt kaheksas – pruun tahuka-kujuline rabakivirahn on 5,9 meetrit kõrge ja ta ümbermõõt on 34,8 meetrit. Läheduses on veel kuus suuremat rahnu, millest tähelepanuväärivaim on Kuke-Miku kivi – rööptahukakujuline rabakivirahn (kõrgus 4,5 meetrit, ümbermõõt 23,4 meetrit). Toreda rahvatraditsiooniga on aga seotud Laulukivi nimeline hiidrahn, mille peal armastatud laulmas käia ning kus laul ka alati hästi välja tulnud.

Põhja-Eesti paekallas kuulub suurejoonelisemate pinnavormide hulka. Rebala piirkonnas on ta suhteliselt katkendlik, liigestatud nn pangalahtede poolt panganeemikuteks (järsakut katkestavate, rannikumadalikult lavamaale sujuvalt üleminevad paekalda lõikud) ja jagunenud mitmeks astanguks. Viimase miljoni aasta kestel on Eesti territooriumi vähemalt neljal korral katnud mandrijää. Iga uus liustike pealetung kujundas mingil määral ümber varasemaid pinnavorme. Viimasest mandrijääkattest vabanes Rebala piirkond ligikaudu 11 300 aastat tagasi. Pärast seda oli ta tüüpilise Madal-Eesti alana korduvalt kaetud mitme jääpaisjärve ja Läänemere erinevate staadiumite vetega.

Arvan, et see võiks olla küllalt põhjalik ülevaade ühest maastikukaitsealast, mis asub kohe Tallinna külje all ning hõlpsaim viis tutvustada turistidele meie maa arheoloogiat, ajalugu, arhitektuuri ning tehnika-, kunsti- ja loodusmälestisi väljaspool pealinna.

KAMA UUES KUUES

Nadežda Bagdasarova, Anastassia Saveljeva, Urve Pärs
Tartu Ülikooli Pärnu kolledž, turismi- ja hotelliettevõtlus, 3. kursus

Eestimaal on pisike maadükike Läänemere ääres, mille kultuurilugu on mitmekihiline ja kirev nagu rahvariidemuster. Paraku kultuurilisest aspektist lähtudes oleme isegi oma põhjanaabritele vähe tuntud, küll teatakse Eestit kui head investeerimisvõimaluste kohta – 95% pangandusest kuulub Skandinaavia suurpankadele. Neis maades, mis ei asu Skandinaavias ega Vene Föderatsioonis, tajutakse Eestit kui Venemaa osa või siis pole sellist riiki üldse teadvuses – keegi ei tea, kus me geograafiliselt asume või mis meie kultuuris on omapärast. Mõnel välituristil võib sõnaga “Eesti” seostuda lisaks Tallinna vanalinnale leiutis Skype, kuulsused Mihkel Roos, Arvo Pärt, Carmen Kass, Baruto ja ilusad naised. Mõni oskab ka siinse rahva iseloomustamiseks paar sõna mainida: vaiksed, külmad, töökad, omaettehoidvad ja aeglase taibuga. Tahame aga Eestit külastavaid välituriste veenda, et meie kultuurilool on pakkuda nii mõndagi vaatamis- ning kogemisväärsust.

Tuntu ja ennenähtu kõrval pakub uudishimulikele välituristidele avastamisrõõmu kohalik Eesti köök. Ilmselt on nende inimeste osakaal välituristide hulgas äärmiselt väike, kelle Eestisse saabumisel on peamiseks stiimuliks soov tutvuda meie maa rahvusköögiga. Samas on toidukultuuri näol tegemist vägagi olulise pärimuskultuuri ja kohaliku eripära ilmestava elemendiga ning üheks reisimise rõõmuks on proovida rahvusroogi just nende toitude kodumaal. Eesti köök kasutab head ja tervislikku toorainet ning Euroopas populaarsust koguv mahepõllundus on siinsetes maapiirkondades olnud pikki aastaid tavaliseks elunormiks. Ka traditsioon ise kodus toitu valmistada ja vähem väljas süüa on vähemalt Euroopa mõistes üsna tähelepanu vääri nähtus. (Kultuuri...2010: 18-20) Söömine on paratamatus, mistõttu puutub toiduga iga päev kokku nii põliselanik kui ka turist. Nagu ütleb ka Eesti vanasõna: ükski ep seisa söömata, ükski ep seisa joomata. Tallinn Euroopa kultuuripealinn 2011 tiitli kandmine annab suurepärase võimaluse tutvustada maailmale meie toidukultuuri.

Minnes ajas sadu aastaid tagasi, oli eestlaste toidulaud praegusega võrreldes

talupoeglikum. See pole kunagi olnud rikkalik, mistõttu ka head isu soovimine polnud sügavalt juurdunud. Lauda istudes on eesti talupoeg soovinud oma perele hoopiski “Jätku leiba!” või “Jätku leivale!”, millele vastati “Jätku tarvis!”. Kui mõned Eesti rasked näljaperioodid välja arvata, ongi eestlase laual ikka jätkunud tumedat hapendatud rukkileiba. Must leib on eestlase põhitoiduks olnud juba pikki sajandeid. Eestlasele tähendab leib tumedat rukkijahust küpsetist. Sangaste mõisahärra, “rukkikrahv” Friedrich Georg Magnus von Berg (1845–1938) aretas Sangaste rukki. Tegemist on esimese teadlikult aretatud rukkisordiga maailmas, mida kasvatatakse tänase päevani. Leib oli eestlaste jaoks niivõrd keskne, et sellest kujunes kogu toidu ja elatuse võrdkuju. Leivast on kirjutatud laule ja luuletusi, leivaga seostub palju kõnekäände ja rahvatarkusi. Leiba peeti pühaks, seda ei tohtinud pilduda ega selle peale astuda. (Espenberg 2005: 36–46) Muud toidupoolist nimetati leivakõrvaseks – leivaviil asendas tihti taldrikut, millele pandi sülti, liha ja teisi toite. Leiba jagas peremees. Maal küpsetati korraga palju leiba, vähendamaks perenaise tööd ja kõva leiba söödi ka vähem. See, mida mujal maailmas leivaks nimetatakse, on meil tähistatud eraldi sõnaga – sai. Eestlase laual on rukkileib alati tähtsamal kohal olnud kui sai, mida küpsetati ainult pidupäevaks. (Kangan 1993: 55–58)

Kuni 19. sajandini oli eestlaste toidulaud väga vaene. Leiva kõrvale võeti silgu-soolvett või vee ja rukkijahuga segatud hapupiima. Toidulaud hakkas paranema koos talurahvareformiga, peagi lisandus toiduainete hulka kartul. Toidud valmistati talu majapidamisest saadud toiduainetest. Peamiseks söögikorrakks oli õhtusöök, mil keedeti putru või suppi. Pudrupäevadeks loeti kolmapäeva ja laupäeva. Liha oli eesti talurahvale maiuspala. Lihasupi päevad olid neljapäev ja pühapäev. Kõige levinum supp oli hapukapsasupp kruupide ja sealihaga. Ühel olulisemal kohal eesti köögis on olnud piim ja piimatooted: piim, hapupiim, hapukoor, või, kohupiim, rõõskkoor, sõir ja juust. Paikkonniti võis üks ja sama toit pisut erineda. Omapärase meeldiva maitse andis toidule reheahi, mille mõju ei saa asendada ühegi tänapäevase maitseainega. (Ibid.: 55–58)

Meie esiemadel eksoteilisi toiduaineid kasutada polnud, maailmastumisest polnud keegi veel midagi kuulnud. Sööki tehti enda põllul ja peenral kasvatatud viljadest, oma loomade piimast ja lihast, Läänemerest või kohalikest jõgedest-järvedest püütud kaladest ning Eesti metsadest korjatud marjadest-seentest. Veel neli inimpõlve tagasi sõi eesti talupere ainult kodus ning söögilauas oldi alati koos perega. Söömine oli tõsine, isegi pühalik toiming, mille ajal ei tohtinud sõnagi rääkida. Sellega liitus ka arvukalt vanu kombeid, mida pidi rangelt jälgima, et mitte kogemata nälga või muid õnnetusi majja tuua. (Virkus 2003: 14–16) Ajad muutuvad ja meie koos nendega, kunagine talupojakööök ei vasta enam kaasaja

nõuetele. Nüüdseks on avokaadost, basiilikust ja tsillipiprast saanud igapäevased toiduained, toiduvalik, mida poelettidel pakutakse, on kordi laiem kui kunagi varem. Esimeste iseseisvusaastate eksootikaeufooria on aga asendumas ökoloogilise mõtlemisega, mis hindab eelkõige kohapeal valmistatud toitu. Viimasel ajal on kõik oma ja vana jälle moodi läinud ja au sisse tulnud. Poolfabrikaatidele ja valmistoitudele eelistab eestlane üha rohkem koduseid sööke ning sedamööda, kuidas suurenevad valikuvõimalused, tärkab taas huvi ka vana köögikunsti vastu. Praeguseks on eesti köök välja kujunenud saksa, vene ja skandinaavia rahvaste köökidest, kuid on siiski suutnud säilitanud oma rahvusliku eripära.

Eesti rahvuslike toitude hulka kuulub terve rida täiesti omapäraseid toite, mida tuntakse ainult meil ja mis on väga populaarsed. Rahvustoitudeks on ühtede meelest verivorst, teiste arvates jällegi värsket kartul räimedega või hoopis mulgipuder, hapukapsad, kamatoidud, kanepitemp, piparkook, rukkileib. Eestit külastavatele turistidele on oluline tutvustada meie maa toidukultuuri, kuna nagu selgub konjunktuuriinstituudi poolt riikliku arengukava "Eesti toit" raames tehtud uuringust, on teadmised üsna kesised. Välismaalased oskavad eesti toiduna nimetada verivorsti ja seapraadi, kamast, verikäkist ega kaerakilest polnud peaaegu ükski turist kuulnud. Märksa kurvem on olukord eesti jookide tuntuse osas, sest ei keefiri ega kalja osanud turistid Eestiga seostada. Küll aga hindavad turistid väga kõrgelt Eesti õlut, viina ja likööri. Selline arusaam vajaks kindlasti muutmist. (Pöder 2006)

Turistidele tuleks tutvustada alkoholivabade jookide traditsiooni ehk näiteks läbi sellise rahvusjoogi nagu keefir ja kali. Rahvustoitudest võiks külastajatele lähemalt tutvustada kama, kuna küsides keskmiselt eestlaselt oma maa rahvustoite, siis kindlasti pakutakse ühe söögina just seda. Idee eesmärgiks on, et turistid tulevikus teaksid, mis on Eesti toit ja saaksid seda teadlikumalt nautida.

Oleme harjunud pidama kama Eesti rahvustoiduks ja selle üle uhked olema. Eestipäraselt on kama kirja pandud juba 18. sajandi alguses eesti-saksa sõnaraamatus ja see tähendas "keedetud kaertest jahu" (Tüvi 2006). Kama valmistati tera- ja kaunviljade segust, algselt kasutati põhiliselt otra, hiljem hakati kasutama ka kaera. Lõuna- ja idaosas söödi kama, mida tehti küpsetatud viljateradest jahvatatud jämedast jahust. Mulgimaal tehti mitmest viljast segakama: rukis, oder, nisu, hernes, uba. Kama söödi külmalt, söömiseks segati seda algselt veega, hiljem juba rõõsa või hapupiimaga. Paksuks kõrdiks segatud kama juurde anti leiba, vedelat kama söödi magustoiduna, maitsestatuna suhkruga või linnumagusa ehk meega. Üldiselt peeti kama siiski kergemaks suvesöögiks või vahepalaks, mida oli hea ka metsa ja põllule kaasa võtta. Paksemast kamast sai pigistada ka palle, mida söid enamasti lapsed ja mida anti kaasa karjapoistele. Ka jaanipäevaks ehk suvise

pööripäeva pühitsemiseks valmistati kodus kamakäkke, mida jaanitulele minnes oli hea kaasa võtta. (Viires, Vunder 2008: 269)

Tänapäeval valmistavad kamajahu suured tootmisettevõtted, Pereleib Tootmise AS Pärnu tootmistehhis tehakse suvel 45 tonni kamajahu kuus. Kamajahu bioloogiline väärtus on väga suur. Kuna kama on erinevate terade segu, siis on ta väga väärtuslik valguallikas sisaldades mitmeid organismi jaoks olulisi aminohappeid. Suur kiudainete sisaldus on oluline seedimisele. Kamajahust saab ka energiat andvaid liitsüivesivikuid, mitmeid vitamiine ja mineraalaineid. Kama kasutavad erinevad kondiitritoodete tootjad, samuti lisatakse seda maiustustesse. Kuna järjest enam pööratakse tähelepanu Eesti oma toidu otsimisele, siis on paljud restoranid võtnud menüüdesse toite, kus on kasutatud kamajahu – olgu selleks siis kamajahust küpsetatud kook või õhuline magustoit. (Tüvi 2006) Hästi maitseb traditsiooniline kamajook või -söök, segatuna keefiri, hapupiima või jogurtiga ning kes soovib, lisab ka suhkrut, sobib hästi ka meie metsas kasvavate marjadega. Üldse naljatatakse tõsiasja üle, et Eestis on normaalne süüa halvaks läinud rooga: hapukoort, hapupiima, hapukurki, hapukapsast – hapu tähendab nii hapendatud kui ka riknenud.

Kamajahust võib vastavalt fantaasiale ja maitsele valmistada mitmeid tervislikke, põnevaid ja toidulauda rikastavaid toite: kamajahu hapupiimatoodetega, kamakreem, kama-marjapuder piimaga, kamapallid, kama-jäätisekokteil. Heaks ideeks oleks turistidele tutvustada kama näiteks küpsetatud kamapannkookide näol, kuna tegu oleks toiduga, mis on tehtud Eestist pärit toorainest. Sageli assotseerub eestlaselgi oma maa rahvustoiduga arhailised traditsioonilised söögid, mida tegelikult enamik meist igapäevaselt ei söö. Tänapäeva tarbija toidulauale kohaldatud kamamamaiuste näol oleks tegu toiduga, mis eestlasele meeldiks, mida ta omaks peaks ning meelsasti ka külalistele pakuks. Kamatoitude magusaks tegemisel kasutaksime mett, mis oli vanarahva jaoks üks tõhusamaid arstirohtusid. Lisaks pannkookidele pakuksime traditsioonilist kamajooki ja täidetud kamapalle ehk kamaellosid.

Pakutavate kamamaiuste kõrvale sobib peale rüüpamiseks hästi vanade eestlaste tavaline jook kali ehk taar, millele sageli lisati kadakamarju. Oli levinud ütlus: igal talul oma taar. Külmast võetud kali oli kuumal suvepäeval hinnatud janukustutaja. Selle tegemisel sai ära kasutada vanaks läinud leiba. Seda valmistati nii, et ahjus pruunistatud leivale valati peale keev vesi, lisati mõni musta sõstra oks ja lasti mõni tund seista. Kurnatud kaljale lisati soojas vees lahustatud pärm ja suhkur. Seejärel lasti joogil seista ning valati kaljanõusse. Mõne päeva pärast oli jook tarvitamiseks valmis. (Kalvik 1981: 12) Kamajoogi kõrvale pakume kodumaist

rukkileiba. Eestile ainuomast musta leiba, kama ja kalja saaks välismaalastele turunduslikus mõistes reklaamida kui tõelist eksootikat.

Tutvustamaks kama kui meie rahvustoitu, võiks kamatooteid müüa vabas õhus nn kamakäruga keskaegses Tallinna vanalinnas, mis on Eesti üheks kõige olulisemaks turismisihtkohaks. See kõidaks väliskülastajate tähelepanu ning annaks võimaluse proovida erinevaid kamamaiuseid, näiteiks kamapannkookide näol. Koostööd saaks teha mitmete Tallinna kohvikute ja restoranidega, kelle menüüs on kamasuupisteid. Kamatoodetest võiks luua atraktiivse veebilehekülje, kuhu on koondatud retseptid ja videod kokasaadetes valmistatud kamatoodetest. Ühtlasi võiks lehel olla rubriik külastajatele arvamuse avaldamiseks ja nendepoolsete uudsete kamatoitude valmistamise ideede jagamiseks. Eesti rahvustoite, sealhulgas ka kamast valmistatud sööke tuleks hakata ajakirjades rohkem tutvustama, tuues ära toitude retseptid ning saadud maitseelamused. Luues Tallinn Euroopa kultuuripealinn 2011 reklaamiklipp, võiks selles toidukultuuri kui ühe osa rahvuskultuuri turundamisel sümboliks olla kama.

Sajandeid on võõrvallutajad püüdnud välja juurida eestlaste tavasid, kultuurilisi veendumusi ja traditsioone. Aastatuhandete vältel on toimunud segunemine siia rännanud erinevate rahvustega, nõnda on Eesti rahvuskultuur saanud mõjutusi nii läänest kui idast. Ehedast rahvuskultuuri kohtab tänapäeval üha harvemini. Ajaloolise saatuse ja globaliseerumise tulemusena on ka Eesti toidukultuur läbi teinud muutused ja saanud mõjutusi maailmas laialtlevinud trendidest. Vastukaaluks spagettide, riisi ja hamburgerite pakkumisele, peaksime tõhusamalt töötama toidukultuuris Eestimaise eripära säilitamise nimel. Eestlased on keskajast kuni 19. sajandini tihti oma kodumaal toimunud võitluste ja jagamiste juures pelgalt statistikas olnud, oleme siiski alati juhindunud oma uskumustest ja ei ole kunagi loobunud võitlemast ja alistunud saatusele. Läbi ajalooõppetundide oleme kõrbenud, küpsenud ja karastunud. Loodetavasti jätkub meil võitlustahet edaspidigi ning soovi julgeda erineda ja säilitada oma maa eripära ka toidukultuuris. Tehkem ennast rohkem nähtavamaks läbi Eesti rahvustoitude, mis on valmistamisviisilt lihtsad, kuid heamaitselised.

Kasutatud allikad:

- Espenberg, A. 2005. Euroopa söögid ja joogid. Tallinn: Tammerraamat.
Kalvik, S. 1981. Eesti rahvatoite. Tallinn: Valgus.
Kangan, M. 1993. Maailma rahvaste rahvusköögid ja toitude retseptid. I osa. Tallinn: Eesti Õppekirjanduse Keskus.

- Kultuuripuhkuse teema juhend. Tutvusta Eestit turismi alamstrateegia. Euroopa Liit. Euroopa Regionaalarengu Fond. Eesti tuleviku heaks. [<http://tutvustaeestit.eas.ee/images/materjalid/toolbox/Kultuuripuhkus.pdf>] 23.10.2010.
- Pöder, A. 2006. Turistid tunnevad halvasti eesti rahvustoite. Eesti Rahvusringhääling. [<http://uudised.err.ee/index.php?0565877>] 24.10.2010.
- Tüvi, K. Kama pole ainult suvesöök – Õhtuleht, 5. august 2006. [<http://www.oh tuleht.ee/index.aspx?id=203100>] 24.10.2010.
- Viires, A., Vunder, E. 2008. Eesti rahvuskultuur. Tallinn: Eesti Entsüklopeedia-kirjastus.
- Virkus, L. 2003. Estonian Cooking. Estonian Cuisine – Eesti Instituut. Tallinn: AS Ajakirjade Kirjastus.

SUITSUSAUN

Tuuli Lang

Haapsalu Kutsehariduskeskus, loodusturismi korraldus, 1. kursus

Kihnu kultuuriruum ja Seto leelo on Eestist juba kantud UNESCO kultuuri-pärandi nimistusse. Järgmiseks maailmapärandi kandidaadiks on võrulaste poolt esitatud suitsusauna traditsioon. Suitsusaun on populaarne atraksioon ning pakub elamust ka välituristidele. Suitsusaunadega seondub väga rikkalik vaimne pärand, teadmised ja oskused, ning seega oleks esindusnähtuseks sobilik. Eestis on suitsusaunad ja sellega seonduvad traditsioonid veel säilinud ning UNESCO nimistusse kuulumise läbi oleks võimalus seda kombetsikku esile tõsta ja väärtustada – mitte ainult välituristide, vaid ka eestlaste endi jaoks.

Järgnev maastikupilt on tänapäeval Võrumaale veel omane – saun ja sauna taga tiik, konnad, hundinuiad, talvel jääauk, vaikne omaette olemine eemal teistest majadest...

Alles olevate suitsusaunade kaudu saab näha saunakultuuri põliseid tavasid. Oma vanuselt kuni paarisaja aastani küündivad ehitised annavad suurepärase ülevaate suitsusaunade ajaloolisest ja ehituslikust arengust. Lõuna-Eestis on suitsusaunad endistviisi arvukalt esindatud ja kuigi neid on päris hulganisti ümber ehitatud ja kaasajastatud, on traditsiooniline suitsusaun säilinud.

Suitsusaunad järgisid kaua vanu ehitustraditsioone. Nii ehitati vanad saunad veel 19. sajandi lõpul ja mõned tänapäevalgi ilma vundamendita nagu sajan-deid varem. Ainult nurkade alla asetati suured maakivid. Vundamendi valamise komme on pärit 20. sajandi kahekümnendatest-kolmekümnendatest aastatest. Eelistatud ehitusmaterjaliks oli mänd, kuid mõnel pool kasutati ka lehtpuud, eriti haaba.

Ahi tehti vanadel suitsusaunadel maakividest, paekivialadel ka paest. Vanemad ahjud on lahtise maakivist kerisega. Kõige vanemad ahjud on olnud ilma sideaineta, suurtest kividest nagu kivihunnikud. Niisugune lihtne ahi on kindlasti vanem kui palkehitud. Kui Lõuna-Eestis on lahtine keris ka tänapäeval kõige levinum, siis Saaremaal on enamlevinud kinnine keris. Sealne keris on kolmelt küljelt kinnine, peale on pandud paeplaat nii, et lahtine on ainult esikülj.

Kerisekive valiti hoolega. Paremaks peeti mererannast korjatud kive. Ojades korjatud siledaid kive peeti ka sobivaiks. Kui kerisekivid läbi põlesid, tuli need välja vahetada. Seda tegevust nimetati kerise puistamiseks. Pidevalt kasutusel olevas saunas tuleb kerisekive ikka paari-kolme aasta tagant vahetada. Põhiline ahjumaterjal – maakivi, asendus eelmise sajandi esimesel veerandil tellisega. Nõukogude perioodil kasutati saunakeriste valmistamisel ka mitmesuguse kuju ja suurusega raudvaate ja tünne, aga traditsioonilisem arusaam väidab liigse rauakoguse suitsusauna hoopiski ära rikkuvat.

Võrumaal on laialt levinud saunas liha suitsutamine. Räägitakse, et saunas peab vähemalt ühe korra liha suitsutama, siis on alles tegemist õige suitsusaunaga. Nii mõneski talus jäetakse suitsuliha sauna rippuma. Suitsusaunas on steriilne keskkond ja liha ei rikne.

Võrumaal köetakse suitsusauna ikka laupäeviti. Külades, kus on tugev kogukond, tehakse sauna kordamööda ning ühes saunas käib mitu peret. Võru mehed sõlmivad suure osa tähtsatest kokkulepetest ja otsustest saunalaval.

Suitsusaun on traditsiooniline saun, mille kütmisel tekkivaid suitsugaase ei juhita küttekoldest korstna kaudu välja. Kerisekivid on küttekolde kohal, leegid kuumutavad kive vahetult ja suits tõuseb otse läbi kerise ruumi. Osa suitsust võidakse saunaruumist õhuavade või luukide kaudu välja lasta.

Suitsusauna kütmine võtab tavapärase korstnaga saunaga võrreldes kauem aega, sest kogu vajaminev soojus tuleb ühe kütmise jooksul kerisekividesse talletada. Kerise kuumaks kütmine võib aega võtta ligi kuus tundi. Suits aetakse enne saunaminekut leiliruumist välja ja saunaskäigu ajal enam juurde kütta ei saa. Keris peab olema suhteliselt suur, et kividesse saaks piisavalt kuumust salvestuda.

Suitsusauna laval istudes on targem seljaga mitte vastu seina nõjatuda, sest seinte ülemine osa ja lagi koguvad aja jooksul enda külge paksu tahmakihi.

Tänapäeval on suitsusaun praktilistel kaalutlustel peaaegu välja surnud, kuid samal ajal leidub siiani inimesi, kes peavad suitsusauna ainsaks õigeks saunaks. Suitsusaun on tänapäeval nautlemise koht – tunne rõõmu aeglaselt kuumusest, mis hellitab nahka, ära otsi suitsusaunast dušši – pese ennast esivanemate kombel ning ära muretse, et tuli ahju all on kustunud – see peabki nii olema. Kuna kuumus on salvestunud saunakividesse, seepärast tuleb leili visata alati kuuma veega.

Kui seda ehedust turistidele müüa, peaks arendama terviktoodet. Siinkohal võib pakkuda lisaks tegevusi ja tooteid, mis seonduvad saunaga või aktiivset tegevust lähikonnas, mis lõpeks lõõgastava saunaga. Selleks sobiks hästi jahindus ja kalandus, Võrumaal kuuritsaga püük. Talvel on Haanjas kõrgtasemel suusarajad ja maailmatasemel võistlused, aga ka suures koguses puutumata lumega metsa-

salusid, kuhu võiks inimesi mõneks ajaks teadlikult eksitada. Klientidel oleks võimalus ise sauna kütta ning valmistada saunavihtasid. Turismiettevõtja majapidamises võik olla mahetootmine, et saaks ise toota seepi ja saunaõlisid.

Siseturist peaks saama lisaks suurema koguse võru keelt ning linnainimeste jaoks kulgeks aeg kohalikus ajavöötmes. Kohaliku jaoks on see lihtsalt elustiil, aga mõned sajad kilomeetrit eemalt juba uskumatu maailm.

HOBUSERAUD KUI ÕNNE SÜMBOL

Kristel Kleeberg, Kati Vann

Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, turismiettevõtlus, 3. kursus

Paljudel riikidel on oma õnne sümbolid, mida nad ise väga hindavad ja mille järgi ka turistid neid hästi teavad. Näiteks türklastel on türgi silmad, mida peetakse kaitsvaks elemendiks kurja silma vastu. Igal endast lugupidaval juudil on ukse piidale kinnitatud toorarull. Vene rahvusest inimesed kannavad õigeusu riste ning katoliiklastel on tihti kodus altar koos neitsi Maarja pildiga. Ka vanadel eestlastel oli komme maja seinale kinnitada õnnetoov hobuseraud. Töö autorite ideeks on seda vana traditsiooni uuendada ning lisada mõned täiendavad detailid, et uus toode oleks atraktiivne nii turistile kui ka kohalikule.

Kas teate kui vana on hobuseraud? Eesti Põllumajanduse Akadeemia professor Rudolf Säre arvab, et hobuseraud võivad olla kuni 1500 aastat vanad. Eesti Põllumajanduse Akadeemias asub ka kollektsioon, kus on originaalraudu Hiinast, Türgist, Ukrainast, Hollandist, Belgiast, Rootsist, Marokost, Saksamaalt, Prantsusmaalt, Soomest ja Lähis-Ida maadest, samuti mitmeid imitatsioone. Hobuseraud võib kaaluda 90 g kuni 1 kg. Meile tuttava kuju võttis hobuseraud I maailmasõja ajal. Kuigi Euroopas tunti hobuse rautamist kõikjal juba 18. sajandil siis Aiasse ja Aafrikasse jõudis see alles hiljem. Enamasti kasutasid ülikud raudadeks või rauanaeltena väärismetalli. Sellise raua või naela leidmine tõi loomulikult leidjale suurt õnne ja kasu. (Lään 1969)

Vastavalt laialt levinud uskumusele ei tungi mustad jõud hoonesse, mille ukse kohal ripub hobuseraud. Selle uskumuse aluseks on legend, mille kohaselt olevat kord sepikotta tulnud saatan ja käskinud sepal rautada oma lonkavat jalga. Sepp sidus Luciferi kõvasti alasi külge kinni ja tagus kuradit vasaraga seni, kuni see armu paluma hakkas. Meister laskis saatana minema tingimisel, et viimane ei astu enam kunagi üle ukسلäve, mille kohal ripub hobuseraud. Hobuseraud peab olema kinnitatud kindlal moel. Raua otsad peavad olema ülespoole avatud (taeva suunas). Seda põhjendatakse vajadusega lisaks mustade jõudude eemale hoidmisele ka häid jõude ning oma õnne kindlalt raua sees hoida, et need välja ei voolaks. (Kuningas 2000)

Eestis on palju suveniiripoode, kus müüakse mitmeid puidust esemeid ja külmkapi magneteid. Hobuseraud on ese, mida ka eestlased on ajalooliselt õnnetoovaks ja kalliks pidanud ning seetõttu võiks seda toodet propageerida Eestis nagu näiteks Türgis türgisilma. Kuna igal tootel peab olema midagi, mis kutsuks seda ostma, siis peab hobuseraual olema huvitav välimus. Raud võiks olla tehtud käsitööna, seda saaks pakkuda nii puidust kui ka metallist ning sellel võiks olla pildid eesti hobusest. Toodete müügileti juurde võiks lisada väikesed eset tutvustavad brošüürid hobuseraua tähendusest ja õigest kasutamisest ning eesti hobusest. Brošüüre võiks olla kuues erinevas versioonis kolmekeelsena: 1) eesti, inglise, vene keeles; 2) soome, rootsi, norra keeles; 3) prantsuse, hispaania, itaalia keeles; 4) türgi, araabia, kreeka keeles; 5) läti, leedu, poola keeles ning 6) jaapani ja hiina keeles.

Eesti hobune on väheldase kasvu, ümarate vormidega, hea iseloomuga ja ilus. Eesti hobune on aastasadade ja -tuhandete pikkune rahvalooming, mis põhineb meie karmil põhjamaisel loodusel. Eesti hobune on üks oluline osa meie loodustervikust, mille hoidmine on rahvuslik kohustus.

Arheoloogid on leidnud märke hobuse (kasvatuse) kohta Eesti aladel alates seitsmendast aastatuhandest e.m.a., Baltimaade aladel elanud eesti hobune oli ligikaudu 140 sentimeetrit kõrge, Lõuna-Eestis olid nad veidi väiksemad. Esimesed kirjalikud teated Eestimaa hobuste kohta on pärit XI sajandist kuulsalt maadeuurijalt Adam V. Bremenilt, kes oma reisikirjeldustes kiidab eestlasi kahe asja, kullarikkuse ja heade hobuste eest. Kaasani Ülikooli Eesti päritolu professor C. Blumberg kirjutas 1887. aastal oma raamatu "Eesti hobune" sissejuhatuses: on teada, et eestlastel 12. aastasajaks palju häid hobuseid oli. Läti Hendrik kiidab oma ajalooraaamatus Saaremaa hobuseid.

Vanad eestlased ei läinud millalgi ilma hobuseta sõtta. Kiired ja väledad hobused võeti kaasa viikingilaevadele sarnastes paatides. Veelgi rohkem on legende eesti hobustest muistsetes vabadusvõitlustes 13. sajandil. Läti Hendriku järgi on lõuna poolt võetud ette sõjaretki, et saada Eesti alalt vastupidavaid ja kiireid hobuseid. Ka ristirüütlid oskasid hinnata eesti hobuse häid omadusi, mida näitab 1223. aastal sooritatud rännak Asti järvelt Tartusse mitte kohmakatel ristirüütli, vaid väledal ja vastupidaval eesti hobusel. Keskajal rakendati põllutöödel hobuseid rohkem Lõuna-Eestis, kuna Lääne- ja Kesk-Eestis olid selleks peamiselt härjad. Legend kuldsest rootsi ajast räägib, et Rootsi kuningas olla pärast seda, kui ta oma hobune surma saanud, ratsutanud Narva all eesti hobusel ja kiitnud seda. Eesti hobuseid on kasutatud paljude teiste tõugude parandajana. Liivi sõja ajal küüditati korduvalt nii elanikke kui ka hobuseid Venemaale. Eesti hobuseid sattus ka Gotlandile.

Tsaar Peeter I valitsemisajast alates viidi siit hobuseid tõuparandajateks Pihkva, Novgorodi, Tveri, Moskva ning isegi Simbriski kubermangu. Parajalt kiire, vastupidav ja vähenõudlik eesti hobune oli üks alusepanijaid Vene impeeriumi postiteenistusele ja hinnatumaid lüüsid selles. (Peterson 2000)

Välimusest köidab eesti hobune eelkõige oma näoilmega, mis sarnaneb natuke araabia hobuse omaga. Ka pea kujus üldiselt on otsitud sarnasust araabia hobusega. Eesti hobuste hulgas on esindatud mitmed värvused. Eriti laialt on levinud kõrvid, raudjad, mustad, hallid, kollased ja võigud hobused.

Läbi aegade on meie rahvas mõõtnud hobuste kiirust koju või laadale sõites, rääkimata kõrtsides sõlmitud kihlvedudest, hiljem jõuti ka ametlike võistlusteni. 1860. aastal Toris sündinud kõrb täkk Vapsikas vedas 1865. aasta näitusel Riias munakiviteel 358 puudast koormat; Moskva, Pariisi maailmanäituse proovivõistlustel 1. september 1866, kus teeolud olid kehvemad, jäi tulemuseks 200 puuda. Tänu heale esinemisele saadeti Vapsikas 1867. aastal Pariisi rahvusvahelisele näitusele, kus ta teenis esimese koha eest auhinnaks hõberaha. Sel korral vedas ta koormat kaaluga 6160 kg, mis on üle 15 korra tema enda kehakaalust rohkem. (Peterson 2000)

Eestis on praegu vähem kui 5000 hobust, viis aastat tagasi oli neid veel 10 000. 1927. aastal loendati Eestis 229 530 hobust. Eesti tõugu hobuste arv on vähenenud aga väljasuremisohtrliku piirini, praegu on eesti hobuseid maailmas vähem kui näiteks koduhobuse esivanemaks peetavaid przevalski hobuseid, Eestis umbes 150 mära. Tõu säilimiseks peaks karjas olema vähemalt 500 hobust. (Tross 1999)

Eesti hobune on olnud loomasõpradele tõeline murelaps ning neist on loodud kaks filmi “Loojangule vastu” ja “Varjupaik”. Mõlemad filmid on mõjuvamad ja mõttekamad siis, kui tuntakse eesti hobust või tahetakse temast paremat ülevaadet saada. Neil filmidel on oma tagamõte ja neis on palju rohkem kui esmapilgul võiks arvata. (Kollom 2000)

Hobuseraua kujulise toote suuruseks oleks autorite kavandi kohaslet 10 x 10 sentimeetrit ning hinnaks u. 160 krooni. Toode oleks unikaalne, et kui hetkel sooviks keegi osta hobuserauda siis kuskilt tavalisest poest ta Eestis seda ei leiaks. Ainus ostukoht on ratsavarustuse pood või sepikoda. Hobuseraua võiks riputada igaüks oma ukse kohale, mitte ainult turistid vaid ka eestlased ise. Võiks ju selle ilusa vana traditsiooni uuesti elustada.

Kasutatud allikad:

- Kollom, R. 2000. Oma hobune ja oma film
[http://www.temuki.ee/arhiiv/arhiiv_vana/Kino/2Kapr_k5.htm]
- Kuningas, T. 2000. Kuidas kasutada hobuserauda?
[<http://www.ohtuleht.ee/index.aspx?id=73663>]
- Lään, V. 1969. Kas hobuseraud toob õnne? [<http://www.horsemarket.ee/index/index.php?page=history&hID=1018&lang=est>]
- Peterson, H. 2000. Eesti hobune on osa meie looduspärandist
[http://www.loodusajakiri.ee/eesti_loodus/EL/vanaweb/0010/hobulugu.html]
- Tross, M. 1999. Eesti hobune tuleb päästa
[<http://www.ohtuleht.ee/index.aspx?id=55326>]

EESTI PÄRIMUSKULTUURIST VÄLISTURISTILE – TANTSUPIDU

Kersti Uusväli, Inge Lauringson, Riina Viilup, Tiina Oja
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor, turismiettevõtlus, 3. kursus

2011. a. suvel korraldatakse Eesti külma- ja küüslaugu pealinnas Jõgeval esimene naiste tantsupidu. Selle tõttu kutsutakse kõiki kaasa elama Eesti naistele. 2010. a. suvel toimus teine meeste tantsupidu kahe etendusega, kus osales 3000 tantsijat.

Tantsimine on eestlastele omane olnud ammudest aegadest alates. 19. sajandil ei pööratud tantsule siiski nii palju tähelepanu kui laulule ja pillimängule. Selleks, et tantsu kunstinahtuseks pidada, kulus rohkem aega. Huvi tantsukunsti vastu kasvas oluliselt 20. sajandi alguses. Seejuures oli suur mõju traditsiooniks kasvanud üldlaulupidudel. Toimusid tantsulised ühisesinemised. IX üldlaulupeo “Ilopüha” etenduses 1928. aastal ja X üldlaulupeo “Jaaniõhtu” lavastuses 1933. aastal tegid kaasa rahvatantsurühmad. Nii loodi side laulupidude ning tantsu vahel.

Üldtantsupeo alusepanijaks võib pidada 1934. aastal aset leidnud I Eesti Mängude tantsu ja võimlemispidu. Üritusel esines 1500 rahvatantsijat. II üldtantsupidu (II Eesti Mängud) toimus 1939. aastal, esinejaid oli seal juba 1800.

II maailmasõja ajal katkes ka nooruke tantsupidude traditsioon. III üldtantsupidu toimus 1947. aastal. Esinejaid oli 840. 1950. aastal korraldati järgmine pidu – seekord Lauluväljakul. Teisel sõjajärgsel tantsupeol oli juba 1500 esinejat. Kõik järgnevad üldtantsupeod on korraldatud Kalevi keskstaadionil.

1955. aastal toimunud V üldtantsupeol ületas tantsijate hulk juba 3000 piiri ning kasvas järgnevate pidudega pidevalt. Aegade suurim üldtantsupidu (IX) toimus 1970. aastal. Sellel astus ette 10 000 esinejat. Oli välja kujunenud kõiki vanuseastmeid hõlmav rühmaliikide struktuur – osalesid tantsurühmad alates mudilastest (lasteaialapsed) kuni tantsuveteranideni. Noorim tantsija sellel peol oli nelja aastane, vanim 76 aastane.

Peol osalesid ka puhkpilliorkestrid, rahvamuusikaorkestrid jm. Huvi peo vastu oli väga suur – viiest etendusest said vahetult osa 75 000 pealtvaatajat. Kõigil järgnevatel üldtantsupidudel on esinejate arv olnud optimaalne – 8000 ümber.

Üldtantsupidu on terviklik, kindla süžeeaga etendus. Tuhanded rahvarõivais tantsijad moodustavad tantsides üle väljaku värvikaid mustreid. Üldtantsupidu toimub enamasti samal nädalavahetusel üldlaulupeoga. Neid ühendab mõlema peo osavõtjate ühine pidulik rongkäik Tallinna kesklinnast lauluväljakule.

Mõned üldtantsupeod on toimunud ka omaette – VII üldtantsupidu 1963. aastal, IX üldtantsupidu 1970. aastal (üldlaulupidu korraldati erandina 1969. aastal, tähistamaks 100 aasta möödumist esimesest üldlaulupeost), X üldtantsupidu 1973. aastal ning XII üldtantsupidu 1981. aastal (1980. aastal toimus Tallinnas Moskva olümpiamängude purjeregatt ja sellega seoses ka üldlaulupidu. Üldtantsupidu lükati aasta võrra edasi).

Viimane üldtantsupidu toimus 3.–5. juulil 2009. aastal. Enamik üldtantsupidudest on toimunud nõukogude võimu perioodil. Ideoloogiline surve oli tantsupidude puhul võrreldes laulupidudega oluliselt nõrgem. Esiteks polnud deklaratiivseid Leninit ja parteid ülistavaid tantse, mida saanuks kavasse suruda, teiseks olid korraldajad piisavalt nutikad.

Kuna üldtantsupidu on terviklik lavastus ning staadioni väikese mahutavuse tõttu antakse publikule kolm kuni viis etendust, oli võimalik loobuda avakõnest. Kõne asendati selleks puhuks loodud luuletekstiga. Eredaimaks näiteks on Vladimir Beekmani tekst: “Eesti, mu südame kodu, visade isade maa. Teist nii armast ei ole ja iialgi olla ei saa.”

Kohustuslikus korras pidid kavas olema nn vennasrahvaste tantsud. Tantsiti läti, leedu, vene, valgevene, moldaavia, aga ka ungari, saksa jt rahvatantse, küll süütidena, küll eraldi. Nende esitamine oli pigem kasuks kui kahjuks.

Tantsupeod on ammutanud oma sisu rahvakunstist ning läbi aegade toitnud rahvustunnet. Alates 1962. aastast korraldatakse üldlaulupidude vahelistel aastatel noorte laulu- ja tantsupidusid. Esimene noorte tantsupidu toimus 1962. aastal.

Naiste tantsupeo korraldamise idee hakkas idanema pärast 2007. aastal Jõgeval toimunud I Eesti Naistetantsu festivali. Mõttele andsid hoogu Rakveres toimunud meeste tantsupeod.

Augustis 2009. aastal kutsusid Folklooriseltsi Jõgevahe Pere esindajad ümarlauda Laiuse rahvatantsuseltsi Meie Mari, Põltsamaa Kultuurikeskuse naisrühma Uhka ja Jõgeva linna segarahvatantsurühma Kaaratsim esindajad. Ühiselt võeti vastu julge otsus: hakkame tegutsema naiste tantsupeo korraldamise nimel.

Novembris 2009. aastal sõlmisid eelpool mainitud tantsurühmad I Eesti Naiste Tantsupeo korraldamiseks koostöölepingu ja moodustasid peo toimkonna.

Aprillis 2010. aastal kirjutasid Jõgeva Maavalitsuse, Jõgeva Linnavalitsuse, Eesti Rahvatantsu ja Rahvamuusika Seltsi, Eesti Rahvakultuuri Arendus- ja Koo-

lituskeskuse ning peo toimkonna nimel Folklooriseltsi Jõgevahe Pere esindajad alla Ühiste kavatsuste Memorandumile I Eesti Naiste Tantsupeo ettevalmistamiseks.

Sellele järgnevalt kirjutasid Airi Rütter peo toimkonna esindajana ja Ülo Luht pidulikult alla Ühiste Kavatsuste Leppele, mis sätestab, et Ülo Luht on peo pealavastaja ja lavastustoimkonna juht.

Peo ettevalmistamiseks ja läbiviimiseks on moodustatud peo toimkonna juurde 12 alamtoimkonda.

Naiste tantsupeo pakett. Eesti kultuur on mõjutatud meie keerulise ajaloo poolt. Pikkade aastasade jooksul on see saanud siiski kõrgetasemeliseks ja põnevaks ka välismaalasele. Tantsupidu on hea põhjus jälle kokku tulla ja nautida kaunist Eestimaad ja tantsukultuuri. 2011. aastal toimub Naiste tantsupidu Jõgeval, mis on armas linn Vooremaa maastiku vahel Pedja Jõe oru kaldal. Kõigil külastajatel oleks järgneva turismipaketi ostmisel võimalus linna ja kultuurisündmust oma silmaga vaatama tulla.

Paketis sisaldub:

- transport algusega Tallinnast (buss koos reisisaatjaga),
- majutus Mokko turismitalus kaheses toas (2 ööd),
- hommikusöök rootsi lauas,
- naiste tantsupeo pilet.

Paketi hind 1599 EEK (102 EUR) inimene.

Soovi korral ja vabade tubade olemasolul on lisatasu eest on võimalik majutust pikendada ja külastada ka Vooremaa maastikukaitseala. Vooremaad peetakse üheks esinduslikumaks voorestikuks Ida-Euroopa lauskmaal. Vööri on kokku 120, suuremad neist on Laiuse voor, Reastvere, Iravere, Kassinurme. Maastiku viirulisust aitavad rõhutada ja kaunistada piklikud järved voortevahelistes vagumustes.

Lisaks loodusele on võimalik nautida veel Jõgevamaal Puurmani vallas asuvat Puurmani mõisa ja Palamusel asuvat O. Lutsu Kihelkonnakooli muuseumi. Samuti asub Jõgevamaal Elistvere loomapark, mis on üks külastatavamaid looduspärke Eestis.

Kasutatud allikad:

I Eesti Naiste Tantsupidu [<http://www.naistetantsupidu.ee>]
Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA [<http://laulupidu.ee/>]

EESTI PÄRANDKULTUUR – LAUL, TANTS JA KIRJASÕNA

Ragne Vainov

TTÜ Kuressaare kolledž, turismi- ja toitlustuskorraldus, 1. kursus

Sissejuhatus

Pärimuskultuuriks nimetatakse rahva eelnevate põlvkondade poolt loodud ja minevikku tänapäevaga ühendavate vaimsete väärtuste kogu. Eestlast ühendab see tema maaga. See on meie esivanemate elu ja tegevuse jälg maastikul. Pärandkultuuris otsitakse midagi põlisrahvale – eestlastele – ainuomast. Me oleme aegadest aega armastanud laulda ja tantsida. Eestlased nimetavad ennast rahvaks alles 19. sajandi rahvusliku liikumise ajast alates, aga selle “ainuomase” juured ulatuvad aega, kus nad ennast nimetasid “maarahvaks”. Talurahva kultuur on pärandkultuuri põhiliseks allikaks. Rahva sõnalist vaimuvara on alates rahvusliku ärkamise ajast kirja pandud ja see on siiani kogudes alles. Praegusel ajal on pärandkultuur vaikselt hääbumas, paljud lähevad kaasa globaliseerumisega ja amerikaniseerumisega. Kuid on siiski olemas ka inimesi, kes soovivad saada rohkem teada iseendast ja oma juurtest.

Pärandkultuuri teadvustamine on tähtis kuna nii saab tuua ka teised inimesed juurte juurde tagasi. Töö pärandkultuuriga võib avastamisrõõmu pakkuda eriala inimestele – etnograafidele, folkloristidele, ajaloolastele, kultuuriloolastele, koduloolastele, arheoloogidele, muinsuskaitsetele – kuid tema laiem eesmärk on rahvahariduslik: pärandkultuuri objektide kaudu teadvustada rahvakultuuri ja ajalugu.

Laul kui eestlaste pärand

Muistsed eestlased laulsid põllul tööd tehes, sõtta minnes ja sõjast tulles, ning loodusele ja loodusest. Laule endast ja oma vanematest andis muistne eestlane edasi uhkusega oma lastele ja nii kandsid nad kaasas mitmete põlvede lugu. Nendes oli jõud, mis aitas vastu pidada orjaks olemise ajal ja jättis rahvale identiteedi, pragune popmuusika aga võtab selle meilt.

Vanasti inimesed laulsid sellest kuidas nad loodust armastavad ja mis töid nad teevad, aga praegu on laulud põhiliselt poisi ja tüdruku vahelisest armastusest.

19. aastasaja keskel toimus aktiivne pärimuse talletamine. Alguse sai ka laulupidude traditsioon, mis siiaaani meie vaimu kannab. Meie veres olev laulutraaditsioon, mis on pärit esiemadelt- ja isadelt töi meile tagasi vabaduse. 1988. aastal toimus öölaulupidu, kus lauldi palju isamaalisi laule. See tõstis rahva eneseteadvust ja aitas meil määrata end kui eestlast.

Regilaul on üks tähtis komponent eestlaste pärandkultuuris. See on regivärsiline rahvalaul ehk vanem rahvalaul, mis Eestis oli elujõuline kuni 19. sajandi keskpaigani. Regilaulu nimetatakse murretes leeluks, laumist leelutamiseks. Regilaulul on kolm tähtsat komponenti: sõnad, viis ja esitus. Selles on esikohal sõnad, muusika lisab tekstile ilmekust. Regilaulu viis on lühike ja väikese ulatusega. Regiviis on valdavalt ühehääline. Seda esitavad tavaliselt eeslaulja ja koor vaheldumisi. Eeslaulja viib laulu edasi, arendab seda, koor kordab eeslaulja esitatud värsse, annab talle mõtteaega. Mõnikord lauldi ka üksi (karjaselaulud, hällilaulud), kaks või üheskoos ilma eeslaulmiseta (sanditamislaulud), ka kahe koori vahendusel. Regilaulu liigid: lüroepilised laulud – tundelised, jutustava sisuga; töölaulud (karjaselaulud, lõikuslaulud); kommetega seotud tavandilaulud (pulmalaulud, mardi- ja kadrilaulud); perekonnaelust ja ühiskonnasuhteist kõnelevad laulud (vaeslapselaulud, orjalaulud); kiige-, mängu- ja tantsulaulud. Põhilised lauljad olid naised, mehed mängisid rohkem pilli. Regilaulu esitajat kutsuti laulikuks, kaasitajaks või leelotajaks. Need levisid suuliselt põlvest põlve ja olid kollektiivne looming.

Tants kui eestlaste pärand

Rahvatants on rahvaloomingu liik, milles väljendatakse tundeid, mõtteid ja suhtumisi rütmiliste liigutuste ja muutuvate kehaasendite kaudu. Rahvatants on välja kujunenud seoses rituaalsete toimingutega. Kaasajal on rahvatants kindla rahvuse kultuurilise identiteedi määraja. Eesti rahvatantsutava oli varasemal ajal põhiliselt seotud perekondlike sündmustega nagu näiteks pulmad. Neid tantsiti ka Eesti külapidudel 19. sajandil ja 20. sajandi alguses.

Tänapäeval näeb rahvatantsu põhiliselt tantsupidudel. See on tore sündmus, kuna ka noored võtavad sellest osa ja kogevad oma esivanemate traditsioone. Samuti on olemas tänapäeval koolis rütmika tunnid. Kindlasti on väga hea, kui selline tund on koolis kohustuslik, siis juba varajases nooruses hakkab laps pärimuskultuuriga tuvuma ja oskab seda edaspidi rohkem hinnata. Autor käis samuti rütmika tunnis ning hakkas hobi korras ka rahvatantsu haraastama ja sai kanda ilusaid Eesti rahvariideid.

Üks vana rahvatants, mida eestlastele meeldis, on Kaerajaan. See on lihtsa ehitusega ühe-või kahetuuriline tants, mida tantsitakse rahvalaulu “Kaerajaan” saatel. Tantsus osaleb neli inimest (kaks paari). A-osa võtmemotiiv on aeglaste ja kiirete käärhüpete vaheldumine, alustades vasaku jalaga. B-osas 2+3 plaksu nelja kõnnisammuga poolringi.

Eesti rahvatantsu ajalugu:

- 12. sajand – esimene kirjalik vihje eesti tantsulaadsele liikumisele Saxo Grammaticuse kroonikas “Gesta Danorum”, kus vihjatakse sõdalaste rituaalsele rütmilisele liikumisele tapluse eel.
- 1777 – Eesti kultuurielu uurija A.W. Hupel raamatus “Topograafilised teated” on iseloomustanud eesti rahvatantsu: “Nende (eestlaste) tantsimisel moodustavad paari vana ja noor, sageli mees mehega ja naine naisega, üks paar järgneb üsna lähedalt teisele, suures ringis ümber liikudes, mille juures toimub vähe vaheldust. Eestlased eelistavad kogu aja 3/4 või 3/8 takti, teevad väikesi, veidi lohisevaid samme ja kolmandal osal pörutavad jalga veidi tugevamini maha.”
- 1780 – H. J. Schlegel oli kodukooliõpetaja Eestimaal. Tema õppis eesti rahvamuusikat ja rahvatantsu põhjalikult tundma kiigeplatsidel ja muudel rahva kogunemiskohtadel. Tantsust räägib ta nii: “Igaüks võtab oma tüdruku käekõrvale, üks paar tantsib ees, teised paarikaupa järel, alati tüdruk ja poiss, reas, mis moodustab kord ussitaolise, kord ringikujulise joone. Mõnikord lasevad tüdrukud poistest lahti, mõlemad tantsivad eraldi pikades, kõverates ridades, ja kui nad üksteist uuesti kohtavad, võtavad käest kinni ning tantsivad jälle käsikäes nagu ennegi.” Tants olevat nii kerge, et selle saab nelja-viie minutiga selgeks.
- 1905 – Kaks üliõpilast P. Penna ja K. Luua kirjutasid üles “Vooritantsu” ja “Piru polka” algelised kirjeldused. Need olid tehtud Simititsa külas. See ei olnud teadlik rahvatantsude kogumine.
- 1907 – esimesena talletas rahvatantse noor koolmeister G. Vilberg Jõelähtmes ja Kuusalus.
- 1913 – Anna Raudkats (1886-1965), tantsuharrastuse elustaja ja tantsukoguja, teostas kogumisretke Setu alal ja Kolga rannas.

Ajalooost on näha, et just välismaalased on sõnastanud meie tantsu. Ise me oleme seda võtnud kuidagi lõbusalt ja mitte akadeemiliselt. Ega me mõelnud palju selle kirja panemisest, vaid lihtsalt edasi õpetamisest oma lastele. Eestlasele oli väga tähtis see, et tema lapsed mõistaksid vanemate tegemisi ja kannaksid neid järgnevatele põlvedele edasi.

Sõnaline vaimuvara kui eestlaste pärand

Alguses eestlased ei pannud laule ja jutte kirja, vaid see levis suuliselt, aga alates ärkamisajast hakati neid üles kirjutama. Väga palju on legende ja müüte erinevate kohtade kohta ning tänapäeval on turistidel ja meil endilgi nende kohta põnevaid jutte kuulda.

Muinasjutt on rahvajutu peamine liik, mis on teadlikult väljamõeldisele rajatud jutustus. Tavaliselt need jaotatakse looma- ja pärimusmuinasjuttudeks. Pärimusmuinasjuttudel eristatakse järgmisi alaliike: ime- ehk nõidusmuinasjutud, olustikulised muinasjutud, legendilaadsed muinasjutud ja muinasjutud rumalast kuradist (eesti Kaval-Antsu ja Vanapagana lood). Eesti muinasjuttude populaarsemad tegelased on abivalmis vaeslaps, tige võõrasema, tõrjutud noorem vend, koduloomad ja metsloomad. Eestis hakati muinasjutte sihipäraselt koguma 19. sajandi teisel poolel Jakob Hurda innustusel. Üks Eesti tuntumaid muinasjutu uurijaid oli Uku Masing.

Müüt on pärimuslugu, mis pajatab maailma loomisest, erinevate loodusnähtuste tekkest, jumalatest, iidsetest kangelastest ning paljudest üleloomulikest olenditest. See on inimeste fantaasia vili, mis on muutunud rahva seas levides, ei ole seotud reaalsete nähtustega ning arutleb maailmas mõistatuslike asjade alguste üle. On olemas loomismüüdid, mis pajatavad elu ja maailma tekkimisest; kangelasmüüdid, mis räägivad muinasrahvaste kangelastest (Kalevipoeg); tänapäevamüüdid ja tänapäevastatud iidset müüdid (Andrus Kivirähk “Rehepapp”, mis räägib eestlaste elust ülemöödunud sajandil); müüte eestlaste rahvaloomingust (Krati ehk tulihänna või pisuhänna lood, kus kratt veab inimestele varandust kokku); Fr. R. Faehlmanni müütilised muistendid (Emajõe sünd, Koit ja Hämarik, Loomine, Vanemuise laul).

Vanasõna on lühike, terviklik, hinnanguline ja kujundlik ütlus. Sagedasemad on nelja kuni kaheksa sõnalised vanasõnad. Need on pärit umbes 16.–17. sajandist. Näiteks: “Käbi ei kuku kännust kaugale”, “Silm on hinge peegel”, “Aus nimi on enam kui raha”.

Legend on suuliselt edasikantav jutustus, mis usutavalt räägib mingi koha või eseme päritolust või mingist meeldejäävast sündmusest. Näiteks Kalevipojast, Valgest Daamist, Suurest Töllust. Kui eestlased veel ei kirjutanud, siis see levis suust-suhu, aga nüüd kui kõik oskavad kirjutada, siis on legendid samuti kirja pandud, et neid oleks võimalik raamatutes kasutada ja ka välismaalastele tõlkida.

Saaremaa vägimehe Suure Tõllu haud asub otse Hirmustelt Tiirimetsa viiva tee ääres. Suur Tõll olla lubanud, et kui rahval häda käes ja vaenlane kimbutab, võib teda hauast üles hüüda ja küll ta siis rahvale appi tõttab. Kõrkküla karjalapsed olla

Suurt Tõllu narrimiseks hüüdnud, et näha kas Tõll tõuseb hauast üles: “Tõll, Tõll, tõuse üles, vaenlane on maal!” Siis tõusnud Tõll üles kuni põlvist saadik, vaadatud, et vaenlast põle näha olnud, siis öelnud: “Ma ei tõuse enam!” Sellest ajast ei olevat teda enam näha olnud.

Pärandkultuuri teadvustamine

Tänapäeva eesti noored ei tea millega tegelesid nende esivanemad. Aina rohkem mõjutavad teised rahvad meie kultuuri. Eriti on see keelele ohtlik. Praegu suheldakse ülemaailmselt inglise keeles, mis on tunginud juba ka eestlaste keekekasutusse. Noortele tulek selgitada, et emakeele hoidmine on väärtuslik ja eisvanemate pärandist kalliks pidamine vajalik.

Päris palju on hakatud korraldama turistidele väljasõite paikadesse, kus nad saavad teadmisi kuidas vanasti eestlased maal elasid.

Palju on investeeritud pärandkultuuri objektidesse, et oleks võimalik saada saada teadmisi eestlaste ajaloost. Avaldatud on mitmeid raamatuid pärimuskultuurist ja Eesti ajaloost. Ka koolides võiks olla mõni eesti pärimuskultuuri raamat kohustusliku kirjanduse nimistus.

Kindlasti oleks väga kasulik, kui kooliprogrammi lisataks aine, mis on seotud pärandkultuuriga. Kuna hariduse omandamine on kohustuslik, siis isegi kui neile see tund ei meeldiks, jääks midagi ikkagi meelde. Oleks tore kui selle tunni raames korraldakse väljasõite muuseumidesse, et õpilased näeksid milliseid rahvariideid näiteks on nende esivanemad kandnud ja milliste pillidega muusikat mänginud. Muidugi on muuseumides ka näha vanaaja tööriistu, millega tehti põllutöid. See kõik on väga hariv ja annaks meile teada, kes me tegelikult oleme.

Korraldatakse pärimusmuusika sündmuseid nagu näiteks Viru Folk ja Pärimusmuusika festival. Seal mängitakse rahvamuusikat ja päris paljud eesti noored külastavad seda. See on koht, kus sõpradega mõnusalt aega veeta ja samas saab kuulata vana eesti rahvusmuusikast.

Päris paljud inimesed on pärandkultuuriga seotud, ajaloolased jäädvustavad ajalugu, muinsuskaitstjad kaitsevad objekte, kultuuriloolased uurivad vanaaja kultuuri. Kuigi paljud ei tea lähemalt pärandkultuurist, siis praegu tegeletakse Eestis selle nimel, et inimesed saaksid rohkem teada enda juurtest.

Kokkuvõte

Autori arvates on Eesti väga rikkaliku kultuuripärandiga. Esivanemad on jätnud rikkaliku pärandi: tants on kandunud edasi põlvest põlve, laulud, igasugused jutustused ja müüdid, mida on alati põnev kuulata jms. Kuigi praegu elame üle-

maailmastumise ajal, siis on ikkagi inimesi, kes hoiavad Eesti pärimuskultuuri ja panustavad vanade teadmiste ja oskuste elluäratamisse uuel ja kaasaegsel moel. Tantsimine ja laulmine ühendab eesti rahvast. Öölaulupeol võtsid eestlased üksteisel käest kinni ja laulsid ühtsena koos “Koitu”. Ei saa unusta seda kuidas esivanemad laulsid meid vabaks, vaid peame neid meeles juba oma lauludes ja südames.

Kasutatud allikad:

Eesti rahvatantsu ajaloo kronoloogia

[<http://www.europeade.ee/arhiiv/tantsuajalugu.htm>]

Hirmuste küla. Kärla valla koduleht

[<http://www.karlavald.ee/index.php?sisu=info&teema=kylad&id=4>]

Müüt ja legend

[http://www.miksike.ee/docs/referaadid2005/muut_legend_siim.htm]

Kaerajaan. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia

[<http://et.wikipedia.org/wiki/Kaerajaan>]

Rahvatants. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia

[<http://et.wikipedia.org/wiki/Rahvatants>]

Regilaul. Vikipeedia. Vaba entsüklopeedia

[<http://www.et.wikipedia.org/wiki/Regilaul>]

Tarang, L. Pärandkultuuri mõstest ja pärandkultuuri jäädvustamisest

[<http://www.hot.ee/letarang/Parandkultuurimoistest.htm>]

